

EIGEN SCHOON

EN

DE BRABANDER

MAANDSCHRIFT

VAN HET

GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIG

GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

De kerk van Aarschot, van de noordzijde gezien (1838).

XLVIe Jg., Nr. 7-8

BRUSSEL

JULI-AUGUSTUS 1963

GESCHIED- & OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

(V.Z.W.O. opgericht in 1926; bijl. bij het Belg. Staatsblad van 30-10-1937, nr. 1672)

Stichter: Dr. Jan Lindemans.

Voorzitter van de Raad van Beheer: Dr. J. Verbesselt, Ransbeekstraat 79, Neder-Over-Heembeek.

Hoofdredakteur: Dr. L. de Man, de Limburg-Stuurlaan 274, Wemmel.

UITGAVEN

Te bestellen, indien niet anders aangeduid, mits voorafbetaling van het bedrag + verzendingskosten op

POSTREKENING 5170.40

van het

Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant Brussel.

I. Eigen Schoon en De Brabander.

Prijs van het jaarabonnement: Voor de leden: 130 F — In de boekhandel: 180 F.

De volgende jaargangen zijn nog volledig te verkrijgen: XXVII (1944), XXVIII (1945), XXXIX (1946), XXX (1947): elk 70 F; XXXI (1948), XXXII (1949), XXXIII (1950), XXXIV (1951), XXXV (1952), XXXVI (1953), XXXVII (1954), XXXVIII (1955), XXXIX (1956), XL (1957), XLI (1958), XLII (1959), XLIII (1960), XLIV (1961), XLV (1962), elk 130 F.

II. Monografieën van Brabantse Gemeenten.

Afzonderlijke afleveringen van onvolledige jaargangen, zover de voorraad strekt: 20 F; dubbele afleveringen: 40 F.

Dr. Jan LINDEMANS, *Geschiedenis van Opwijk*, 304 blz., ill. (1937-39), 240 F (voor de leden: 180 F).

Dr. A. SCIOT en Dr. V. VERSTEGEN O.F.M., *Geschiedenis van Attenrode-wever*, 130 blz., ill. (1947), 60 F (voor de leden: 40 F).

Fr. BORGERS, *Geschiedenis van Geetbets*, 276 blz., ill. (1949), ing. 135 F (voor de leden: 90 F).

C. THEYS, *Geschiedenis van Dworp*, 404 blz. ill. (1948), ing. 160 F, gebonden 195 F (voor de leden: 110 en 130 F). - Idem, *Geschiedenis van Kapelle-op-de-Bos*, 272 blz., ill. (1954), 180 F (voor de leden: 120 F). — en J. GEYSELS, *Geschiedenis van Linkebeek*, 270 blz., ill. 300 F (voor de leden: 200 F). — *De geschiedenis van Alseberg*, 540 blz., ill. 250 F.

Jan VERBESSELT, *Het ontstaan en de ontwikkeling en de instellingen van Overijse*, (1955), 144 blz., 120 F (voor de leden: 80 F).

Jan VERBESSELT, *Het Domein van de Abdij van Nijvel in West-Brabant* (1957), 241 blz., ill., 280 F (voor de leden: 210 F).

III. Streekmonografieën en andere Geschiedkundige Studiën.

Jan VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*. Deel I, 200 F (te bestellen bij de schrijver, mits storting van het bedrag op p rek. nr. 420.475. J. Verbesselt, Neder-over Heembeek).

A. SUYKENS, *Fransé Revolutie en Boerenkrijg in Klein Brabant*, 249 b'z., ill. — 150 F (voor de leden: 100 F).

J. LINDEMANS, *De heerlijke rechten in 't Land van Asse*, 28 blz.: 30 F (ledenprijs: 20 F).

Prof. Dr. C. LEURS, *De vorstelijke heuvel van Koudenberg*, 68 blz.: 60 F (ledenprijs: 40 F).

Jan VERBESSELT, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de stad Vorrde*. — 40 F, voor de leden: 30 F. - Idem, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de parochie Tervuren*, 40 F, voor de leden: 30 F. - Idem, *Oude cijnzen, munten en maten*. — 40 F, voor de leden: 30 F. - Idem, *Amelgem*, 40 F, voor de leden: 30 F. - Idem, *Mansionarii, Meiseneirs of Kossaten, Meiseniersrechten*, 30 F, voor de leden: 20 F. - Idem, *Oppida in Brabant*, 10 F.

J. MERTENS, *St.-Verone's graf te Leefdaal*. — 40 F, voor de leden: 30 F.

P. LINDEMANS, *De pachthoven van St.-Mertens-Lennik*. — 20 F.

Mr. Dr. A. SCHILLINGS, *Rechters, misdaden en straffen te Leuven*: 60 F (ledenprijs: 40 F).

A. MEULEMANS, *Leuvense Ambachten*: 1. *De Hoveniers, Fruiteniers en Mandenmakers*; 2. *De Barbiërs en Chirurugijs*. — 3. *De Oudekleerkopers*. — elk nummer 60 F, voor de leden: 40 F.

Em. TORFS, *Het Stevenisme in West-Brabant*. — 90 F, voor de leden 60 F (uitverkocht).

E.H. Petrus Jozef Triest, deservant van Asse in 1791

In 1962 verscheen op onze briefomslagen de bruine postzegel met de zware kop van kanunnik Petrus Jozef Triest. Dit was een laattijdige hulde bij de herdenking van zijn geboortjaar

*Portret met handtekening van E.H. Petrus Jozef Triest,
toen reeds kanunnik Triest.*

1760. Onze Vlaamse Vincentius a Paulo, stichter van de Zusters van Liefde (1807), Broeders van Liefde (1803), Broeders van Joannes de Deo (1823), Zusters van de H. Kindsheid (1835), die gedurende zijn leven 37 instellingen voor de jeugd en 35 voor oude en zieke mensen oprichtte, verdiende dit blijk van dankbaarheid.

Het is echter weinig bekend, dat kanunnik Triest in het begin van zijn priesterleven twee jaar coadjutor te Asse is geweest. Over onderpastoor Triest verscheen in het tijdschrift «Ascania» een uitgebreid artikel (1). Volgende punten uit het verblijf van E.H. P.J. Triest te Asse staan vast. We vullen ze met enkele nieuwe gegevens aan in de noten.

Hij was met nauwe familiebanden aan Asse gebonden. Zijn grootvader Gilles Triest woonde samen met zijn vrouw Elisabeth Mello gedurende verscheidene jaren te Asse. Deze stierf hier waarschijnlijk in 1734 en werd onder de toren in de kerk begraven (2).

(1) J. Spanhove, mSC. Een onderpastoor van Asse op postzegel (Ascania 1962, nr. 2, blz. 5-27).

(2) Pastoor Egidius De Witte noteert in zijn «status animarum» van 1727 en 1733 de familie Triest volgender wijze: 1727, Egidius Triest × Isabella de Mello; kinderen: Carolina, Catharina (3 j.), Joannes (2 j.); meid, Anna. 1733, Gilles Triest × Isabella Mello; kinderen: Catharina (10 j.), Joanna (11 j.), Philippina (5 j.), Jacobus (4 j.); meid, Marie Looman. Opvallend is wel, dat in 1733 Joannes niet meer vermeld werd. Het was nochtans deze Jan, die de vader zou worden van Kan. Petrus Jozef Triest. Uit een cijnsboek berustend in het dekaniaal archief van Asse van omstreeks het jaar 1730, waarin Gilles Triest een viertal keren staat genoteerd, blijkt dat de familie Gilles Triest in de Wagenstraat woonde. De voornaamste tekst luidt: «Sr. Gilles Trist geeft 7 stuyver, een oort en 6 mijten, bepand op sijne hofstede, die paelt noort aen Gilles Olfbeek, Oost aen den Steenwegh, zuyt aan Sr. Peeter Van Den Bossche, west aen Jan Smeth». Deze plaatsbepaling laat ons toe de woonplaats van de familie Triest juist te lokaliseren. Sr. Peeter Van Den Bossche was schepen en daarna burgemeester van Asse (1729-1744). Hij woonde in de brouwerij «De Herdt». Deze brouwerij lag tussen de huidige Nieuwstraat en De Vironstraat, vroeger Kerkstraat genoemd. Men noemde de Grote steenweg toen kortweg Steenweg, Rechte Steenweg en wegens het druk verkeer ook wel Wagenstraat. De hofstede van Gilles Triest stond dus in de buurt van het tegenwoordige Café-Restaurant «Ons Huis». Vader Gilles Triest blijkt een voornaam ingezetene van Asse geweest te zijn. Dit blijkt uit de vermelding, tot viermaal toe, in het cijnsboek, uit de titel van Sr., die men hem geeft. Deze titel vindt men in het cijnsboek alleen bij vooraanstaande cijnsbetalers als Sr. Van Den Bossche, burgemeester, en Sr. Lahoese, uitvinder van de Assekoekjes. Als voornaam ingezetene werd Gilles Triest begraven onder de toren in de kerk.

In Asse woonden gedurende de 18e tot en met de 20e eeuw altijd naamdragers, Triest. Pastoor Ringler noteert in zijn «status animarum» van 1778 minstens nog twee families Triest. Joannes Henricus Triest (Erpe 11 febr. 1714) getrouwd met Joanna Van Der Linden. Hun kinderen waren: Egidius (1 okt. 1761), Anna Livina (29 jan. 1764) en Maria-Anna (8 dec. 1767). Deze familie was waarschijnlijk verwant met Gilles Triest, die ook uit Erpe stamde. Een zoon van deze familie was misschien Henricus Triest die in de buurt van

Een zoon van Gilles Triest, Jan, in 1725 te Brussel geboren, keerde van uit Asse naar zijn vaderstad terug en huwde er in 1745 met Cecilia Mello. In dit gezin werd op 31 augustus 1760 als elfde van veertien kinderen Petrus Jozef geboren. Met nog twee andere broers ging hij op naar het priesterschap. Hij zelf werd in 1786 door Kardinaal van Franckenberg tot priester gewijd. Op 24 juni 1789 verkreeg hij voor twee jaar het coadjutorschap te Asse. Asse telde dan naast de pastoor een onderpastoor en twee andere priesters, die de pastoor in de zielzorg bijstonden en de titel van assistens of coadjutor droegen. Coadjutor Triest volgde hier dan Antoon van Craen op, die pastoor geworden was van Kapelle-op-den-Bos. E.H. Triest was een ijverig priester. Het doopboek uit die jaren vermeldt 143 doopsels door hem toegediend. Enkele zijner preken, door de Zusters van Liefde bewaard, getuigen voor zijn priesterlijke ijver. Hij had bovendien de zondagsdienst in de St.-Hubertuskapel van Asse-ter-Heide (3).

Coadjutor Triest maakte in Asse de Brabantse Omwenteling mee en ontpopte zich als een strijdend patriot en aanhanger van Hendrik van der Noot. Hij riep de Assenaren op voor de verdere bevrijding van het land, trok te paard mee naar het slagveld, maakte de nederlaag mee van Neuville, waar Assenaren sneuvelde en kwam gekleed in een kerel terug naar Asse. Hij verzamelde geld voor eenvrijheidstaak en verspreide en dichtte misschien vaderlandse liederen. Hij droeg het portret van Hendrik van der Noot naarde kerk van Mollem en van op de preekstoel dierf hij het volk voor de vaderlandse zaak op te warmen (4).

Eén punt bleef voor het verblijf van coadjutor Triest te Asse tot nu toe onopgehelderd. **Hoe werd Petrus Jozef Triest van coadjutor deservant of deservitor van Asse en dit nog vóór de dood van pastoor Henricus Ignatius Ringler?** In het doopboek van pastoor Ringler merken we, dat hij vanaf 9 januari 1791 geen doopsels meer toediende, dat coadjutor Triest op 24 juli 1791 bij de doop van Jan Jaak van der Borght ondertekent «deservitor» in plaats van het vroegere coadjutor (5).

---

de vorige woonde op het gehucht Koudertaveerne. Hij was gehuwd met Petronilla Breynaert uit Sint-Martens-Lennik. Hun kinderen waren: Joanna (° 12 jan. 1772, + 8 nov. 1784); Joannes (• 15 febr. 1774, + 31 okt. 1784); Petrus (• 30 mei 1776, + 4 nov. 1784); Henricus (° 18 febr. 1778, + 3 nov. 1784) en Judocus (• 26 mei 1780). Deze familie verloor dus 4 kinderen in een week tijds.

- (3) E.H. Triest bediende in Asse ook de kapelanij van de H. Geest. Op 9 juli 1789 werd hij voor dit beneficie aangeduid door pastoor Ringler, Drossaard J.D. Gheude, de armmeesters Adriaan De Wedewijn, Willem Dubois, Judocus de Nil, J. De Schepper. Deze kapelanij bracht in 1619 de verplichting mee van 2 missen per week. Hiervoor ontving de bedienaar dan 32 gulden per jaar (Map Asse, archief aartsbisdom Mechelen).
- (4) Pamflet: «Les imbécillités des citovens d'Assche pendant la révolution Belgique» (Kon. Bibl.).
- (5) Doopboeken (dekanaal archief, Asse).

In de verslagen van de landdeken lezen we, dat pastoor Ringler op 12 augustus niet te Asse maar te Brussel overleed en 's anderendaags te Asse werd begraven en dat bij de ziele dienst van pastoor Ringler, op 30 augustus, Petrus Jozef Triest aangesteld werd als deservitor, waarbij de landdeken de waarderende woorden voegt: «coadjutor notorius in parochia» (een bekend coadjutor in de parochie) (6).

Onderpastoor A. Mertens (1849-1860) die zeer vele gegevens over Asse verzamelde blijkt de oplossing van dit deservitorschap gekend te hebben. In een nagelaten nota schrijft hij: «Henricus Ignatius Ringler stierf te Brussel op 12 augustus om 8 uur 's morgens in het jaar 1791. Hij werd te Asse op het kerkhof begraven en P.J. Triest BLEEF deservitor» (7).

In het archief van het aartsbisdom Mechelen schuilt de volledige verklaring van die benoeming. In een losse map met archiefstukken over Asse, bevindt zich een bundel Latijnse, Nederlandse en Franse documenten over deze kwestie. Dit dossier kunnen we aanvullen met een zestal stukken uit de bundels van de Raad van Brabant, die zich in het rijksarchief te Brussel bevinden. Een zestal dossierstukken vervat in bundel 3447 van de Raad van Brabant handelen over de aanstelling van Dr. Dillen tot curator van de persoon en de goederen van pastoor Ringler. Uit deze documenten blijkt dat de laatste maanden van het verblijf van E.H. Triest te Asse zeer bewogen waren. Een paar onvermoede karaktertrekken van onze Vlaamse Vincentius a Paulo komen hierbij aan het licht (8).

PASTOOR RINGLER

Pastoor Hendrik Ignatius Ringler was een Brusselaar. Hij werd op 15 juni 1724 in de St.-Goriksparochie geboren. In 1751 was hij als coadjutor naar Asse gekomen. Hij moest dan pastoor Tulleners in de zielzorg bijstaan. Na 21 maanden pastoorschap gaf deze echter in het begin van 1752 ontslag. Een eigenaardig geval, want, zegt het dodenboek der priesterkonferenties: «hij kon het pastoorschap niet dragen». Zijn confraters uit de streek weigerden hem op te nemen in de kring van hun priesterkonferenties (9). Coadjutor Ringler volgde dan zijn pastoor in 1752 op en in een van zijn handboeken noteerde hij, dat hij tot 1760 elk jaar 400 gulden pensioen aan pastoor Tulleners uitbetaalde. Deze pastoor was in een Luiks kapittel ondergedoken (10). Een merkwaardig geval, want in 1791 zal pastoor Ringler bijna op een identieke manier worden behandeld. Pastoor Ringler had in

---

(6) Kerkvisitaties 1756-1796 (dekanaal archief, Asse).

(7) Losse geschiedkundige nota's (archief, Ascania).

(8) De twee voornaamste series documenten voor deze studie zijn: *Losse Mappen, ASSE* (archief, aartsbisdom Mechelen) en *Bundel 3447 dossierstukken van de Raad van Brabant* (rijksarchief, Brussel).

(9) Liber confraternitatis conferentiarum (dek. archief, Asse).

(10) Handboek van pastoor Tulleners-Ringler (dek. archief, Asse).

1791 nog slechts enkele familieleden in Brussel, onder wie een tante langs moeders kant: Maria Francisca Haeghens, een zuster begijn. C.F. Ringler en een tweede zuster Anna Catharina, gehuwd met Dr. Jozef Dillen (11). Pastoor Ringler was een uiterst akkuraat boekhouder. Hij liet tientallen handschriften achter die nu nog in het dekanaal archief van Asse berusten en die het ons zeer vergemakkelijken om personen en toestanden te lokaliseren.

E.H. TRIEST, GEVOLMACHTIGD COADJUTOR

Een eerste Latijns dokument daterend van 20 maart 1791 licht ons in over wat er in Asse gebeurde. Kardinaal van Franckenberg geeft langs zijn sekretaris Duvivier aan coadjutor Triest een bijzondere opdracht. E.H. Triest krijgt volmachten. Hij wordt coadjutor «ad universalitatem causarum».

«Van verschillende kanten hoorden we, dat pastoor Ringler lichamelijk en geestelijk aangetast, zijn ambt niet meer kan uitoefenen.

Daarom dunkt het ons goed, u als coadjutor van de pastoor te benoemen, om alle funkties van de pastoor waar te nemen. We wijzen u daarvoor, naast tafel en allerlei bijkomstigheden 200 gulden Brabants per jaar toe. Van de gelezen missen zal 8 stuiver, van de gezongen 14 stuiver naar de pastoor gaan» (12).

Pastoor Ringler blijkt dus lichamelijk en geestelijk geknakt. De verschijnselen van deze ziekte zijn waarschijnlijk kort na 9 januari opgetreden. Op deze dag staat in het doopboek immers het laatste doopsel genoteerd door pastoor Ringler toegediend. Begin juli spreken de twee coadjutors in een Latijns schrijven aan het bisdom van een ziekte die reeds vijf maanden duurt. Het bisdom is op de hoogte gebracht «ex variis informationibus» van verschillende kanten. Men weet in Mechelen, dat er nu dagelijks verantwoordelijkheden op te nemen zijn, dat de administratie van de parochiale goederen dient voortgezet te worden. Men geeft daarom het praktisch gezag over de parochie in de handen van coadjutor Triest. Het is nog geen benoeming tot deservitor. De coadjutor handelt nog in naam van de pastoor. De deservitor treedt zelfstandig en onafhankelijk op. Men wil in Mechelen de zaken niet bruskeren; want men hoopt nog op een genezing van mijnheer pastoor. Het is daarom ook dat aan coadjutor Triest een vergoeding wordt toegekend. Wel vragen we ons af, hoe het komt, dat de vice-pastor of onderpastoor, Frans Karel Gheude, zoon van de greffier van Wommel, Jan Dominiek Jozef Gheude, broer van de drossaard van Asse, Jan Dominiek Gheude en van de pastoor van Gaasbeek, Martinus Gheude, voor deze benoeming niet in aanmerking kwam. Hij

---

(11) Bundel 3447, Raad van Brabant, (rijksarchief, Brussel).

(12) Map Asse (archief, aartsbisdom Mechelen).

was sedert 1777 onderpastoor van Asse en stierf eerst in 1800. We zullen deze priester geen enkele keer in deze zaak zien optreden (13).

DE FAMILIE RINGLER

De familie Ringler keek echter toe wat er met heerbroer en hun mogelijke erfenisrechten gebeurde. Dat merkt men uit een getuigenis, dat een hunner knechten, Petrus Asselbergs, op 8 juli 1791 voor de Raad van Brabant neerschreef:

«Ondergeschrevene verclaert, dat hij ten tijde van nu vier maenden geleden in verscheyde reysen verscheyde naghten gelogeert heeft ten buyse van den Eerw. Heere Ringler, pastoor van Assch, dat hij telkens met denselven Heere pastoor in gespreck geweest is ende dat hy soo uyt syne discoursen als uyt sijne daeden den gemelden heere altyd aensien ende geoordeelt heeft sinneloos te wesen ende onbekwaem 't sij tot geestelijke bedieninghe, 't sy tot eenige de minste administratie van sijne goeden» (14).

De familie heeft dus regelmatig één harer knechten op de pastorie laten verschijnen en weet zo wat er in Asse juist gebeurt. De familie mengt zich in de administratie van de goederen van de pastoor. E.H. Triest zinspeelt hierop in een Latijns schrijven op 17 juni aan het bisdom:

«Onze pastoor wordt van dag tot dag kindser (puerifieri) en totaal onbekwaam om zijn tijdelijke of huishoudelijke belangen te behartigen. Ik heb ze dan zelfs sedert enkele tijd in handen genomen maar de pastoors uit de buurt hebben me aangeraden dit aan de hogere overheid bekend te maken. Ik zou me volgens hen kunnen blootstellen aan heel wat moeilijkheden met de familie. Daarom dit schrijven, opdat U de nodige schikkingen zoudt kunnen treffen. Ik zal er me volledig aan onderwerpen. Zo u nader wenst ingelicht te worden, dan kan de aartsdiaken, als hij de tienden komt verhuren, daarover eens spreken met de pastoor van Ternat. Deze is op de hoogte van onze moeilijkheden» (15).

Pastoor Ringler is een wrak geworden. De jonge Triest staat onervaren voor de administratie van de parochie. Gelukkig heeft hij een vertrouwensman gevonden in de persoon van de naburige pastoor, Filip Elias Bercklaer, sedert 1775 pastoor van Ternat († 1806) (16). Deze pastoor voorziet de spanning tussen de coadjutor, die aangesteld is voor het bestuur van de tijde-

---

(13) Status animarum, Ringler 1778 (dek. archief, Asse).

(14) Bundel 3447, Raad van Brabant (rijksarchief, Brussel).

(15) Map. Asse (archief, aartsbisdom Mechelen).

(16) T. Poodt, Geschiedenis van Ternat (blz. 236).

lijke en geestelijke belangen van de parochie en de familie Ringler die niet alleen aanspraak maakt op de persoonlijke goederen van de pastoor maar ook het beheer der tijdelijke goederen van de parochie wil in handen nemen. Coadjutor Triest laat de zaken echter niet aanslepen. Hij wil zich veilig stellen tegenover de vergaande aanspraken van de familie. Hij vraagt daarom duidelijke richtlijnen aan het bisdom en opdat het bisdom objectief zou ingelicht worden stelt hij voor, dat de aartsdiaken, sedert 21 januari 1791 Rumoldus van Rijmenam, de pastoor van Ternat zou raadplegen.

DE HOUDING VAN HET BISDOM

Eerst op 30 juni grijpt sekretaris Duvivier naar de pen om te antwoorden. Er is een verontschuldiging bij dit laattijdig antwoord. De sekretaris had het de laatste dagen zeer druk gehad en hij was bovendien enkele dagen bedlegerig geweest. Het is echter duidelijk dat het bisdom reeds meerdere klokken heeft horen luiden. Men kent er het plan van de familie. Het bisdom wenst een benoeming omdat de ziekte van de pastoor van blijvende aard lijkt en het welzijn van de zielen een sterker gezag eist.

«Het is uw taak samen met uw kollega een verzoekschrift in die zin op te stellen. Voeg daarbij een getuigschrift van de dokter. Dit verzoekschrift dient aan de landdeken voorgelegd te worden. Hierbij moet men de erfgenamen van de pastoor horen OVER HET LOON DAT AAN DE DESERVITOR ZAL UITBETAALD WORDEN. Daar de zaak geen uitstel lijkt te dulden kunt ge uw verzoekschrift dadelijk aan de landdeken voorleggen. Ondertussen kunt ge gebruik maken van de macht, die u als coadjutor (op 21 maart) is geschonken. We hoopten dan nog op herstel van mijnheer pastoor. Zo ge van de familie last mocht ondervinden, dan kunt ge dit schrijven openbaar maken» (17).

Het bisdom stuurt hier zelf aan op de benoeming van een deservitor. Het wacht daarvoor op het vervullen van enkele formaliteiten vanwege E.H. Triest. Het wil door die benoeming de situatie opklaren. Een coadjutor blijft toch een helper van de pastoor, handelt nog in naam van de pastoor, staat alleen in voor de lopende zaken van de parochie. Een deservant beheert echter zelfstandig een vakante parochie. Opmerkelijk is daarom, dat het bisdom spreekt van een vergoeding door de familie aan de deservant uit te betalen. Het is toch de deservant die de goederen beheert en die er de vruchten van ontvangt. Het bisdom schijnt hier een standpunt van de familie te willen bijtreden.

---

(17) Map, Asse (archief, aartsbisdom Mechelen).

De strijd zal zich rond dit punt toespitsen. Wie kent de vergoeding toe: de deservitor aan de pastoor of de familie aan de deservitor? Het deservitorschap van Asse draagt een speciaal karakter. Gewoonlijk wordt de deservant aangesteld bij de dood van de pastoor. Hier leeft de pastoor nog, ook al is hij geestelijk onbekwaam zijn ambt uit te oefenen.

HET GETUIGSCHRIFT VAN DR. VAN OVERLOOP

Coadjutor Triest is een man van aanpakken. Hij laat er geen gras over groeien maar reageert dadelijk op het voorstel van het bisdom. Hij had reeds een Latijns getuigschrift van Dr. Van Overloop in handen. Dit dateerde van 25 juni. Een dergelijk getuigschrift zit ook in de archiefstukken van de raad van Brabant, bundel 3447.

«Ik getuig, dat pastoor Ringler geestesziek is en onbekwaam om zijn ambt uit te oefenen. Na raadpleging van Dr. DILLEN kwamen we tot het besluit, dat er ook geen hoop meer is voor beterschap.»

Dokter Petrus Franciscus Van Overloop stamde uit een kostersfamilie van Asse (29 okt. 1754). Gedurende gans de 18e eeuw waren de Van Overloops koster geweest in Asse. In 1791 bediende de broer van Dr. Van Overloop, Benedictus, nog de kosterij. Dr. Van Overloop was in 1784 gehuwd met Joanna Petronilla van den Bossche, weduwe van Dr. Albert Sencie uit Halle. Onder de Brabantse omwenteling speelde Dr. Van Overloop een actieve rol bij de patriotten (18).

DOKTER DILLEN

Dr. Van Overloop hield konsult met Dr. Dillen. Deze dokter was een schoonbroer van de zieke pastoor Ringler door de familie aangeduid en door de Soevereine Raad van Brabant aangesteld als curator, zaakgelastigde van pastoor Ringler. Hij werd ook de hoofdakteur in de aktie van de familie Ringler tegen deservitor Triest. Dr. Dillen kende Asse. Het is mogelijk dat zijn ouders een tijd in Asse woonden. Immers in het «status animarum 1778» van pastoor Ringler lezen we, dat Henricus Dillen, geboren te Aarschot op 3 augustus 1698 als weduwnaar van Maria Magdalena Elinckx uit Westerlo op 18 april 1786 in Asse overleed. Was deze misschien de vader van Dr. Dillen? De naam Dillen is in alle geval een vreemde naam in de naamregisters van Asse. Dr. Dillen zelf was een tijdlang gevestigd in Asse. Hij kende de pastorie want hij had er zijn vrouwtje gevonden. In zijn «status animarum» van 1757 noteert pastoor Ringler dat zijn zuster Anna Catharina, bij hem inwoonde. In 1768 werkte pastoor Ringler zijn «status animarum» bij en we merken dan, dat de pastoriemuren geen beveiliging hadden ge-

(18) Status animarum, Ringler 1778 (dek. archief, Asse).

boden tegen de liefde. Anna Catharina, afkomstig uit de Sint-Goriksparochie van Brussel, staat dan genoteerd als gehuwd met de drieëndertigjarige dokter Jozef Dillen, afkomstig uit de St.-Pietersparochie van Leuven. Dit jong gezin woonde toen met een vierjarig dochtertje, Katrien Jozefien, in de Kerkstraat te Asse (19). Deze familie week later uit naar Brussel. In het archief van het aartsbisdom Mechelen noteerden we twee adressen van Dr. Dillen: Nieuwe Graanmarkt en Jerichostraat. Zo begrijpen we wie Triest bedoelt, als hij zelf in sommige van zijn brieven spreekt over de «sororius of swaeger» van mijnheer pastoor. Het was deze Dr. Dillen, die op 9 juli 1791 door de Soevereine Raad van Brabant als zaakgelastigde van de persoon en de goederen van pastoor Ringler werd aangesteld.

HET VERZOEKSCRIFT

E.H. Triest stelde op 30 juni zijn Latijns verzoekschrift op voor het bisdom. Hij ondertekent het samen met zijn kollega Filip van Salm. Dit was een jonge priester uit Bierbeek, die pas in 1790 in Asse aankwam en J. De Landsheer, die tot pastoor van Geetbets was benoemd, opvolgde (20).

«Pastoor Ringler is sedert 5 maanden totaal onbekwaam om zijn priesterlijke bediening zowel op geestelijk als tijdelijk gebied uit te oefenen; dit uit hoofde van een lichaams- en geestesziekte. Deze kwaal verergert van dag tot dag. De pastoor wordt zo onverdraaglijk en volgens getuigenis van de dokter is er geen hoop meer op beterschap. Er wordt integendeel gevreesd, dat zijn woedeaanvallen nog in hevigheid zullen toenemen. We wijzen er tegelijk op, dat het moeilijk zou aan te nemen zijn, dat de plannen van de zwager van mijnheer pastoor zouden verwezenlijkt worden. De aartsdiaken en de president van het seminarie zijn hiervan op de hoogte» (21).

De toestand van pastoor Ringler is hier klaar getekend. Zijn krankzinnigheid is geen versufte kindsheid. Ze gaat gepaard met woedeaanvallen. Deze situatie brengt voor de 2 coadjutoren zware lasten mee, vooral omdat de familie scherp toekijkt en zich te ver wil mengen in de administratie van de parochiale goederen. Coadjutor Triest blijkt in Mechelen over hoogstaande vrouwensmannen te beschikken. De aartsdiaken, Rumoldus van Rijmenam en de president van het seminarie. Deze laatste was sedert 1785 Jan Hubert De Lantsheere. Onder hem was E.H. Triest in 1786 tot priester gewijd.

---

(19) Over Dr. Dillen kan men raadplegen: Status animarum, Ringler 1778 (dek archief, Asse). J. Spanhove, Een huwelijk op de pastorij (Ascania 1961, nr. 2, blz. 31).

Bundel 3447, Raad van Brabant (rijksarchief, Brussel).

(20) Nieuwen Handboek, 1786, Ringler (dek. archief, Asse).

(21) Map, Asse (archief, aartsbisdom Mechelen).

GETUIGENIS VAN LANDDEKEN ROMMES

Het verzoekschrift van coadjutor Triest werd onderstreept door een zakelijk Latijns schrijven van landdeken Lambert Rommes. Het dateert van 1 juli. Lambert Rommes was afkomstig uit Desschel (Noord-Brabant). Hij was pastoor van Moorsel en sedert 1762 ook landdeken van het kerkelijk distrikt Aalst. Hij zou dit blijven tot 1792. Hij kende de parochie Asse, die hij sedert 30 jaar jaarlijks bezocht (22). Het aartsbisdom had bij E.H. Triest op diens advies aangedrongen.

«Om de lasten te verhelpen waarin de parochie Asse verwickeld is wegens de lichaams- en geestesziekte van pastoor De Ringeleer (sic) lijkt ons de benoeming van een deservitor, die alle inkomsten van de parochie trekt (trahat), gewenst. Hierbij moet de deservitor dan een overeenkomst sluiten met de familie over het bedrag dat moet gegeven worden om mijnheer pastoor in een klooster of op een andere veilige plaats onder te brengen» (23).

Dat is het standpunt van een ervaringrijke landdeken. Het is helder: benoeming van een deservitor, verwijdering van mijnheer pastoor, vergoeding door de deservitor te betalen voor het onderhoud van mijnheer pastoor. De landdeken staat achter zijn coadjutor. Hij wijkt af van de halve regeling van het bisdom want niet de familie moet de deservitor uit de parochiale goederen betalen. De deservitor integendeel moet uit de inkomsten van de pastorele goederen instaan voor een passend onderhoud van de pastoor.

DE BENOEMING

Op 4 juli stuurt het bisdom de officiële tekst van de benoeming tot deservant van Asse aan E.H. Triest. De officiële gedrukte tekst draagt in een blanco-gedeelte volgende schriftelijke bedenkingen:

«Het heeft ons goed gedacht u het deservitorschap van Asse-Sint-Martinus op te dragen, daar deze parochie nu wegens de ziekte en geesteskrankheid van mijnheer pastoor van geestelijke hulp is verstoken. Mijnheer pastoor is immers onbekwaam zijn herderlijke bediening waar te nemen. Zo hebben ons mensen, die op de hoogte zijn, meegedeeld. Gij zult hierbij een overeenkomst moeten aangaan, door ons goed te keuren, met de erfgenamen van mijnheer pastoor, die zowel voor u als uw opvolgers zal gelden. Deze overeenkomst zal gaan over een voldoende hoeveelheid van de vruchten en inkomsten van de parochie, welke voor de zieke pastoor moet overgehouden worden. De rest komt u

---

(22) Kerkvisitaties 1765-1796 (dek. archief, Asse).

(23) Map, Asse (archief, aartsbisdom Mechelen).

ten goede voor de tijd, dat ge deservant zult zijn»
(24).

Nu is de regeling van het bisdom duidelijk. De deservant beheert de parochiale goederen. De familie zal echter aan die kant niet willen horen en E.H. Triest zal het been stijf houden. Het uitzonderlijke van het geval blijft de benoeming van een deservant, waar dit normaal een vakante parochie veronderstelt, veroorzaakt door de dood van de titularis. Dit zal een bewegen en gespannen julimaand meebrengen.

BEWOGEN JULIMAAND

De echo's van die strijd vangen we op in een scherpe brief van Dr. Dillen aan het aartsbisdom. Hij dateert van einde juli. E.H. Triest heeft zijn gedrag principieel afgestemd op de opdracht en macht hem door het bisdom geschonken. Hij neemt de meid van pastoor Ringler, Maria Schokaert, die sedert 1753 huishoudster was en de knecht, Gilles Arijs, die sedert 1780 op de pastorie werkte, in zijn dienst. Beiden verdienden toen 40 gulden per jaar. In het rijksarchief van Brussel, sectie Raad van Brabant, bundel 3447, berusten twee brieven van deze eenvoudige mensen, waarbij het *«dinstmijsen»* vraagt *«een besondere sorge te nemen van den E. pastoor van Assche»* en waarbij *«dinstknecht Arijs»* de raad geeft *«dat den heer pastoor gesteld soude worden in een plaets betamelijck aen sijnen staet bij exempel in een geregeleerd clooster»* (25).

Gewapend met zijn benoeming brengt E.H. Triest een bezoek aan Dr. Dillen in Brussel. Hij moet daar de overeenkomst, door het bisdom gewenst, bespreken. Hij moet hierbij aangedrongen hebben op de verwijdering van de pastoor. Dr. Dillen zegt dit uitdrukkelijk in zijn brief aan het bisdom:

«pour me dire que je devais colloquer le curé dans un couvent ou le prendre chez moi, disant qu'il ne voulait plus longtemps vivre avec des fous et que cela devait se faire au plus vite» (26).

Het gesprek blijkt dus zuur-zoet verlopen te zijn. Tegenover zulk een tegenstander doet Dr. Dillen een tegenzet. De familie Ringler heeft op 1 juli reeds een bede gericht aan de Raad van Brabant om de aanstelling van Dr. Dillen tot curator van de persoon en goederen van pastoor Ringler te vragen. De aanvraag geschiedt door Maria Francisca Haeghens, een tante langs moederszijde en door C.F. Ringler, een zuster begijn uit het Groot Begijnhof van Brussel. Ze doen deze aanvraag langs procureur Maras. Zeer typisch Brussels voor dit schrijven is, dat het gesteld werd in het Frans maar ondertekend: *«Mari Frasous Haeghens, tante van den heeren Henr. Ign. Ringler - C.F. Rin-*

---

(24) Registrum ad beneficia, blz. 191, (archief, aartsbisdom Mechelen).

(25) Bundel 3447, Raad van Brabant (rijksarchief Brussel).

(26) Map Asse (archief, aartsbisdom Mechelen).

gler, suster van den voornomden heere H.I. Ringler». Bij deze aanvraag is het getuigenis gevoegd van Dr. van Overloop, van onderpastoor Triest en van een knecht van de familie Ringler, Petrus Asselbergs, waaruit we hierboven een uittreksel gaven. Op 9 juli ontvangt Dr. Dillen officieel zijn aanstelling tot curator. Hij ook reist met zijn benoeming op zak naar Assche (27):

«je me suis rendu à Assche et observant qu'on n'y faisait plus de menage pour le curé, j'ai été obligé de le prendre chez moi pour avoir soin de sa santé et lui faire incorporer les aliments nécessaires» (28).

Zo is het vertrek van pastoor Ringler verklaard. Een ogenblik kan de gedachte opkomen dat E.H. Triest hard geweest is. We horen echter maar één klok. Wijsheid vroeg de verwijdering van mijnheer pastoor. We mogen verder niet vergeten, dat de familie een onaanvaardbare aanspraak bleef maken op het beheer der tijdelijke goederen van de parochie. Dit blijkt duidelijk uit het verder schrijven van Dr. Dillen.

«j'ai voulu prendre un inventaire exact de tous les meubles de Mr. le curé ainsi que de toutes les revenus et charges attachées à la cure, ce que je n'ai pu faire qu'en partie».

Deservitor Triest blijft logisch. De persoonlijke goederen van mijnheer pastoor behoren aan de familie. Hij verzet zich echter tegen haar bemoeiingen in zake tijdelijke goederen van de parochie. Dat beheer komt hem toe.

«le Sieur Triest a refusé jusqu'ici de me remettre le manuel du curé, contenant le dénombrement des biens et des revenus de la cure, ainsi que des cens et rentes par lesquelles la maison pastorale est affectée »

Dit handboek van de inkomsten en uitgaven van de pastorie berust nu nog in het dekanaal archief van Assche: «Nieuwen Handboek begonst ten jaere 1786». Op bepaalde bladzijden werd dit handboek bijgehouden door deservitor Triest. De koude oorlog tussen E.H. Triest en de familie Ringler werd heftiger. Deservitor Triest neemt het evangeliewoord: «ontneemt men u het bovenkleed, geeft ook nog het onderkleed» niet letterlijk op. Dokter Dillen geeft daar staaltjes van:

«pour me gêner autant que possible dans mon administration, il a osé protester par devant notaire contre le louage de 2 petites parties de dîmes, que je voulais affermer publiquement mais ayant procédé au louage non obstant sa protestation, les 2 parties ont été louées beaucoup au-dessous de la valeur au domestique de Mr. Triest, sans que personne d'autre ait parlé un mot; ce qui fait dire dans le village que les personnes à qui

---

(27) Bundel 3447, Raad van Brabant (rijksarchief Brussel).

(28) Map Assche (archief, aartsbisdom Mechelen).

ces dîmes pouvaient le mieux convenir ont été gagnées ou induites de la part de Mr. Triest à ne pas y hausser».

Deservitor Triest laat de kaas van zijn boterham niet stelen. De moeilijkheden lijken de parochianen ter ore te zijn gekomen. Men kiest partij voor E.H. Triest en tegen het onrecht dat hun kerkelijke goederen bedreigt.

«on divulgue aussi que quand la vente des meubles se fera, personne ne haussera sur les marchés que Mr. Triest voudra acheter, même on m'a prévenu de prendre mes précautions pour venir dorénavant à Assche, crainte d'être attaqué par la populace.

Deservitor Triest zit de familie Ringler zo dwars, dat ze in het bisdom voorstellen die priester te verwijderen:

«il conviendrait de nommer à la place de Mr. Triest un autre prêtre pour deservir la cure d'Assche, qui soit plus traitable ou qui veuille du moins m'entendre parler».

De familie Ringler heeft nochtans een bepaald voorstel aan deservitor Triest te doen. Deze heeft er echter geen oren voor :

«quant à la portion congrue à payer pour le déserviteur, je me suis encore rendu à Assche, mercredi passé pour en convenir avec Mr. Triest; mais celui-ci à son ordinaire ne voulait entendre aucune proposition de ma part. J'ai chargé un notaire en mon nom et sous l'agrégation du conseil de Brabant lui offrir pour compétence...» (29).

NOTARIS CRICK

Dr. Dillen had dus weinig sukses gekend bij deservitor Triest. Hij zal het dan eens beproeven langs een Assenaar, Notaris Crick. Deze werd op 26 juni door de Soevereine Raad van Brabant aangesteld om de belangen van de familie Ringler te behartigen bij E.H. Triest en hem de voorstellen van de familie voor te leggen. Notaris Franciscus Martinus Crick was dan 70 jaar oud. Hij was gehuwd met een verre nicht, Barbara Philippina Verbrugghen (30). Meer dan een eeuw telde de familie Crick notarissen in Asse. Op 28 juni presenteerde de notaris zich bij de deservitor. In het archief van het aartsbisdom berust een verslag van dit bezoek. Het is in het Nederlands opgesteld. De notaris legde het voorstel van de familie Ringler voor. De deservitor zou om de drie maand 100 gulden ontvangen, dus 400 gulden per jaar. Hij mocht bovendien alle vaste en wisselvallige bijkomstigheden opstrijken. Hij zou mogen gebruik maken van de woning van de pastoor, van de schuur, de

---

(29) Volledige tekst, Map Asse (archieff, bisdom Mechelen).

(30) Status animarum, Ringler, 1778 (dek. archieff, Asse).

stallingen, de hof en boomgaard met zijn vruchten voor 100 gulden per jaar. Er moest echter een kamer vrij blijven voor de pastoor. Weerom hield E.H. Triest het been stijf. Hij gewaardigde zich zelfs niet te luisteren en ging heen met de woorden dat hij zich gedroeg naar order van zijne Eminentie. Notaris Crick nam getuigen voor deze onhoffelijke bejegening: zijn eigen zoon Egidius Willem Crick (° 1769) en meester Willem De Boeck (31). Deze laatste stamde uit Londerzeel (1755), was in Asse getrouwd (1785) met Anna Petronilla De Pauw, weduwe van Judocus Franciscus Arents (32).

Een weerklank van de bezoeken van Dr. Dillen en notaris Crick vinden we in een Latijns gesteld schrijven van deservitor Triest aan het bisdom. Het dateert van 28 juli. We zien weerom hoe vlug de latere kanunnik reageert.

«Ik stuur u de voorstellen en protestbetuigingen van de zwager van mijnheer pastoor. Niettegenstaande dit alles zal ik, krachtens de opdracht van U ontvangen, voet bij stuk houden tenzij ik andere onderrichtingen zou ontvangen. Ondertussen vraag ik, dat Zijne Eminentie aandachtig zou lezen en onderzoeken de staat van de pastorie, die we bij ons bezoek te Mechelen voorlegden» (33).

INKOMSTEN EN UITGAVEN VAN DE PASTORIE

De strijd tussen die twee partijen maakte het voor het aartsbisdom nodig een betrouwbaar overzicht in handen te hebben van de pastorele goederen. Zo zou men met kennis van zaken kunnen oordelen over wat elk toekwam. E.H. Triest legde een overzicht van die goederen voor aan het aartsbisdom. Het werd vermoedelijk opgemaakt door Benediktus van Overloop, broer van Dr. van Overloop en koster van Asse. Het werd opgesteld op basis van het handboek van pastoor Ringler (34).

Inkomsten

<i>«2 dagwanden en 53 roeden verhuurd:</i>	<i>14.00 gulden</i>
<i>1 mudde koren van Affligem</i>	<i>16.00</i>
<i>2 sisters koren van Groot-Bijgaarden betaald door Peeter De Ridder hurende een dagwand land.</i>	<i>12.06</i>
<i>Vijfde schoof van een stuk land.</i>	<i>1.15</i>
<i>Gefundeerde jaargetijden.</i>	<i>90.19</i>
<i>Van de looten.</i>	<i>100.00</i>
<i>Tiende op de Brivaal.</i>	<i>350.00</i>
<i>Op het Bergeveld.</i>	<i>169.08</i>

(31) Bundel 3447, Raad van Brabant (rijksarchief, Brussel).

(32) Status animarum, Ringler, 1778 (dek. Archief, Asse).

(33) Map Asse (archief, aartsbisdom Mechelen).

(34) Map Asse (archief, aartsbisdom Mechelen).

<i>Op de Neervleuge.</i>	95.18
<i>Op het Groot Wittemosdal.</i>	93.16
<i>Op de Brempt.</i>	53.18
<i>16 wijken tienden volgens medegaande deklaratie op de Kalkhoven.</i>	250.00
<i>De lijken volgens een gewoon jaar.</i>	250.00
<i>30 huwelijken aan 5 schellingen</i>	52.10
<i>Offer van de lijken.</i>	35.00
<i>Vleestienden.</i>	15.00
	<hr/>
	2933.91 gulden
	<i>Uitgaven</i>
<i>Dienstmaarte buiten de tafel</i>	40.00
<i>Knecht buiten de tafel</i>	40.00
<i>Van Salm buiten de tafel</i>	70.00
<i>Triest.</i>	200.00
<i>Pauskollege.</i>	100.00
<i>Rente op het huis.</i>	52.10
<i>Cijnzen en lasten.</i>	21.50.6
<i>Rente op het pastoreel huis jaarlijks</i>	50.00
<i>item in defectu R. Pastoris requiritur</i>	
<i>coadjutor (speciaal loon voor coadjutor)</i>	240.00
	<hr/>
	813.15.6 guld.
	2933.91
	— 813.15.6
	<hr/>
<i>Overschot</i>	2119.14.10

Dit overzicht laat ons toe de som te bepalen welke de familie Ringler uit de parochiale goederen van Asse hoopte te halen. Ze had voor E.H. Triest een vergoeding voor zijn deservitorschap van 400 gulden voorgesteld. Ze berekende bovendien dat allerlei bijkomstigheden voor E.H. Triest 500 gulden zouden opbrengen. Hiervan moest 100 gulden huur voor het pastoreel huis worden afgetrokken. Zo zou de deservant over een inkomen van 800 gulden beschikt hebben. De familie zou dan meer dan 1300 gulden uit de parochiale goederen hebben opgestreken...

HET ADVIES VAN ADVOKAAT WIJNS, SENIOR

Het bisdom bleef de toestand in Asse nuchter volgen. Men zocht naar een oplossing die juridisch zou gefundeerd zijn. Daarom schreef het bisdom in de rand van de scherpe brief van Dr. Dillen een nota gedateerd van 2 augustus, waarin gevraagd werd om een trouwe kopie van de tekst der aanstelling van Dr. Dillen tot curator van de goederen en van de persoon van pastoor Ringler. Men wilde precies weten, welke rechten aan Dr. Dillen door de Soevereine Raad van Brabant waren gegeven.

De autentieke tekst van die aanstelling berust in het rijksarchief van Brussel, Raad van Brabant, bundel 3447:

«La cour.... constitue.... le Dr. Dillen curateur à la personne et biens du curé Henri Ignace Ringler, lui donnant plein pouvoir et autorité de régir et administrer les biens du curate, les affermer, en recevoir les revenus et vendages, en donner quittance valable, contraindre les débiteurs au payement de leurs redevances et arriérés, défendre et soutenir les intérêts, droits et actions du dit curate....».

De hier meegedeelde rechten zijn zeer algemeen gehouden. Het hof maakt geen onderscheid tussen de persoonlijke goederen van pastoor Ringler en de parochiale goederen van Asse. Dr. Dillen kon zich moeilijk op dit dokument beroepen om persoonlijk de parochiale goederen van Asse te beheren.

Het bisdom had ondertussen reeds het advies gevraagd van een advocaat bij de soevereine Raad van Brabant, een zekere Wijns, senior, die voor het verstrekken van zijn advies 4 gulden loon ontving. Hij geeft dit in een omstandig verslag, waarin hij de redenen aangeeft om de eisen van de familie Ringler af te wijzen. Zijn redenering kan volgenderwijze worden samengevat.

In het bisdom Mechelen komen alle vruchten van de parochiale goederen toe aan de deservitor, zodra de parochie vakant geworden is door de dood van de pastoor. Wel hebben familieleden soms getracht zich de pastorele goederen toe te eigenen zolang de pastoor niet was vervangen. Ze zijn echter telkens afgewezen. De officiële akte, waardoor men in het bisdom Mechelen een deservant benoemt, maakt geen onderscheid tussen een vakatuur ontstaan door een sterfgeval of door geesteskrankheid. Als er een aanmerking te maken is bij deze officiële akte van aanstelling, dan gebeurt dit op een blanco-gedeelte van het officiële papier. In het geval van Asse werd uitdrukkelijk ingevuld, dat de pastoor een passende vergoeding diende te ontvangen uit de handen van de deservitor. Er had zich in het bisdom Mechelen reeds eerder een dergelijk geval voorgedaan. In 1758 benoemde Thomas Philippus kardinaal d'Alsace een deservitor voor Nieuwerkerke. Deze deservant stond in voor het beheer van alle parochiale goederen en de vruchten kwamen hem ten goede. Hij moest uit die vruchten echter een bedrag van 400 florijnen uitkeren voor het onderhoud van de krankzinnige pastoor.

Het is daarom moeilijk aan te nemen, dat de Soevereine Raad van Brabant de bedoeling zou gehad hebben Dr. Dillen ook aan te stellen als curator van de pastorele goederen. De bisschop staat in voor het tijdelijk en geestelijk beheer van zijn diocees. Op parochiaal plan wordt hij vervangen door de pastoor of desgevallend door de deservitor. De deservitor beschikt dan ook over de goederen die bij het beneficium horen. Alleen

de persoonlijke goederen van de pastoor horen de erfgenamen toe en alleen van die goederen kan een curator worden aangesteld. Daarbij zouden allerlei onaanvaardbare gevolgen voortvloeien uit een beheer van de pastorele goederen door de familie. Die goederen liggen te Asse. De familie woont in Brussel en zou eens per jaar in Asse verschijnen om de tiendenstukken te verhuren. Die goederen moeten in de handen zijn van iemand die in Asse verblijft. De familie zou de dokumenten en handboeken van de parochiale goederen kunnen opeisen. Deze dokumenten heeft de parochie regelmatig nodig. De familie zou gemakkelijk de persoonlijke goederen van de pastoor verwarren met de pastorele goederen en zich zo verrijken ten koste van de parochie. Ook de armenzorg, waaraan een gedeelte van de pastorele goederen ten goede komt, zou er kunnen onder lijden. Wel kan de familie een vergoeding vragen voor het onderhoud van de pastoor. De deservitor staat daar voor in. Hij moet dan ook het beheer van de pastorele goederen in handen hebben, omdat hij daaruit het bedrag van de vergoeding moet halen. In geval van twijfel zal de Raad van Brabant nader moeten bepalen, dat onder het curatorschap van Dr. Dillen niet vallen de tienden en pastorele goederen (35).

Dit advies van advokaat Wijns, senior, is helder en klaar. Het rechtvaardigt de stugge houding van deservitor Triest.

DOOD VAN PASTOOR RINGLER

Het zal tot 17 augustus duren vooraleer we de verdere ontwikkeling van dit geschil kunnen volgen. Twee Franse brieven, op die dag gedateerd geven de nodige uitleg. De familie Ringler wordt in een eerste brief verontschuldigd bij het aartsbisdom nog geen duidelijk plan te hebben opgestuurd voor de vergoeding toe te kennen aan deservitor Triest.

«La seule cause de ce retardement doit être attribuée à une maladie survenue à Mr. le curé d'Assche et à la suite de la quelle il est mort le 12 de ce mois» (36).

De voorstellen van de familie Ringler zijn door de dood van heerbroer overbodig geworden. Ze worden echter in een tweede brief aangestipt. De brief dateert ook van 17 augustus. Dr. Dillen blijft hierin hardnekkig bij het standpunt van de familie en vraagt dat Zijne Eminentie zou willen uitmaken welk bedrag aan deservitor Triest moet uitgekeerd worden voor de enkele weken (4 juli - 12 augustus) van de uitoefening van zijn ambt, rekening houdend met het voorgestelde loon van 400 gulden, dat sekretaris Duvivier als voldoende zou beschouwd hebben. Deze laatste zou zelf de punten van een dergelijke overeenkomst hebben opgesteld. We vragen ons dan ook af of sekre-

---

(35) Map Asse (archief, aartsbisdom Mechelen).

(36) Map Asse (archief, aartsbisdom Mechelen).

taris Duvivier wel ooit de stand van de kwestie heeft begrepen, of hij misschien kool en schaaap heeft willen verzoenen of zich al te inschikkelijk heeft getoond voor de familie Ringler? In alle geval blijkt sekretaris Duvivier niet de onwrikbaarheid van E.H. Triest te hebben bezeten. Bureau en werk-atelier hebben wel eens verschillende opvattingen. Luister naar de brief van Dr. Dillen.

«Par le décès de Mr. le Curé viennent de cesser tous les arrangements, qui étaient à prendre avec le déserviteur de la cure d'Assche A L'EXCEPTION POUR LA COMPETENCE QUE LE REMONTRANT EST OBLIGE DE PAYER AU DIT DESERVITEUR DEPUIS LE JOUR DE SA NOMINATION A LA DESERVITURE JUSQU'AU JOUR DU DECES DE MR. LE CURE... et comme Son Eminence a déjà daigné faire connaître par la voie de son secrétaire, que la somme de 400 florins... est une compétence suffisante pour le déserviteur de la cure d'Assche, le remontrant prend son respectueux secours vers Son Eminence, la suppliant très humblement de daigner taxer ou agréer la compétence que le remontrant est obligé de payer au déserviteur...» (37).

DE RAAD VAN HET AARTSBISDOM

Op het aartsbisdom wil men echter zijn vingers niet verbranden aan deze zaak. Dit blijkt uit een apostilla of nota gevoegd bij het schrijven van Dr. Dillen. Deze nota werd op 20 augustus aan de dokter gezonden.

«Vu cette et mûrement délibéré sur son contenu, nous déclarons que la compétence du déserviteur d'Assche n'ayant pas été réglée en la manière qu'il est ici proposé avant la mort de Mr. le curé, les intéressés pourront s'entendre à l'amiable, exhortant le déserviteur à s'y prêter...» (38).

Het aartsbisdom stuurt dus aan op een minnelijke schikking en daar ze de onverzettelijkheid van E.H. Triest vreest, raadt het deze aan zich daartoe te lenen. Praktisch stond er niet veel op het spel, daar de parochiale inkomsten voor de maand van het deservitorschap van E.H. Triest slechts een 200 gulden konden belopen. De ontgoocheling van Dr. Dillen bij het ontvangen van deze nota is echter groot. Op 23 augustus antwoordt zijn vertrouwensman reeds aan het aartsbisdom:

«quelle fut ma surprise de voir humilier et renvoyer les intéressés pour s'arranger à l'amiable avec un homme qui n'a pas cessé de les calomnier, Mr. le déservi-

---

(37) Map Asse (archieff, aartsbisdom Mechelen).

(38) Map Asse (archieff, aartsbisdom Mechelen).

teur Triest, qui a rébuté plusieurs fois tous les moyens d'accomodement. Monseigneur en soubaite-t-il des preuves?

Monseigneur a paru tout content des arrangemens, que j'ai pris la confiance de lui proposer au nom du curateur ce mois-ci. Monsieur Duvivier m'en a même rédigé les articles avec promesse que Son Eminence les aurait ainsi sanctionnés; malgré tout cela on éconduit les intéressés. Mr. le curé est mort, dit on... Oui, Monseigneur, mais les arrangemens à prendre pour fixer la compétence du déserviteur ne sont ils pas les mêmes après comme avant la mort de Mr. le curé?

Enfin les intéressés se croient humiliés et moi je m'y vois compromis. Je les avais engagés à recourir à la bonté et justice de Son Eminence. Ils l'ont fait et après les avoir assurés, on les renvoye pour traiter avec un homme qui les a outragés si cruellement. Si telles sont les intentions de Son Eminence, les intéressés vous obéiront encore; mais ils osent espérer en même temps que le déserviteur, revenu à soi même, leur rendra justice et ne les forcera pas à soutenir leurs droit par voie de justice, ce qui ne pourrait qu'être facheux pour les intéressés et désagréable à Monseigneur...» (39).

Dit laatste schrijven getuigt van de gespannen toestand tussen de familie Ringler en E.H. Triest. Er schuilt op het einde ook wat chantage in... De uitslag van dit schrijven en van de onderhandelingen tussen E.H. Triest en de familie kennen we niet. We veronderstellen dat de twee partijen een overeenkomst hebben gesloten zonder hun principiële standpunt prijs te geven. Een praktische overeenkomst was mogelijk, mits er slechts 200 gulden op het spel stond.

DE BENOEMING VAN PASTOOR VAN DER SAECKEN

Bij het slot van deze studie kunnen we ons een duidelijk gedacht vormen over de verschillende benoemingen, welke E.H. Triest in Asse ontving. Op 24 juni 1789 werd hij voor twee jaar benoemd tot coadjutor van Asse. Op 20 maart 1791 werd hij wegens de ziekte van mijnheer pastoor «gevolmachtigde coadjutor». Op 4 juli 1791 werd hij aangesteld tot deservitor. Bij de dood van pastoor Ringler op 12 augustus 1791 werd dit deservitorschap door het aartsbisdom verlengd. Bij de benoemingsakte tot deservitor staat in de rand in het Latijn genoteerd: «wegens de dood van mijnheer pastoor werd op 12 augustus het deservitorschap van E.H. Triest verlengd»(40). Dit laat ons toe de juiste betekenis te verstaan van de woorden, welke de landdeken in zijn verslag van 1791 over Asse neer-

---

(39) Map Asse (archieff, aartsbisdom Mechelen).

(40) Registrum ad beneficia, blz. 191, (archieff, aartsbisdom Mechelen).

schreef: «op 30 augustus droeg ik de ziele dienst voor pastoor Ringler op, bezocht de kerk en stelde E.H. Triest, een bekend coadjutor in de parochie, aan tot deservitor (41). Deze aanstelling is slechts een bekrachtiging van de verlenging van zijn ambt door het bisdom op 12 augustus toegestaan.

De ambtstermijn van E.H. Triest was nu echter ten einde. Op 6 oktober 1791 werd Z.E.H. Jozef Epiphanius Van Der Saecken tot opvolger van pastoor Ringler benoemd. Hij was een Antwerpenaar, die sedert 7 jaar pastoor was te Dworp. De landdeken vermeldt eerst in zijn verslag van 1792 dat hij op 9 augustus van dit jaar pastoor Jozef Epiphanius Van Der Saecken als pastoor aanstelde. Getuigen bij die aanstelling waren pastoor Goetgebuer uit Meldert en pastoor Dens uit Mollem (42). Op 29 oktober 1791 was pastoor van der Saecken echter zeker in Asse, want dan verschijnt voor het eerst zijn naam in het doopboek. E.H. Triest bleef in Asse waarschijnlijk tot einde oktober. Op 23 oktober 1791 staat zijn naam voor het laatst vermeld in het doopboek. Hij vertrok uit Asse om onderpastoor te worden van O.-L.-Vrouw van Hanswijk in Mechelen.

Het tweejarig verblijf van E.H. Triest in Asse is voorzeker niet de voornaamste periode van zijn leven. Het laat ons echter toe een paar karaktertrekken van deze man te ontdekken. We stellen ons een Vlaamse Vincentius a Paulo, in de weer voor kinderen, zieken en ouden, gemakkelijk zoetsappig en zachtaardig voor. In werkelijkheid vallen bij E.H. Triest vooral op: zijn strijdvaardigheid, zijn energie, zijn beslistheid en onverzettelijkheid. Het zijn de eigenschappen van een onwrikbare doordrivende stichter van 4 kongregaties en 72 instellingen, die gedurende zijn verblijf in Asse het meest naar voren kwamen (43).

J. SPANHOVE, mSC

---

(41) Kerkvisitaties 1756-1796 (dek. archief, Asse).

(42) Kerkvisitaties 1756-1796 (dek. archief, Asse).

(43) De strijd tussen de familie Ringler en de geestelijkheid van Asse blijkt na het vertrek van deservitor Triest niet te zijn opgehouden. Pastoor Van der Saecken lijkt met Dr. Dillen ook financiële moeilijkheden te hebben gehad. In een inventaris van de archiefstukken die vroeger op de dekenij van Asse berustten wordt vermeld: «een farde inhoudende stukken tusschen den heere pastoor Van der Saecken en den heere Dillen als erggenaem van den heere pastoor Ringler, voorzaet van den heere Van der Saecken nopens den afleg van de rente op de pastorij bepand en waarvan den heere pastoor Ringler sijne aendeelen niet afgelegd hadde (1791-1792)».

De kapel te Ledeberg

Er is een oude sage over Ledeberg. Ze verhaalt ons dat eens rijke en machtige vorsten op de heuvel aan het feestvieren waren. Ze zaten allen op gouden stoelen, rondom een grote gouden tafel. Plots scheurde de berg open, en verzwolg stoelen en tafel en feestgenoten. Later werd menige spade in de grond gestoken, omdat de delver hoopte op het goud te zullen stoten. Maar nooit is iemand erin geslaagd nog iets daarvan terug te vinden (1).

Je zou haast beweren dat deze sage een symbolische betekenis heeft. Want de gouden bladzijden uit de geschiedenis van Ledeberg eindigen - bij wijze van spreken - met de dood van Willem II, de laatste afstammeling van het Ledebergse geslacht op het einde van de dertiende eeuw. Gestart met een eerste-rangsrol in de feodale periode, moet Ledeberg deze positie zien teloorgaan, omdat de domaniale burcht naar het kerkcentrum te Pamel verhuist, zodat de kerkelijke én wereldlijke macht aldaar gecentraliseerd worden.

Ook wij hebben het gewaagd de spade in Ledebergse grond te steken. Figuurlijk tenminste. Het ging er niet om de gouden stoelen te vinden waarvan Alfons de Cock vertelt, maar om wat gouderts bloot te leggen uit de geschiedenis van Ledeberg en meteen ook een beetje van Pamel zelf. In de bladzijden die volgen, willen we vooral die gegevens bundelen, waarin over de kapel van Ledeberg sprake is. Vermits ze echter een slotkapel was en omdat de oudste documenten die haar vermelden, alle in verband staan met de heren van Ledeberg, is het haast vanzelfsprekend dat we eerst even stilstaan bij de oude adellijke burcht, bij de stamboom van het Ledebergse huis en bij de verhoudingen tussen Pamel en Ledeberg, verhoudingen die ongetwijfeld de geschiedenis van de kapel mede hebben bepaald.

De burcht en haar omgeving

De burcht van de heren van Ledeberg - van wie sprake is in akten en kopieën die lopen van ca. 1164 tot ca. 1290 - verhief zich op het hoogste punt van de Ledebergheuvel, vanwaar ze de streek beheerste. Ze was als een vooruitgeschoven Brabantse vesting vlak vóór de grens met Vlaanderen. Want ten westen lag Ninove in de onmiddellijke nabijheid, en ten noordoosten lag de Brabantvoor of de Vlaams-Brabantse grens nog dichterbij, vermits Liedekerke, Teralfene en Borchtlombeek tot het graafschap behoorden en als een wig in het Brabantse herzogdom drongen tot op de heerbaan Bavai-Edingen-Asse.

In deze hoek, gevormd door de Dender en het uitgestrekte Liedekerkebos, stond de breedomwalde Ledebergse burcht, een

---

(1) Alfons de Cock: Vlaamsche Sagen uit den Volksmond, blz. 209. Ik dank de heer Jos. Borloo te Ledeberg voor deze vriendelijke mededeling.

eerste maal vermeld in 1188, het jaar dat Willem I zijn vader Wouter Hawel opvolgde (2). Ze rees op te midden van een hoogstammig beukenbos, waarvan de steeds dunner gezaaide bomen van vandaag de verre afstammelingen zijn. Nog in 1497 wordt de tachtig meter hoge heuveltop «ten buekenen stocke» of kortweg «ter stoct» genoemd (3). Thans is er van het oude kasteelbos niet zoveel meer overgebleven. Maar tot in de negentiende eeuw waren de flanken van de berg bebost en maakten Puttenberg en Kapellewei nog deel uit van het grote Ledebergbos, dat zich in de twaalfde en dertiende eeuw over Boesdaalbos en Rijzerbekebos met Liedekerkebos verbond.

De wegen die naar Ledeberg toeliepen, zijn geen hoofdwegen. Evenmin als de Pamelse dorpskom is Ledeberg langsheen een grote verkeersader gegroeid. Wel kronkelde de aloude «via regia», die van Geraardsbergen over Meerbeke en het Hof te Wolput, over Strijtem en Borchtlombeek naar Brussel of Mechelen liep, dwarsdoor Pamel. Eeuwen lang werd zij «heerweg» of «Brusselweg» genoemd, maar binnen de gemeente vormde zich geen enkel gehucht erlangsheen. Evenals het oude Pamelse centrum groeide Ledeberg op een halve kilometer afstand van deze intercommunale weg.

Ledeberg ontwikkelde zich rondom de Dries, gelegen op een worp van de burcht. De Dries was een knooppunt van tweederangswegen. Kwamen er samen: de straat die over Puttenberg en Kwaadvaart naar Liedekerke liep, de Lostraat die door het Lobos naar Strijtem toeging, de weg die over Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek naar Lennik leidde, de even oude straat die langsheen het Hof te Zuivene aansloot bij de Groeneweg en verder bij de Geraardsbergsebaan, en ten slotte de weg die, over de Klei, Ledeberg met Pamel verbond.

De Dries is thans nog een ruim en mooi dorpsplein, maar vroeger moet het uitzicht nog typischer zijn geweest. De Kapellewei, de beboste ruimte tussen burcht en Dries, kwam toen neerglooiën tot op het dorpsplein en hoogstwaarschijnlijk was er een oprijlaan naar het kasteel toe. Op de kaart van Joos de Deken kunnen we vaststellen hoe in 1713 het uitzicht op kapel en Kluis nog niet afgegrensd was door een paar gebouwencomplexen die thans Kapellewei en Dries van mekaar scheiden (4). Ook het Landboek van 1685 zegt dat de Kapellewei tot achter de Kroon kwam (5).

Een ander woningencomplex op Ledeberg groepeerde zich op de Hoogstraat. Deze nederzetting kan even oud zijn: de

---

(2) J.J. de Smet: *Corpus Chronicorum Flandriae*, deel II, nr. LX, blz. 799. In zijn resumés van oude diploma's vernoemt archivaris Van Elshout het kasteel reeds in 1182 (R.A.G., Abdij Ninove, nr. 5, blz. 94, nr. 13: Actum in castro... ante pontem).

(3) R.A.B., Archief de Merode, nr. 2771, blz. 53, 82, 87 en 98.

(4) A.O.O., Brussel, Icon., nr. 123.

(5) R.A.B., Archief de Merode 2760, nr. 582. De Kroon was een oude afspanning op de Dries.

oudste renteboeken vermelden meer huizen en gronden op de Hoogstraat dan wel in de omgeving van de Dries (6).

Rondom kasteel en heuvel lag het leen van de heren van Ledeberg, leen dat afhing van het adellijke huis van Grimbergen, dat geruime tijd ook heer van Ninove was. Niet alleen de huidige gemeente Pamel behoorde tot het domein van de heren van Ledeberg; het strekte zich uit tot over de Dender, zodat het verdwenen Hof te Rieve dat over de spoorweg Okegem-Ninove lag, tot hun leenhof behoorde. Daarnaast hadden ze gronden in Liedekerke, Okegem, Strijtem en Eizeringen. Hun leenmannen en ook hun schepenen zijn voor een goed deel mensen die tot de kleine landadel moeten gerekend worden en van hen de oudstgekende pachthoven te leen kregen: de hoven te Rieve, te Bievegem, te Stenen (Te Zuivene), te Ophem (Piezelstraat), te Poelk, te Pamel, te Berchem en te Dalhem (te Nederledeberg, waarschijnlijk op de Dechelt).

Zes achtereenvolgende heren van Ledeberg zijn ons met naam bekend: Simon, van wie sprake is in 1164; Gotinus of Goswin, die o.a. in 1170 en 1177 wordt vermeld; Wouter Hawel die in 1188 sterft en het een paar maal met de Abdij aan de stok kreeg; zijn zoon Willem I, die zijn leen van 1188 tot ± 1240 bestuurt en die we in de loop van deze studie nog herhaalde malen zullen vernoemen; zijn opvolger Gillis of Egidius die slechts enkele jaren het bestuur in handen houdt en ten slotte Willem II die omstreeks 1290 overlijdt.

Ledeberg verliest zijn eersterangspositie

Met deze Willem II schijnt het geslacht uitgestorven en zijn ook de «gouden» bladzijden van Ledebergs geschiedenis volgeschreven. Het leen gaat over op een wellicht verwante tak.

Jan, zoon van Godfried van Pamel die naast het kerkhof woont, erft de heerlijkheid van Pamel en Ledeberg. We schrijven opzettelijk Pamel eerst, want sinds deze machtsoverdracht verschijnt Ledeberg nog zeer raar als eerste lid van deze koppeling. Het schijnt dus gedaan te zijn met de bestuurlijke suprematie van Ledeberg, des te meer omdat het waarschijnlijk Jan van Pamel is die het kasteel te Pamel heeft laten bouwen recht over boomgaard en hof van de oude pastorie. Het is sterk te betwijfelen of hij ooit zijn intrek in de Ledebergse burcht heeft genomen. In 1391 schijnt deze zelfs verhuurd te zijn geworden: Jacob vanden Iecborre huurt voor een termijn van 9 jaar «de borchstat te leedb(er)ghe telken kersavont om 3 vierendeel van 1 tsysgulden». En in 1402 is het Jan Godens die de borgstad huurt voor drie jaar (7).

Ook in de schepenbrieven krijgt deze ommekeer zijn terugslag. Terwijl de oudstgekende schepenbrieven gewag maken van

---

(6) R.A.B., id., nrs. 1716 en 2771.

(7) R.A.B., Archief de Merode, nr. 1716, blz. 12.

«scepenen van ledeberghe», soms van «ledeberghe ende pamele», worden ook hier de rollen omgekeerd en lezen we ook meermaals «van pamele» alleen. In de schaarse zestiende-eeuwse schepenakten worden de twee gemeentekernen op een specifieke wijze genoemd: «te scote ende te lote gelyc alle goede lieden van pamele van boven ende beneden» (8). De goede lieden van beneden zijn de bewoners van het kerkcentrum aan de Dender; en de goede lieden van boven zijn de ingezetenen van Ledeberg, zoals het zich uitstrekt van de kapelheuvel tot het Eigendom. Hier wordt de dubbele gegroeidheid van de gemeente op een ander manier uitgedrukt: men doet een beroep op de lokale topografie.

En tot op het einde van het Oud-Regime blijven die toestanden ongeveer dezelfde: doorgaans noemen de heren en de schepenen zich «van Pamel en Ledeberg», al komt «van Pamel» alleen al eens meer voor. Logischerwijs had de gemeentebenaaming een dubbelvorm kunnen worden als Smeerebbe-Vloerzegem, Appelierre-Eichem, Steenhuize-Wijnhuize en meer andere. Was deze dubbelvorm «Pamel ende Ledeberg» een relict van het feodale systeem, hij is ook met het verdwijnen ervan teloorgegaan: sinds de Franse periode luidt de dorpsnaam eenvoudigweg: «Pamel». Er ligt nochtans een zekere tragiek in het feit dat dit precies moest gebeuren in een tijd dat Ledeberg gedurende de laatste jaren van de achttiende en de eerste decennia van de negentiende eeuw met een aantal achterenvolgende burgemeesters het administratieve heft in handen hield

DE KAPEL

Ogericht vlak naast de burcht, als een integrerend deel van het bouwcomplex, was ze een burchtkapel, persoonlijk bezit van de stichters, de heren van Ledeberg, die ze op eigen grond hadden laten bouwen en met eigen goederen begiftigd. Dergelijke kapellen treffen we ook aan in de grote hoven zoals in het Hof te Rieve, een leen van hetzelfde Ledebergse geslacht (9).

Thans nog is de kapel verbonden met de Kluis of de kape-laanswoning, die gebouwd werd op de ruïnes van het kasteel. Een deur geeft er toegang van Kluis naar kapel. Heel de geschiedenis door zijn er bewijzen te vinden van het eigendomsrecht van de heren van Pamel-Ledeberg op beide gebouwen en op de omliggende gronden. Het is slechts in het begin van de twintigste eeuw dat de hertogin de Lévis-de Mirepoix, afstammeling van de Merodes, alles aan de kerkfabriek heeft afgestaan.

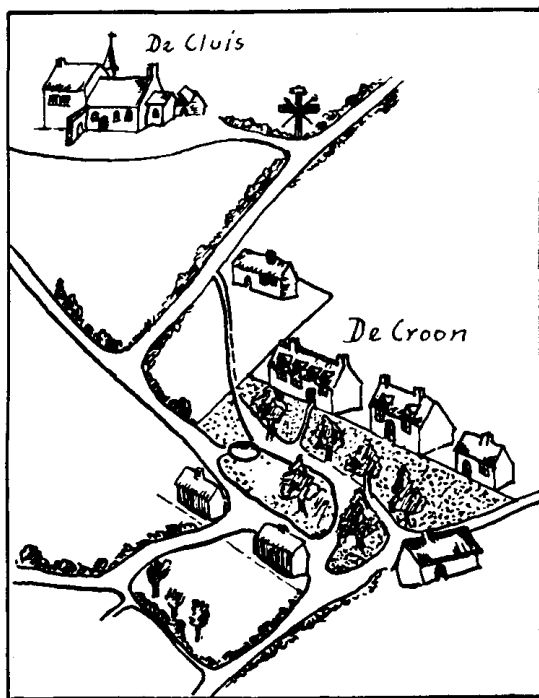
Of Ledeberg ooit een zelfstandige parochie is geweest die tot de rang van appendicium is vervallen, betwijfelen we sterk,

---

(8) R.A.B., Schepengriffie Brussel, nr. 6524.

(9) J.J. De Smet, o.c., nr. CCXIX, blz. 910.

al lezen we reeds vroeg dat een deel van de parochietienden voor de kapel is bestemd (10), en al deelt de abdijs tiendengebied te Pamel in onder de benamingen: Pamelse tienden en tienden van Ledeborg of van Zuivene. De kapel zal wel, van haar ontstaan af, een annex van de parochiekerk zijn geweest, zoals dit bij haar eerste vermelding geboekstaafd staat. Noch in de oudste oorkonden, noch in de toponymie is er naar ons weten ooit sprake van iets dat b.v. op een oud kerkhof aldaar zou wijzen. Integendeel, telkens wordt het moederschap van de Pamelse kerk beklemtoond.

De Dries te Ledeborg in 1713. Boven links kapel en Kluis, rechts op de Dries de afspanning «De Kroon», links het Driesvijvertje of Drinkborre. (Naar een pentekening van Ir. P. Lindemans in E.S.B., XXXVIe Jg., nr. 5-6.)

De Patroonsheiligen van de kapel

Het is een eigenaardig geval met het patroonschap. Een eerste maal dat we er iets over vernemen, wordt Sint-Amandus als patroon van het altaar te Ledeborg vernoemd (11). Het stuk dateert van $\pm$ 1652 en vat een oorkonde samen van 1196. Maar de auteur, de abdijsarchivaris Godefridus van Elshout, zou vast niet van Sint-Amand gewagen indien hij zijn naam niet in een oorkonde of in een andere oude tekst had gevonden. Te meer omdat in zijn tijd Onze-Lieve-Vrouw reeds de kapelpatro-

(10) J.J. De Smet, o.c., nr. CXCIX, blz. 894.

(11) R.A.G., Abdijsarchieff Ninove, nr. 5, blz. 174.

nes was. Aan de waarachtigheid van zijn getuigenis twijfelen we dus niet. Het patroonschap van de H. Amand is des te meer aanvaardbaar, omdat er in de onmiddellijke nabijheid een indrukwekkende reeks van dorpskerken aan hem is toegewijd: Denderleeuw, Borchtlombeek, Iddergem, Denderhoutem, Outer, Herlinkhove, Aspelare en Nederhasselt. Zelfs bronnen werden er naar hem genoemd, zoals de Mansborre of Sint-Amandsborre te Borchtlombeek en te Aspelare. Zijn titularisschap te Ledeborg pleit in een zekere mate ook voor de ouderdom van de kapel, vermits de Sint-Amandskerken tot de oudste worden gerekend (12).

In het bovengenoemde citaat wordt een schenking geacteerd van 16 bunder land aan de abdij door Zeger Vos. Omdat zulke schenkingen - om ze een plechtig karakter te geven - vaak op het kerkhof of in de kerk ritueel bezegeld werden, geschiedde het toen in de kapel te Ledeborg, vóór het altaar van Sint-Amandus (super altare S. Amandi apud Ledeborgam). Nadien is er nergens nog sprake van deze heilige als patroon van de kapel, zelfs niet als tweede beschermheilige. Is de oude relikwie, die in de pastorie te Pamel berust en sinds lang niet meer wordt vereerd, een laatste herinnering aan het patroonschap van de heilige te Ledeborg? In ieder geval kennen we in de parochiekerk geen enkel altaar dat ooit aan hem werd toegewijd, en van een speciale devotie of van een Sint-Amandsmis is er in de kerk nergens een spoor.

We moeten wachten tot 1608, vooraleer we de naam van de patroonsheilige een tweede maal vermeld zien. In ruil krijgen we er vier, waarvan we er vast twee laten vallen. Ziehier waarom Nicolaas de Montmorency, heer van Pamel-Ledeborg en getrouwd met Anna de Croy, zich heeft beijverd om van paus Paulus V een volle aflaat te verkrijgen voor al wie de kapel van Ledeborg bezoekt op de feestdagen van de H. Anna en de H. Nicolaas, en er bidt voor de eendracht van de christenvorsten, voor de glorie van de Kerk en voor de uitroeiing van de ketters (het Concilie van Trente was nog niet zolang beëindigd!). De kapel wordt er bedacht met vier patronen in deze volgorde: Onze-Lieve-Vrouw, de H. Anna, de H. Nicolaas en de Heilige Apollonia. De tweede en de derde zijn de doopnamen van graaf en gravin; we kunnen ze gerust links laten. Blijven dan nog Onze-Lieve-Vrouw als eerste patroonsheilige en Sint-Apollonia als tweede (13).

De oudste decanale verslagen spreken nagenoeg niet over de kapel. Toch is er dat van 1592, waarin hoogstwaarschijnlijk de kapel wordt bedoeld met de kapelanie van Onze-Lieve-Vrouw, waar de abt van Ninove een sacellanus (kapelaan) pleegt te

---

(12) De gecentraliseerde ligging van deze aan de H. Amandus toegewijde kerken doet de vraag rijzen of het hier geen gebied betreft, dat door de grote missionaris zelf werd bewerkt.

(13) Pastoriearchief.

benoemen (14). Dit getuigenis is ouder dan het voorgaande en pleit ook voor het patroonschap van de H. Maagd. In de kerk was er wel een altaar van de H. Maagd, maar geen kapelanie.

Dat Onze-Lieve-Vrouw de plaats van de H. Amandus heeft ingenomen moet ons niet verwonderen, als we weten welke devotie de Norbertijnen voor de H. Maagd koesterden. Haast al hun abdijkerken als van Ninove, Tongerlo, Averbode, Dielegem, Park zijn aan haar toegewijd. Het kan dus best dat, onder de invloed van de Ninoofse Witheren, de kapel te Ledeberg een nieuwe beschermheilige heeft gekregen. Misschien eerst als tweede patrones en later onbewust als eerste. Hoe het ook verliep, O.-L.-Vrouw blijft de schutsheilige tot in het begin van de twintigste eeuw. Wanneer in 1867 pastoor A.J. van Mollem aan de Aartsbisschop een gunst vraagt voor de kapel, vernoemt hij haar als zodanig; en wanneer pastoor H. Van Eyndhoven in 1900 met Mechelen correspondeert, is hij nog duidelijker. Hij specificeert: Onze-Lieve-Vrouw, Hulp der christenen. En van beiden weten we dat haar feestdag op 24 mei wordt gevierd (15). Een beeld dat in het koor der kapel staat, is nog een bewijs van het vroegere patroonschap der H. Maagd.

Want ook Onze-Lieve-Vrouw heeft het tot vandaag de dag niet kunnen bolwerken. Dit is misschien het gevolg van het gebrek aan oudere documentatie in de kapelaanswoning zelf, want ter plaatse is er quasi niets. Hoe ook, in de loop van de twintigste eeuw heeft de bedevaartsheilige, Sint-Apollonia, de oude patrones verdrongen. Dat deze heilige hier reeds lang wordt aangeropen, blijkt uit het antwoord van paus Paulus V aan Nicolaas de Montmorency, waarin zij als de vierde patroon aantreedt, in feite de tweede. Deze tekst van 1608 vermeldt haar voor het eerst; maar haar verering kan heel wat ouder zijn. Reeds toen moet de volkstoeloop groot zijn geweest: dit wordt bewezen door de kopie van een tekst uit 1662, getrokken uit het notitieboek der Recolletten, en waarin staat dat, op het feest van de H. Apollonia en op de derde zondag na Pinksteren, de tand van de martelares in de kapel wordt vereerd. Te dezer gelegenheid wordt een inzameling gedaan voor de noodzakelijke herstellingen aan de kapel (16). Ook de klok die in 1824 door Andreas van de Gheyn te Leuven wordt gegoten en 113 pond weegt, draagt haar naam. Burgemeester Jud. Joan. van Bellinghen is peter en Cath. Ther. van Lierde, weduwe van oud-burgemeester J.B. Walckiers, is meter (17).

Zoals u merkt, biedt de geschiedenis van de kapel een

---

(14) R.A.G., Archief Bisdom, M. 9 (1592).

(15) Pastoriearchief. De toevoeging van «Hulp der christenen» zal wel niet zo oud zijn, vermits het feest slechts ingesteld werd op 18 sept. 1815 door Pius VII, als dank voor zijn verlossing uit de gevangenschap waarin Napoleon hem zes jaar had gehouden. Op 24 mei 1814 was hij te Rome triomfantelijk weergekeerd.

(16) R.A.B., Schepengriffie Pamel, nr. 6524.

(17) Pastoriearchief.

typisch voorbeeld van de wankele positie van de beschermheiligen: de H. Amandus moet het afleggen tegen O.-L.-Vrouw, die op haar beurt het onderspit moet delven voor de H. Apollonia.

De oudste vermeldingen van de kapel (1179-1300)

Kerk en kapel worden een eerste maal vernoemd in een oorkonde van 1179, toen Rogier van Wavrin, bisschop van Kamerijk, beide aan de abdij van Ninove schonk (18). Uit de tekst vernemen we dat de wereldlijke of geestelijke kerkheer dood was (mortua persona), zodat de bisschop de twee altaren «vrij» kon wegschenken (libere donavimus). Wie deze persona was, is duister. Was het de vorige bisschop Alardus die omstreeks 1177 stierf, of Gotinus van Ledeberg die eveneens ± 1177 overleed? Of een andere nog? Wie het ook was, de heer van Ledeberg Wouter Hawel antwoordt ontkennend op de vraag van de bisschop of hij enig recht heeft op de inkomsten van de kerk. Wat hem en zijn opvolgers niet zal beletten er geheel of gedeeltelijk beslag op te leggen.

In deze oorkonde wordt reeds gewezen op de ondergeschiktheid van de kapel ten opzichte van de kerk: ze wordt een annex van de parochiekerk genoemd (altare de Pamela .... cum appendito suo Ledeberga nomine). Deze afhankelijkheid houdt in dat de inwoners van Ledeberg de zondagmis in de moederkerk moeten bijwonen, dat deze alleen het doop- en begravingsrecht bezit en dat alle huwelijken er worden ingezegend. Wat nu de bediening van de kapel aangaat, mogen we veronderstellen dat ze na de overdracht door paters van Ninove werd waargenomen. En dat ze er ook woonden, blijkt uit een tekst van 1226 waarin een residerend kapelaan wordt vernoemd (residuus ibidem capellanus) (19).

Omstreeks 1200 komt de kapel opnieuw te berde. Tussen de abdij en Willem I is er een geschil gerezen over de zang in de kapel en over het tiendenbezit (20). Willem vreest de vloek die leken bedreigt, die onrechtmatig de kerkelijke goederen in beslag nemen, erkent het recht van de abdij op alle tienden en ontslaat haar van de zang in de kapel. Een volledige overwinning voor de abdij is het echter niet, het lijkt eerder een vergelijk. Want Willem, die de zang in de kapel toch verzekerd wil zien, verkrijgt van de abt een deel van de in beslag genomen

---

(18) J.J. De Smet, o.c., nr. XXXIX.

(19) P. Bonenfant: Cartulaire de l'Hôpital Saint-Jean, nr. 29.

(20) J.J. De Smet, o.c., CXCIX, blz. 894 en R.A.G., Abdij Ninove, nr. 5, blz. 112.

De Smet plaatst deze tekst ± 1245, Van Elshout in 1185. Meer dan ooit zijn we ervan overtuigd dat de oorkonde omstreeks 1200 te situeren is. Vooral omwille van de namen van sommige getuigen of peismakers, o.a. Walterus prior, Gillebertus proost, magister Zeger van Meerbeke, Nicolaas en Walter van Okegem, Rolinus van Strijten, enz. In 1202 b.v. krijgen we een deel van deze personen in dezelfde functie.

tienden om ze aan een bekwaam priester te schenken (die de kapel bedient) en die door Willem mag worden aangeduid. Deze priester zal van de opbrengst van deze tienden 3 mud rogge, 1 mud gerst en 1 mud haver afstaan aan de clericus die het ambt van koster (te Ledeberg) waarneemt.

Het overige deel van de ingepalmde tienden gaat naar Willems zoon Jacobus, tenminste voor zolang hij het kloosterhabijt draagt. Indien hij de kloosterstaat vaarwel zegt, komt de opbrengst ervan aan de kapel ten goede. Als tegenprestatie verkrijgt Willem een altare, waaraan altijd een kapelaan verbonden zal blijven. Hij en zijn vrouw hebben er zich een laatste rustplaats gekozen en de abdij heeft deze wens ingewilligd (et pro recompensatione altare in ecclesia de Pamela ante crucem habebit, cui capellanus semper assignatus erit et coram ipso altari ipse et uxor ejus sepulturam sibi eligerunt et ecclesia ei concessit). Betekent dit de stichting van een kapelanie op Ledeberg of is dit een altaar in de kerk van Pamel? Zij toch alleen bezat het begravingsrecht? In dit laatste geval zou dit «altare ante crucem in ecclesia de Pamela» de kapelanie van Sint-Salvator kunnen zijn.

In 1220, naar aanleiding van een ruil tussen het kapittel van Meerbeke en de abdij, treedt de oudstgekende bedienaar van de kapel als getuige op: Willem, priester van Ledeberg (Willemi, sacerdotis de Ledeberga) (21).

Begin 1225 blijkt dat Willem I stappen gedaan heeft bij de bisschop van Kamerijk om de toelating te bekomen een kapelanie op te richten in het Sint-Jansgasthuis te Brussel. De bisschop draagt aan Wouter, deken te Halle, op in zijn plaats uitspraak te doen (22). Een oorkonde van 1226 licht de zaak nader toe: het gaat immers om een door Willem gestichte kapelanie over te brengen naar het Sint-Jansgasthuis. De abdij van Ninove stemt erin toe, op voorwaarde dat het Gasthuis alle schade vergoedt die naar aanleiding van deze overdracht aan de abdij zou kunnen worden toegebracht. Dit kan des te gemakkelijker gebeuren, zegt Ninove, omdat de tienden van de kapelanie binnen het tiendengebied van de abdij liggen. Hier krijgen we allicht de oorsprong van het heffen door het Sint-Jansgasthuis van een vierde van de Pamelse parochietienden. In dit geval is het vanwege de abdij een zo belangrijke toegeving, dat we het betwijfelen of ze dit part ooit heeft beheerd (23).

Op 21 december 1226 wordt een definitieve beslissing getroffen over de kwestie of de kapelanie al dan niet naar Brussel zal worden overgebracht. Alle belanghebbenden werden te Brussel samengeroepen: de abt en het kapittel van Ninove, de parochianen van Ledeberg, de zonen van Willem I en de kapittelheren van Sint-Goedele, binnen wier geestelijk rechtsgebied

---

(21) Ibidem, nr. CXXIII, blz. 839.

(22) P. Bonenfant, o.c., nr. 23, blz. 41.

(23) Ibidem, nr. 28 en J.J. De Smet, o.c., nr. CXLIII, blz. 853.

het Gasthuis stond (24). Vooraf moet worden gezegd dat noch de inwoners van Ledeberg, noch de zonen van Willem met de schenking van hun heer en vader akkoord gingen. Ten teken van protest waren ze zelfs niet verschenen. Eveneens moet worden gewezen op deze oproep tot parochianen-leken om mede te beslissen over de toekomst van hun kapelanie. Dit is nog geen afdoend bewijs om te besluiten dat er toen reeds een kerkfabriek was, maar het is toch een van de oudste getuigenissen van het medezeggenschap van leken in het kerkelijk beheer.

Hoe luidde nu de uitspraak van Wouter van Brakel, toen reeds oud-déken van Halle? De overdracht van de kapelanie aan het Sint-Jansgasthuis wordt bekrachtigd. De rechtvaardiging van dit besluit wordt aldus geformuleerd: Ledeberg is slechts een afhankelijkheid van Pamel, een klein plaatsje met een zeer miniem aantal inwoners; één residerend kapelaan kan volstaan voor zo'n karige bevolking, vooral omdat hij toch de zielzorg niet heeft (die had de pastoor te Pamel). Het Sint-Jansgasthuis daarentegen kan deze schenking best gebruiken, omdat de armen er toestromen.

Reeds het jaar nadien worden koster en kapelaan van Ledeberg door Willem en zijn oudste zoon Gillis met gunsten bedacht, en dit met de goedkeuring van zijn andere zonen Bernard, Jacob, Razo, en van Willems vrouw Beatrix (25). De koster krijgt een half bunder allodium in Eizeringen, een bunder in Revelingen, een mud koren en een mud haver (wat door het Sint-Jansgasthuis moet worden geleverd van de opbrengst van hun tienden), een half dagwand bij Haga, 5 dagwand grond bij Bouchout en een dagwand weide in Okegem. Hier ligt vast de oorsprong van wat later als kosteriegoederen wordt bestempeld. De kapelaan kreeg ook 3 bunder grond.

In de volgende jaren wordt de kapel in de oorkonden niet meer vernoemd. Ondertussen is Willem I gestorven en volgt zijn zoon Gillis hem op. In 1247 is ook Gillis reeds overleden, en volgt zijn minderjarige zoon Willem II hem op. Het ziet ernaar uit dat zijn voogd en oom, Bernard van Pamel, misbruik heeft gemaakt van zijn momboorschap. Hij verkoopt 40 bunder grond aan het Sint-Jansgasthuis (26) samen met een tiendeke aldaar. In hetzelfde jaar 1247 schenkt hij de kapelanie die Willem I op Ledeberg heeft gesticht, aan de abdij, op voorwaarde dat een Witheer ze eeuwenlang bedient (27). Aldus komt het dotatiegoed van de kapelanie - een deel van de parochietienden voorgoed in handen van de abt. Hier ligt alvast de oorsprong van de aparte benoeming door de eeuwen heen van een deel der abdijsienden: de tienden van Ledeberg of van Zuivene. Ze worden in de vijftiende eeuw, en later nog, telkens afzonderlijk verhuurd.

---

(24) P. Bonenfant, o.c., nr. 29, blz. 49-51.

(25) Ibidem, nr. 30, blz. 52-53.

(26) Ibidem, nr. 69, blz. 99-100.

(27) J.J. De Smet, o.c., nr. CCIV, blz. 897.

In een oorkonde van 1249 bekrachtigt de bisschop van Kamerijk deze schenking, maar er is een verschil in de voorstelling. Hieruit blijkt dat Gillis van Ledeberg de kapelanie reeds op zijn sterfbed aan de abdij heeft geschonken, samen met de dotatiënden en de inkomsten van de kapelanie (28). Korte tijd voordien had Egidius van Landergem, de broer van Bernard van Pamel en oom van de jonge Willem II, de overdracht aan de abdij sterk aangevochten, maar hij werd in het ongelijk gesteld door een drietal scheidsrechters, die daartoe waren aangesteld. Ook de heer van Grimbergen keurt, als leenheer, de overdracht goed (29).

Wanneer Willem II mondig is geworden, spant hij tegen de abdij een geding in, omdat er naar zijn mening heel wat is gebeurd tijdens zijn minderjarigheid. Zes feiten schijnt hij het convent kwalijk te nemen, o.a. de schenking van de kapelanie, waartegen zijn oom, Gillis van Landergem, reeds gereageerd had. Maar ook Willem moet zich buigen naar de uitspraak van de arbiters, die de schenking van de kapelanie door zijn grootvader Gillis van Ledeberg als wettelijk beschouwen (30).

Deze oorkonde dateert van 1260 en is meteen ook de laatste die in de dertiende eeuw over de kapel handelt. We leiden eruit af dat de toestand gestabiliseerd is. De paters van Ninove bedienden de kapel, de abdij int drie vierde van de parochiënden en het Sint-Jansgasthuis één vierde. En op het einde van deze eeuw verhuist de heerlijke burcht naar Pamel, wat de wrijvingen tussen het geestelijke en het wereldlijke gezag vermindert.

De kapel tot vóór de komst van de Paters Recolletten (ca. 1300 - ca. 1635)

Documenten in verband met de kapel zijn in deze periode meer dan schaars, tenzij het archief van het Sint-Jansgasthuis er meer had bewaard. Uit het karige gemeentelijk archief kunnen we slechts één gegeven lichten; de dekanale bezoeken op het einde van de zestiende eeuw vernoemen de kapel een enkele keer en het abdijsarchief bevat alleen de namen van een tiental kapelaans uit de vijftiende eeuw. We moeten ons tevreden stellen met de elementen die voor het ogenblik voorradig zijn.

De oudstgekende kapelaans die in de vijftiende-eeuwse abdijsrekeningen voorkomen, zijn Zeger de Kegel (1428-1431), Adriaan van Idegem (1431-1436), Cornelius van Lancmeersch die tegelijkertijd abdijsproost was (1437-1438), Johannes de Houwere (1446-1449), Martin de Vleeschouwere (1449-1450), nogmaals Zeger de Kegel (1450-1453), Lieven van Putthem (1453-1455), Jan van Bijgaerden (1456-1457), Willem van der Borch (1457-1459) en nogmaals Lieven van Putthem (1463-1477).

---

(28) Ibidem, nr. CCXV, blz. 906.

(29) Ibidem, nr. CCXIV en CCXVII, blz. 906 en 909.

(30) Ibidem, nr. CCXXX, blz. 918.

Latere rekeningen ontbreken en hiermee ook de namen van de kapelaans (31).

Een paar van deze Witheren waren vast priesters van eigen bodem. De eerste is Martin de Vleeschouwere, zoon van Mahieu, een uitpachter van de abdij die in de Koestraat (voorheen Denderstraat) woonde, in het stamhuis van de Barbés. De andere is Zeger de Kegel die tweemaal het kapelaanschap toebedeeld krijgt en hier ook sterft in 1453. De vrouw die hem gedurende zijn ziekte heeft verzorgd en hem ook heeft afgelegd en gekist, krijgt van de abt 3 schellingen 4 deniers (32). Misschien kan het nog interessant zijn te weten dat een derde monnik, Adriaan van Idegem, de zoon was van Bernard, heer van Idegem (33). De abdij betaalt jaarlijks aan al deze kapelaans 10 sch. groot voor hun dienst in de kapel. Soms wordt dit bedrag geheel of gedeeltelijk door de pachters van de abdij uitgekeerd, in mindering van hun huur.

Moelijker is het met zekerheid vast te stellen waar de Ledebergse kapelaans precies woonden. Betrokken ze een paar kamers in de oude burcht of een huis in de nabijheid ervan, of hadden ze hun residentie in het dorpscentrum? Nu eens staat er, zoals voor de eerste, Zeger de Kegel: «den capelaen van pamele»; dan weer «cappelaen up ledebergh», wat trouwens het meest voorkomt. In de zestiende eeuw komen namen van kapelaans voor als: Johannes van de Damme, sacellanus in pamella, gestorven in 1555 (34); «heeren peeteren gillis priestere ende cappelaen tot pamele» (1539-1541-1542-1544), «heer machiel symoens, cappelaen der kercken van pamele» (1546-1559-1560-1561), of «heer claus de vleeschouwere, cappelaen der kercken van pamele» (1548-1549-1550). Deze drie laatsten worden vermeld in de rekeningen van het Hof te Zuivene, en zouden alvast als kapelaan van Ledeberg zijn genoemd indien ze aldaar hadden gewoond, vermits de eigenaars van het hof later de eersten zullen zijn om de Paters Recolletten te steunen (35).

Wat moeten we uit dit alles besluiten? Zolang de heren van Ledeberg op hun kasteel aldaar verbleven, zal ook de bedienende priester wel ter plaatse hebben gewoond en wellicht ook nog een tijdje nadien. Maar nadat het slot in verval raakte, zullen ze naar de dorpskern verhuisd zijn. De bovengenoemde kapelaans zullen allicht allen én de kapelanie van Sint-Salvator hebben bediend én de kapel te Ledeberg. De inkomsten van de kapelanie van Sint-Salvator met één mis per week zullen zeker niet voldoende zijn geweest om te voorzien in de behoeften van een kapelaan. Deze twee kapelanieën moeten al vroeg door één priester bediend zijn geweest. En het moet ons niet verwonderen

---

(31) R.A.G., Abdijarchief, nrs. 13 tot en met 25.

(32) R.A.G., Abdijarchief, nr. 16, blz. 24.

(33) R.A.G., Abdijarchief, Supplement Doos 2.

(34) R.A.G., Abdijarchief, Obituarium, nr. 8.

(35) R.A.B., Schepengriffie Pamel, nrs. 9835, 9836.

dat de abdiĳ - omwille van de morele en de geestelijke tucht - ervoor gezorgd heeft dat de kapelaans zo veilig en zo dicht mogelijk onder de hoede van de pastoor genesteld zaten. Zo schijnt fr. Augustinus de la borse die als kapelaan in Strijtem fungeert, ook in 1572 te Borchtlombeek te vertoeven, in de onmiddellijke nabijheid van zijn pastoor aldaar (36). We steunen deze onderstelling ook op het feit dat de Recolletten moeilijk bezit hadden kunnen nemen van de kasteelruïne, indien aldaar een residerend kapelaan geweest was.

Ten andere, de oude burcht schijnt al vroeg verpacht te zijn geweest, wat dus vermoeden laat dat ze onbewoond is en dat de priester die de kapel bedient, er vast niet resideert. Nicolaas Vijdt, heer van Pamel, laat dit in 1391 als volgt noteren: «Item jacop vanden leborre heeft genomen tenen termine van IX jaren lanc duerende de borchstat te leedberghe telken kersavont om iij vierendeel van 1 tsysgulden». In 1402 is het Jan Godens die de borgstad huurt. Dat het hier wel degelijk om de gebouwen gaat, wordt nog duidelijker gemaakt door de afwezigheid van de oppervlakte van het huurgoed, terwijl de grootte van gronden, bossen en weiden telkens aangegeven staat. Terloops wijzen we er nog op dat in ditzelfde cijnsboek Nicolaas Vijdt een opsomming maakt van al zijn heerlijke rechten, waaronder het recht om te Pamel en te Ledeberg een koster aan te duiden: «Ende voert soe heeft de here van pamel... twee costerien/welke costerie van Leedberch goede lieden van wapenen pleghen te hebben» (37). Met andere woorden: de mensen van Ledeberg schijnen uitstekende wapenlieden te zijn geweest in de aloude tijden !

En er is nog een andere reden om aan te nemen dat de bedienaar van de Ledebergse kapel aldaar niet meer woonachtig is. Naarmate de tijden evolueren, stellen we vast dat de inkomsten van de meeste kapelanieën in de gewijzigde levensomstandigheden niet meer voldoende zijn om ervan te kunnen leven. Dit geldt zelfs voor kleinere pastorieën. Het is dan ook geen wonder dat de oudste dekanale verslagen ons slag om slinger spreken van kapelaans en zelfs van pastoors die nog een andere kapelanie bedienen. Het dekanaal verslag van 1572 is al typerend genoeg. Zo wordt de kapel op de Woestijn te Gooik door de kapelaan van Lieferingen bediend, de kapel te Schepdaal door de pastoor van Bodegem, de kapel te Goudveerdegem door de kapelaan van Wambeek, de kapel van Sint-Gertrudis-Pede door een Gaasbeekse kapelaan, de kapel te Lot door een kapelaan uit Ruisbroek, de kapel te Gaspeldoren en te Mekingén (Sint-Pieters-Leeuw) respectievelijk door de kapelaan uit Vlezenbeek en een uit Halle. Al wordt dit voor Pamel niet uitdrukkelijk vermeld, toch kunnen we veronderstellen dat Adrianus Zaeg-

---

(36) R.A.B., Kerkelijk Archief, nr. 2323.

(37) R.A.B., Archief de Merode, nr. 2265, blz. 12 en 15.

man, priester van het bisdom Mechelen, die in 1572 onderpastoor te Pamel was, terzelfdertijd de functie van kapelaan te Ledeberg uitoefende (38).

Naar alle waarschijnlijkheid zal er wel een betrekkelijk lange periode zijn geweest, waarin er géén dienst in de kapel werd gedaan. Het is inderdaad typisch dat de zes eerste dekanale verslagen (1572-1576-1592-1593-1595-1596) nergens melding maken van de kapel van Ledeberg, terwijl ze toch zoveel andere kapellen en kapelanieën vernoemen. Dat ze eenmaal wordt vergeten is aanvaardbaar, maar dat ze geen enkele maal met naam wordt vernoemd, geeft ons de indruk dat ze niet meer wordt bediend, dat ze in een erbarmelijke toestand verkeert. Daar komt nog bij dat er gedurende de laatste 25 jaar van de zestiende eeuw geen enkele onderpastoor of kapelaan in de verslagen wordt geciteerd, noch in Pamel, noch op Ledeberg. Het gebrek aan priesters is zo groot dat vele kapelanieën na de beoerde jaren 1577-1590 niet eens een titularis hebben. Ook de Abdij van Ninove is niet bij machte om kapelaans aan te stellen op de posten die gewoonlijk door Witheren worden bezet (39).

Zonder twijfel wordt Ledeberg bedoeld, waar de deken in zijn verslag van 1592 getuigt, dat er in Pamel een kapelanie is, toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw en waarvan de abt de collator is (40). Hij pleegt er een kapelaan te benoemen. Het feit echter dat er geen naam wordt genoemd, is een bewijs dat de functie vacant is. In 1593, 1595, 1596 wordt er immers ook geen melding van gemaakt. In 1596 zegt de pastoor aan de deken dat er in zijn parochie geen enkele kapelanie is. Wat zoveel betekent als: er is geen enkele titularis.

Of de kapel te Ledeberg geleden heeft in het jaar van de beeldenstorm of gedurende de jaren van tachtig, is niet met zekerheid te achterhalen. Wat we wel weten door de dekanale verslagen is, dat de kerken van Pamel, Ninove, Okegem, Liedekerke, Borchtlombeek en Meerbeke fel hebben geleden. Dat de kapel insgelijks werd beschadigd, kunnen we besluiten bij het lezen van een tekst uit 1597 (kopie van 1696). Voor baljuw en schepenen van Pamel en voor de heer van Pamel, Nicolaas de Montmorency, «over momboir vande Capelle van Lebergh», neemt Jan van den Houte een half bunder land in erfcijs voor de duur van 99 jaar. Het gaat hier om grond die aan de kapel toebehoort in de omgeving van de Dries. De huurprijs van 6 Rijns gulden per jaar moet dan ook aan de kapelmeesters wor-

---

(38) R.A.B., Kerkelijk Archief, nr. 2323.

(39) R.A.G., Archief Bisdom, M.9: Borchtlombeek: «Solet esse capellanus eiusdem ordinis qui per dictum Abbatem constitui debet, sed ob raritatem religiosorum et tenuitatem fructuum intermittatur...» (1592). Liedekerke: «Solebant esse tres Capellanie... sed ob raritatem religiosorum contentatur dominus temporalis pastore...» (1593).

(40) Ibidem 1592: «Est capellanie d. Marie ad collationem Abbatis et solet ibi constituere sacellanum ex monasterio».

den uitbetaald. Verder verbindt de pachter er zich toe op dit perceel een huis te bouwen, dat hij na het verloop van de 99 jaar zal laten staan «tot profijte der voors. Capelle... sonder eenigh recompens». Daarenboven moet hij 14 gulden ineens en voluit betalen bij het ingaan van zijn pachttermijn «tot reparatie vande selve Capelle». De 14 eerste jaren zal er daarom telkens 1 gulden van zijn pacht prijs worden afgetrokken (41). Deze laatste clausule wijst erop dat men dringend geld nodig had om de kapel te herstellen. Het is dus best mogelijk dat ze schade had opgelopen zoals alle kerken in de omgeving; het is eveneens aannemelijk dat ze hoogstnodig hersteld diende te worden omdat er sinds jaren geen hand naar uitgestoken werd.

Wat er ook van zij, men wil ze opknappen en weer openstellen voor de eredienst. Nicolaas de Montmorency, de vrome heer van Pamel en Ledeborg, die een hele reeks godvruchtige werken schreef, heeft zich bekommerd om het voortbestaan van de kapel (42). Hij wil de inkomsten ervan verhogen en de waarde van het kapelgoed opdrijven door de pachter te verplichten er een huis op te bouwen dat 60 Rijns gulden waard was. Wel vernemen we in 1696 dat dit huis door de Fransen werd afgebrand, maar de nieuwe pachter moet alweer zorgen dat er een woning wordt opgetrokken. Dit is ten andere niet de enige inspanning die Nicolaas de Montmorency zich getrooste om, in zijn contrareformatische bezieling, het godsdienstig leven op Ledeborg aan te wakkeren. Het is inderdaad door zijn tussenkomst dat Paul Paulus V in 1608 een volle aflat verleent aan allen die, onder de gebruikelijke voorwaarden, de kapel bezoeken op de feesten van Sint-Niklaas en van Sint-Anna, de patroonsheiligen van de heer en van zijn echtgenote Anna de Croy (43). We mogen dus aannemen dat de diensten in de kapel, na jaren onderbroken te zijn geweest bij gebrek aan priesters, opnieuw een regelmatig verloop kennen omstreeks 1600.

---

(41) R.A.B., Schepengriffie Pamel, nr. 6524.

(42) Nicolaas de Montmorency werd omstreeks 1556 geboren en stierf te Gent op 16 mei 1617. In 1585 werd hij hoofd van de financies in de Nederlanden en nadien ook lid van de Raad van State. Hij was gehuwd met Anna de Croy, vrouw van Pamel, die kinderloos stierf op 12 april 1618. Zijn leven lang beoefent hij de liefdadigheid en, diep gelovig als hij was, schreef hij een achttal ascetische werken, waarvan twee in het Latijn. De titels ervan luiden: *Manuale principis*, *Spiritualis dulcedo* (in vier delen), *Couronne spirituelle*, *Exercices quotidiens et méditations en l'honneur de saint-Joseph*, *La semaine chrétienne*, *Fontaine d'amour*, *l'Amour de Marie* et *Le Chapelet Spirituel* (uit de «Biographie Nationale», deel 15, blz. 196-198). Zijn handtekening komt voor op de oudste kerkrekening van 1590.

(43) Pastoriearchief. Het is het hart - in lood gevat - van deze Anna de Croy, dat voor enkele jaren op het kerkhof werd opgedolven. Het is haar grafsteen die jaren lang op het kerkhof lag en thans werd ingemetseld in de muur van de kapel.

Een van de eerste Pamelse onderpastoors die na de heropening in Ledeberg dienst deed, was pater Petrus Casens. Hij verbleef er van 1615 tot 1640. Na hem komen Maximilianus van Damme (1640-1642), Cyprianus van der Eist, Martinus de Regnaucourt of Martinus de Clerck, Herman de Cueleneer, Norbertus Weyns, Jacobus Provost en Filips de Champaigne (1666-1668). Ondertussen zitten de Paters Recolletten al een hele tijd op Ledeberg, zoals we straks zullen uiteenzetten. Maar we sluiten met Filips de Champaigne, omdat hij de enige is die ons een antwoord geeft op de vraag of het onderpastoorschap in Pamel en het kapelaanschap te Ledeberg samengingen. Wanneer de abt hem in Pamel benoemt, zegt hij voor eenmaal duidelijk dat pater Filips vicarius wordt in Pamel én deservitor te Ledeberg. Ook wanneer de abt hem in 1668 verplaatst, vernoemt hij de twee titels (44). En de eerste maal schrijft de abt er uitdrukkelijk bij dat Filips de Champaigne twee missen moet celebreren in de kapel. Dit alles is waarschijnlijk een gevolg van de strijd die op dat ogenblik wordt gevoerd tussen de abt en de Recolletten die reeds vaste voet op Ledeberg hebben. We kunnen daarom aannemen dat een Witheer nog twee missen kwam lezen, zelfs toen de Recolletten reeds te Ledeberg woonden. Het is ook omstreeks het midden van de zeventiende eeuw, dat we voor het eerst te weten komen hoeveel wekelijkse missen er in de kapel werden opgedragen. De abt Christiaan Roelofs (1636-1666) schrijft het circa 1650 in zijn notitieboek neer: drie missen zijn er bezet, waarvan één 's zondags in de parochiekerk wordt opgedragen; de twee overige zijn zielmissen voor de afgestorvenen en worden in de kapel gelezen (45). Het feit dat een van de drie 's zondags in de parochiekerk moest worden gecelebreerd, is opnieuw een bewijs dat Ledeberg niet als een aparte parochie kan worden beschouwd, maar een annex van de moederkerk was, wat meteen betekent dat alle inwoners van Ledeberg de zondagmis te Pamel moesten horen.

(Wordt vervolgd)

G. VAN HERREWEGHEN

---

(44) R.A.G., Abdijarchief, nr. 6.

(45) R.A.G., Abdijarchief, nr. 10, blz. 90.

Bijdrage tot een biografisch en organologisch perspektief betreffende de Brusselse orgelmakers vanaf de XVe eeuw tot 1956

Dankbaar opgedragen aan de Westvlaamse organoloog E.H. A. Deschrevel die mij steeds met spontane bereidwilligheid terzijde stond.

Woord vooraf

Naar aanleiding van mijn proefschrift over de te Brussel gevestigde geniale meester van het barokorgel, J.-B. Forceville, groeide de belangstelling voor de geschiedenis van de orgelcultuur te Brussel. Haar eigenlijke betekenis viel mij duidelijk op bij het voorbereiden van een proeve van synthese over deze orgelcultuur, welke ik onlangs publiceerde (1).

Een dergelijke studie is noodzaak; niet alleen voor de musicoloog, maar ook voor de cultuurgeschiedenis kan deze bloeiende kunstak in onze gewesten niet onopgemerkt blijven.

Veel dient op dit gebied nog gepresteerd te worden; vooral ernstig archiefonderzoek, zelfs in kleine localiteiten, dringt zich op ten einde het werk van onze orgelbouwers beter te leren begrijpen en waarderen. Tot nu toe bleven deze zo rijke bronnen over de Brusselse orgelbouwkunst nagenoeg onaangeroerd.

In zover ik hierbij eventueel vergissingen mocht begaan hebben of onvolledig zou zijn, steeds houd ik mij voor alle aanvullingen en correcties ten zeerste aanbevolen.

NOMENCLATUUR van de BRUSSELSE ORGELMAKERS

XVde EEUW

Volgnrs.	DATA	ORGELMAKER		
		eerste	laatste	naam, voornaam
1	[1]	1450	1452	(Meester) Diericke
2	[2]	1460	†1489(?)	De Muldre Joost (alias, Lemonnier) (Josse)
3	[3]	1489	1500	Boels Gillis
4	[4]	1489		Boydens Jan (alias, Bodin)

XVIde EEUW

5	[1]	1501		Van der Goten Pauwel
6	[2]	1533	1562	Van der Meulene Rembout (alias, Du Molin) (Rombout)
7	[3]	1541	1576	De Smet, Nikolaas
8	[4]	1552	1572	Montmorrency, Machiel (alias, Meester Machiel)
9	[5]	1570	1609	De Smet, Aert

(1) De Praestant, 1962, nr. 2. «Brusselse Orgelbouwers uit de 19e eeuw» met als inleiding: «Brussel als orgelcentrum» (blz. 37-38).

10	[6]	1586	1603	Van der Elst, François (alias, Franchois)
11	[7]	1592	†1639(?)	Langhedul, Matthys
XVIIde EEUW				
12	[1]	1611	1621	Anthony, Julius
13	[2]	1623		Cuntz, Steffan
14	[3]	1639	1662	Matthys, Jan
15	[4]	±	1640	<i>a Kempis</i> (2), <i>Nikolaes</i>
16	[5]	1639	1681	(De of Le) Royer II, Nicolaes
17	[6]	1654	1677	(De of Le) Royer, Jan
18	[7]			(De of Le) Royer, Charles
19	[8]	1665		Bergere, Antoine
20	[9]	1670		Lenglet, Roger
21	[10]	1680	†1739	Forceville, Joannes-Baptista
22	[11]	1690		(<i>Sr.</i>) <i>De Bock</i> (alias, De Boeck J. H.?)
23	[12]	°1696	†1750	Forceville, Joannes-Thomas
24	[13]	1696	†1720	Matteessens, Joannes
25	[14]	1699	1709	<i>Broeder Cornelis</i>
XVIIIde EEUW				
26	[1]	1720	1740	Bader, Josephus (alias, Balden?) (Josephus)
27	[2]	1728	1768	Le Blas, Egidius
28	[3]	1733	1759	Barnabé-Goymont, dit Duplessi, Claude
29	[4]	1751	†1780	Barnabé-Goynaut, Jean-Baptiste (alias, Gosno?) (J.)
30	[5]	1752		Boutmez, Jan (alias, Boutemy?) (J.)
31	[6]	1752	†1763	Gibon, Sebastien
32	[7]	*1761	†1841	De Volder, Pierre-Jean
33	[8]	*1763	1822	Ermel, Jacques-Philippe-Joseph
34	[9]	±1750	†1830(?)	Smets, Joannes (alias, Smit, Jean?)
35	[10]	*1794	†1864	De Volder, Henri.
XIXe EEUW				
36	[1]	*1810	†1879	Loret, Hippolyte
37	[2]	*1816	†1873	Kerckhoff, Rogier-Joseph
38	[3]	*1819	†1905	Merklin, Jozef
39	[4]	*1827	1905	Schyven, Pierre
40	[5]	*1837	†1895	Van Bever, Adriaan
41	[6]	*1851	†1916	Van Bever, Salomon
42	[7]	*1856	†1927	Schyven, François
43	[8]	*1859	†1921	Kerkhoff, Jean-Emile
44	[9]	*1887	†1956	Kerkhoff, Emile-Jean
45	[10]	†	na 1916	Slotmaekers, gebroeders
46	[11]	†	na 1935	Cloetens, Joseph.

---

(2) Wij cursiveerden de naam van hen die wij tot nu toe nog niet als orgelbouwer wisten optreden.

NAAMTAFEL

NAAM, VOORNAAM, ALIAS.

A

a Kempis, Nikolaas.
Anthony, Julius.

B

Bader, Josephus. Balden, Josephus(?).
Barnabé-Goymont, Claude. dit Duplessi.
Barnabé-Goynaut, Jean-Baptiste. Goman, Gorgnoux, Goye-
nant, Joyneant, Gnöe, Goignau, Goignaut, Gougneau,
Goyaert, Gongneant, Ganniau, Joynaut, Goynart, Goy-
nant, J. Gosno.
Bergere, Antoine.
Boels, Gillis.
Boutmez, Jan. J. Boutemy(?).
Boydens, Jan. Bodin.
(*Broeder*) *Cornelis.*

C

Cloetens, Joseph.
Cuntz, Steffan.

D

De Bock [Sr].
De Muldre, Joost. Lemonnier, Josse.
De Royer, Jean. Le Royer J.
De Royer, Nicolaes. Le Royer N.
De Smet, Aert.
De Smet, Nikolaas.
De Volder, Pierre-Jean.
(*Meester*) *Diericke.*
Du Molin, Rombout. Van der Meulen, Rembout.

E

Ermel, Jacques- Philippe-Joseph.

F

Forceville, Joannes-Baptista. Forcivil, de forceville, forche-
ville, Fortciviel, Corseville, Forcivis, enz.
Forceville, Joannes-Thomas.
Franchois. fr. François Van der Elst.

G

Gibon, Sebastien.
Goymont (Barnabé-), Claude. cfr. Barnabé-Goymont.
Goynaut (Barnabé-), Jean-Baptiste. cfr. Barnabé-Goynaut.

K

Kerckhoff, Rogier-Joseph.
Kerkhoff, Jean-Emile.
Kerkhoff, Emile-Jean.

L

Langhedull, Matthys.
Le Blas, Egide.
Lemonnier, Josse. De Muldre, Joost.

- Lenglet, Roger.
Loret, Hippolyte.
- M**
- Matteessens, Joannes.
Matthys, Jan.
(Meester) Machiel, Machiel. Cfr. Montmorrency, Machiel.
Merklin, Joseph.
Montmorrency, Machiel. Meester Machiel.
- S**
- Schyven, François.
Schyven, Pierre.
Slootmaekers. Gebroeders Slootmaekers.
Slootmaekers.
Smets, Joannes. Jean Smit (?).
- V**
- Van Bever, Adriaan.
Van Bever, Salomon.
Van der Elst, François. Franchois.
Van der Goten, Pauwel. Pauwel van Haestrecht.
Van der Meulen, Rembout. Cfr. Du Molin, Rombout.

SIGELS

- De Pr. DE PRAESTANT, tijdschrift voor orgelcultuur in de Nederlanden (Tongerlo).
- De S. DE SCHALMEI, tweemaandelijks tijdschrift voor Orgelbeweging, Gent (1946-1951).
- Fr. & B. E. FRANKIGNOULLE ET P. BONENFANT: «Notes pour servir à l'histoire de l'art en Brabant» (Ann. Archéol. Bruxelles 39, 1935).
- G. Edouard G.J. GREGOIR: «Historique de la Facture et des Facteurs d'orgue avec la nomenclature des principales orgues placées dans les Pays-Bas et dans les provinces flamandes de la Belgique, suivi de la Galerie biographique d'organistes célèbres et d'une notice sur les maîtres de chapelle et organistes de la Cathédrale d'Anvers» (Anwerpen 1865).
- G.P. E.G.J. GREGOIR: «Panthéon musical populaire» (Bruxelles, 1876-1877. Schott, 6 volumes).
- J.W. James WEALE: «Les Eglises du Doyenné de Dixmude» (Brugge, z.d.).
- P.A. Alex PINCHART: «Archives des arts, sciences et lettres» (Gand, 1860-1890-1893, 3 vol.).
- V.A. R. VAN AERDE: «Deux contrats de facteurs d'orgues belges inconnus jusqu'ici (XVIIe et XVIIIe s.)» apud «Annales de la Fédération archéologique et historique de Belgique, XXIIIe Congrès (Gand 1913, Tome 1, blz. 387-388).
- V.C. H.V. COUWENBERGH: «L'orgue ancien et moderne. Traité historique, théorique et pratique de l'orgue et de son jeu» (Lierre S.D.).
- V.D. Dr. G. VAN DOORSLAER: «Notes sur les facteurs d'or

- gues malinois», apud Annales de la Fédération archéologique et historique de Belgique, XXIIe Congrès. Tome 2. (Malines 1911).
- V.d.M. Floris VAN DER MUEREN: «Het Orgel in de Nederlanden» (Brussel 1931).
- V.d.S. VAN DER STRAETEN: «La musique aux Pays-Bas» (1867-1888, 8e vol.).
- V.D.h. Dr. G. VAN DOORSLAER: «Historische aanteekeningen betreffende de Orgels in St.-Romboutskerk te Mechelen» (Mechelen 1924).
- V. Pr. Dr. Maarten A. VENTE: «Proeve van een repertorium van de archivalia betrekking hebbende op het Nederlandse Orgel en zijn makers tot omstreeks 1630» (Verhand. Kon. Acad. v. B., klasse der Schone Kunsten, Verz. in 8°, Boek X, afl. 2), Brussel 1956.
- R.A.B. K.A. Alg. Rijksarchief te Brussel. Kerkarchief.

XVe EEUW

Een getuigenis over het oudst gekende orgel in België is van de hand van G. Grégoir. Het betreft een anoniem XVde-eeuws portatief in het bezit van het klooster Berlaymont te Brussel: «*Le plus ancien petit orgue portatif du XVme siècle, que nous ayons rencontré en Belgique, se trouve au pensionnat de Berlaymont, à Bruxelles. Il a 25 touches et deux soufflets, qu'on peut détacher. Il a des tuyaux carrés qui imitent la trompette [regaal]. Cet instrument curieux a été donné à ce couvent par Marguerite de La Lain, comtesse de Berlaymont, qui fonda ce pensionnat en 1625 (G., 30).*

1. MEESTER DIERICKE

is de oudste naam in de Brusselse orgelbouwkunst. Buiten zijn activiteiten in de hoofdstad zelf is hij overigens een onbekend kunstenaar gebleven. Drie achtereenvolgende jaren werd Meester Diericke in de Begijnhofkerk ontboden om er het orgel te herstellen; de kerkrekeningen vermelden voor deze opdrachten:

1450/1. *Meester diericke gegeven op de orgele te maken 4 L 15 sc. gr.*

1451/2. *Wtgegeven van costen gedaen aen de orgele. Primo geg. van eenen groten blake daer dorgbelhuys op gemaect is 21 d.*

Item geg. van 2 stuccke plancke daermen metten voeten op sit als men speelt 3½ d. gr.

Item gegeven den smet van 2 groeten yseren te makene daer dorgbelhuys met gevestight es in beyde pilaren ende van yseren banden an de blaesbalgen en dan de nagelen daertoe gecocht 23 d. gr.

Item geg. meester dierix knape van blasen 10 sch. gr.

Item geg. den scildere van den dueren te scilderen etc. 9 sch. 9 d.

1452/3. *Bet. van den orgelen te maken te sinte Jansmisse anno LII 4 L 15 s.*
Item doen meester dieric de orgele verstellde geg. van blasen 18 d. (V. Pr., 54).

2. JOOST DE MULDRE

alias, Josse Lemonnier, is de oudst bekende Brusselse orgelmaker. Vermoedelijk overleed hij in 1489 (V. Pr., 51). Voor het eerst komt hij in de rekeningen van de Brusselse St.-Nikolaaskerk van 1460 af voor :

It. Betaelt Joeze de moldre van ouden orgelen te reformeren ende van enen portatyf van n'euws te makene met dat hy aen deselve orgelen meer gemaect hadde dan de voirwairde begreep te gader 8 L 5 sc (V. Pr., 51).

In 1467 besluit de kerkfabriek van de St.-Nikolaaskerk dat hij «*siin leefdage lanck jaerlicx om enen loen te 30 st. aen hem bestaed syn*» (V. Pr., 51).

Andere bekende werken :

1461/3 en 1478/9 : Brussel, Begijnhof: herstelling (V. Pr., 51, 55).

1473 : Dendermonde, O.-L.-Vr. (V. Pr., 51, 55).

1480 : Brussel, Hofkapel (V. Pr., 51).

3. GIELIS BOELS

Priester, orgelere [orgelmaker] en organist van «*opten Zavel*» (V. Pr., 42, 52). Van hem staan volgende werken bekend :

1489/90: Brussel, Begijnhof: herstellingen (V. Pr., 55).

1493/94: Brussel, St.-Nikolaas: hij onderhield er het orgel ook in 1499/1500 (V. Pr., 52).

1493/94: Lede, «*heer Gillyse, priester vanden orgelen te vermaeken 36 pond parissis Jehannen Lippens vanden orgelen te blasene den tyt als men se accordeerde 19 s.*» (E.H. de Brouwer, *Geschiedenis van Lede*, in hs.).

1495/96: Brussel, St.-Goedele: herstelling en uitbreiding van de dispositie (V. Pr., 42).

1497 : Anderlecht, St.-Pieterskerk: herstelling (V. Pr., 58).

4. JAN BOYDENS

alias, Jan Bodin, als orgelmaker te Brussel gevestigd, herstellde circa 1489 het orgel te St.-Pieters-Leeuw (Brabant) (V. Pr., 141).

XVIe EEUW

5 [1] PAUWEL VAN DER GOTEN

De Nederlandse organoloog Dr. M.A. Vente noemt hem een «onbekende meester» en meent dat het niet onmogelijk is dat deze orgelmaker te vereenzelvigen is met Pauwel van Haestrecht uit Breda (V. Pr., 43).

De mening van Dr. M.A. Vente kan ik bezwaarlijk bijtre-

den: de naam Van der Goten komt in die tijd reeds in de Brusselse doopregisters veelvuldig voor. Een tijdgenoot van deze orgelmaker is de Brusselaar «meester Peter van der Goten, smet» die in het hospitaal Baecx te Brussel werkt waarvoor hij volgens de rekeningen van 1506-1510 werd vergoed (Fr. & B., blz. 30, nr. 120).

Van Pauwel van der Goten is totnogtoe slechts één werk bekend: in het orgel van de St.-Goedele te Brussel plaatst hij in 1501 houten pijpen (V. Pr., 43).

6 [2] REMBOUT VAN DER MEULENE, alias Rombaut Du Molin

Stamt uit het Mechelse geslacht Van der Muelen (Vermuelen, Von der Muhlen, Vermolen). Remigius of Remeeus (Remi) du Molin was organist aan de St.-Romboutskatedraal te Mechelen. De orgelmaker Rombout is een zoon van Remigius (V. Pr., 125-126).

Volgens Dr. G. Van Doorslaer zou Rombaut van der Meulen op het einde van de XVde eeuw te Mechelen geboren en circa 1570 overleden zijn (V.D., 606).

De orgelmaker en organist Remi van der Meulen zou, volgens Dr. G. Van Doorslaer, de broer van Rombout zijn. Uit Rombouts tweede huwelijk - met Anne Persoons - werd Jean-Baptiste geboren. Deze werd organist en orgelmaker aan de Keizerlijke Hofkapel te Wenen (V.D., 607).

Omstreeks 1533 werd Rombaut organist aan de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Antwerpen. Na 13 jaar lang dit ambt waargenomen te hebben, trad hij als orgelmaker in dienst van de koningin van Hongarije. In 1562 vraagt hij aan Maragreta van Parma een pensioen aan: *Romboult du Molin dit qu'il a servy l'espace de xiiij ans la feue royne de Hongrie comme faiseur et accordeur d'orgues, laquelle, pour son service, le fait laisser l'office d'organiste de l'église Nostre-Dame d'Anvers, lequel il avoit exercé environ xii ans, et néantmoins pour complaire à Sa Majesté a demeuré et continué le susdict espace, et voïagé partout, espérant quelque récompence, laquelle plusieurs fois luy a promis Sadicte Majesté, et se tiennat frustré desdictes promesses et impourveu en ses vieux jours il supplie pour quelque pension* (P.A., T 2, 234-235).

Bekende werken :

1552. Brussel, St.-Goedele (V. Pr., 44; 125-126).

1555. Diksmuide, St.-Niklaas: «*Ghecocht ieghen meestre Rombout van der Meulene, van Bruussele, eenen nieuwen oorghele, up de conditien in de voorwaerde verclaest ter somme van xii^e l. zuver gelts, danaf hii ontfaen moet ii l. P. tSinxen xv^e lvi alst tselve werc staen moet, ende de reste hii II l. P. tsiaers, al naer den uutwiisen van der contracte; betaelt hier, over tghereede ende teerste payement versceenen Sinxen lvi, de somme van ..... iii^e l.*

(laatste uitbetaling aan R. Van der Meulene in 1560/61)
(J.W., 21-22-26).

7 [3] NIKOLAAS DE SMET

Alhoewel Dr. M.A. Vente bekent geen overtuigend bewijs te kunnen aanvoeren, meent hij dat het nagenoeg zeker is, dat Claas Verryt (uit Lier) zich omstreeks 1538 te Brussel heeft gevestigd en er een eigen bedrijf stichtte. Sindsdien zou Claas Verryt er langzamerhand Nicolaas (C'laas) de Smet genoemd worden (De Pr., Xe jg., 1-7).

De mening van Dr. M.A. Vente omtrent de herkomst van N. de Smet, blijft echter nog steeds een discussiepunt.

Bekende werken op naam van Nikolaas de Smet:

1540 of 1541. Brussel, St.-Goedele : onderhoud en herstelling tot in 1553 (De Pr., 1961, 3).

1550 Brussel, St.-Nikolaas: onderhoud regelmatig tot in 1576/77 (V. Pr., 53).

1556 Lede: onderhoud (De S., II, 27).

1556 Brussel, St.-Pietershospitaal: «*Item, betaelt Claes de Smet voor d'maken ende repareren van den orgelen in Sinte-Peeters kercke, per quitantie xxiiiij rinsg.* (Fr. & B., 45, nr. 212).

1557 Brugge, St.-Donaas: kontrakt voor de bouw van een nieuw orgel (De S., III, 27). In 1573 onderzoekt de orgelmaker François Waghers het door Nikolaas de Smet nieuw gebouwde orgel (De S., IV, 75).

1561 Brussel, Begijnhof (V. Pr., 55).

1573 Brugge, St.-Walburga (V. Pr., 41).

8 [4] MACHIEL MONTMORRENCY, alias Meester Machiel

Mr. Machiel, den orgelmaker van Bruessele werd in de orgelhistorie dikwijls vereenzelvigd met Michiel Langhedul. De naam Montmorreny die «Meester Machiel!» voerde, droeg hij als bastaard van Philippe de Montmorreny, graaf van Hoorn. Aanvankelijk was M. Montmorreny als organist aan de St.-Katharinakerk te Brussel verbonden (De S., I (4), 3).

Vanaf 1552 tot 1559 is hij organist aan de St.-Janskerk te Molenbeek:

1552/3. *Item eodem die (14 aug. 1552) gegeven Machiele den organist van dat hy twee pypen in de orgelen hermaect ende versien heeft 7 st.*

Item den II° Octobris betaelt Mach. van Mommorreny organist voer syn eerste quartier van dat hy op dorge-len gespeelt heeft van July tot Bannis LII 5½ Rg.
(Hij blijft organist tot en met 1560).

1558/9. *Item V Juli aen Michiele bestaedt het geheel werck van den orgelen schoon te maecken, te herstellen, tgebroken te vermaken de dueren ende andere wercken te versiene, verhangene ende reparerene ende oick de blaeshalcken te stoffene ende tselve alszoo te onderhou-*

- den voor de somme van 10 Rg. eens* (V. Pr., 59).
- 1564 Dendermonde, O.-L.-Vrouw: «Betaelt den xvj in April heer Christoffel Ruekens, van dat hij verleyt heeft aen eenen Mr. Machiel, den orgelmaker van Bruessele, van dat hy vermaect heeft de orgelen van der kerken, compt vj s. viij d. gr. (Kerkrekeningen 1564-1565). In 1578 werd dit orgel door beeldstormers vernield. Volgens de gemeenterekeningen van 1610 werd het orgel door «Mtre Henri Snouck» van Gent hersteld (L'Eglise Collégiale Notre-Dame a Termonde et son ancien obituaire, par Alph. de Vla-minck. Termonde 1898).
- 1570 Alseberg: «betaelt aen Mr. Machiel Montmorrecy van die orgelen te accorderen» (Geschiedenis van Alseberg, door Constant Theys, blz. 404. Brussel 1960).
- 1572 Anderlecht, St.-Pieterskerk (V. Pr., 58).

9 [5] AERT DE SMET

«Mr. Orgelmaicker woonende binnen dezer voorn stadt Brussel» (V. Pr., 57), is een zoon van Nikolaas de Smet. Omstreeks 1570 was Aert de Smet organist en orgelmaker aan de Abdij van Koudenberg te Brussel (De S., IV, 6). Hij volgt François Van der Elst op als orgelmaker van het Hof.

In zijn aanvraag om ontslagen te worden van wachtdienst komen enkele interessante gegevens voor in verband met zijn werk en leven :

«Les archiducqz. Chers et bien amez. Artus Smet, organier, nous a fait représenter que par le travail qu'il auroit mix à faire par nostre commandement deux orgues, l'un envoyé en Espagne et l'autre servant en nostre chapelle à Bruxelles, mesmes au moyen des exhalations et fumées corrosans qu'il a retiré par la lontaine fonte de l'estain à faire les fleutes et flageolz d'iceulx orgues, il seroit demeuré tellement estropié, précluz de ses membres, qu'il n'a aulcun usage de ses pieds ny bras; nous suppliant, qu'y prennans favorable regard, nostre bon plaisir fust le faire tenir exempt du guet et garde de ladicte ville, attendu son impuissance à plus puvoir gaigner sa vie et à ses femme et enfants; c'est pourquoy nous désirons qu'affranchiez d'ores en avant le pauvre homme dudict guet et garde sans l'obliger à y envoyer quelque aultre en son nom. Par quoy n'y faictes faulte, etc. A Mariemont, le xxviiij juin 1609» (P.A. T. 2., 236-237).

Bekende werken :

- 1575/76. Brussel, Begijnhof: nieuwbouw en onderhoud tot 1579-80 (V. Pr., 55. Fr. & B., 14).
- 1585 Morlaix, St.-Jean-du-Doigt (De S. III, 56 en 58).
- 1592 Gent, St.-Baafs: kontrakt voor de bouw van een nieuw orgel (De S. III, 25-27).
- 1600/01. Brussel, Hofkapel: nieuwbouw (V. Pr., 56).
- 1603/04 en 1607/08. Brussel, Hofkapel: onderhoud (V. Pr., 57).
- 1605 Brussel, St.-Nikolaas (V. Pr., 54).

10 [6] FRANCOIS VAN DER ELST, alias Franchois(en)

Van deze Brusselse orgelmaker zijn volgende werken bekend:

1586/87. Brussel, St.-Nikolaas (V. Pr., 53-54).

1586 Mèchelen, St.-Rombouts: nieuw orgel (V.D. h., 7).

1587 /88 en 1589. Molenbeek, St.-Jan: herstelling en onderhoud (V. Pr., 59-60).

1588 Brussel, Begijnhof (St.-Jan-Baptist): onderhoud (V. Pr. 56).

1602 Brussel, Hofkapel (V. Pr. 56).

1603 Anderlecht, St.-Pieter: onderhoud (V. Pr., 58).

11 [7] MATTHYS LANGHEDUL

Het geslacht Langhedul.

Victor Langhedul
(Ieper, XVe eeuw)

Michiel Langhedul I
(Ieper, XVIe eeuw)

↓

↓
Jan Langhedul

(Ieper en Parijs. Overleden te Gent,
6 febr. 1592. Aldaar begraven in de
Dominikanenkerk.

↓
Michiel Langhedul II,
(Ieper)

↓
Matthys Langhedul,
Madr'd, Parijs en Brussel.

↓
Guillames Langhedul

Na een succesrijke carrière in Frans-Vlaanderen (Rijsel, St.-Omaars), Frankrijk (Parijs) en Spanje (Escoriaal) vestigde Matthys Langhedul zich omstreeks 1613 te Brussel. Het is bekend dat hij alsdan reeds de titel voerde van *orgelmaecker van bunne boochbeden* de hertogen Albrecht en Isabella en organist was aan het Hof.

Vermoedelijk overleed deze geniale orgelbouwer in 1639 te Gent (Cfr. Historische terugblik op het orgel in West-Vlaanderen door Antoon Deschrevel in het tijdschrift West-Vlaanderen, Jg. XI (Nr. 61) jan.-febr. 1962).

XVIIe EEUW

Aspekten van de orgelbouwconcepties in de Collegiale kerk van St.-Goedele en in andere Brusselse kerken tijdens de eerste helft van de XVIIe eeuw.

Het archief van St.-Goedele bewaart een handschrift - daterend van omstreeks 1640 - dat voor de studie van de orgelbouwkunstevolutie enkele interessante gegevens aan het licht brengt. Het stuk werd door de komponist en organist (blijkbaar ook orgeldeskundige) Nicolaes a Kempis opgesteld. Deze

kunstenaar deelt mede dat in zijn tijd verschillende Brusselse orgels zowel langs voor- als achterzijde konden bespeeld worden. Dit is «.... eene groote Commoditeit.... om te spelen so wel van achtere als vooren tott gerief van die twee chooren oft cappellen.... want dergelycke orgels vindt men alhier tott Brussel noch, daermen op alle beyde syden can spelen» (Cfr. Bijlage 2).

Een anoniem projekt dat bij Nicolaes a Kempis' voorstel aansluit, vermeldt o.m. dat «*Ittem noch een Nieuw Secreet om eenen toon hoogher te spelen tott gerieff van het Musyck als Sanckmeester ende organist belieft*» wenselijk is en hij legt er ten slotte de nadruk op dat men niet mag «*achter laeten datmen van achteren soo wel can spelen met syn twee Clavieren als van vooren, tott commoditeyt voer de Musycke dienende voer die dry Chooren te weeten voer H.S. koor, den Hooghen Choor, onser Lieve vrouwen Choor*».

De Barok verarmt de familie der tongspelen en behoudt enkel de Trompet noteert Dom J. Kreps (Cfr. Het Orgel in Tongerlo, blz. 79-80. Tongerlo, 1933). Ook steller van bovenvermeld anoniem projekt stelt voor : «*in platze van die schalmeye salmen maeken een Holpijp van 8 voet*».

BIJLAGE 1

Over A Kempis schrijft Grégoir het volgende:

«*A'Kempis (Florent), organiste belge de talent, attaché à l'église Ste-Gudule à Bruxelles en 1650, naquit au commencement du XVIIe siècle. On a publié de lui: Symphoniae, unias duorum et Trium violinorum, Anvers 1644. Missae et Motetto octo vocum cum basso continuo ad organum, 1650. Missa pro defunctis octo vocum.*

Cet organiste laissa en manuscrit des pièces de chant, des motets, des messes, des symphonies, etc. Nous avons rencontré au Collégium Musicum à Utrecht une œuvre de NICOLAS A' KEMPIS intitulée: Six volumes à 1, 3, 4, 5, et 6 instruments, Anvers 1641 et 1649. A'Kempis doit avoir brillé au premier rang parmi les musiciens belges du XVIIe siècle.» (G., 215).

BIJLAGE 2

Memorie van de noodighe reparatie offte hermaekinghe dieder ghedaen moet worden aen den grooten Orgel mitsgaders het onder werckstaende in de Collegiale kercke van Ste Goedelen binnen Brussel.

In den eersten ende voor al is noodich te veranderen het spelen van d'orgel alsoo men nu teghenwordich van achter spelt, salmen van vooren spelen, ende dat om den dach te moeghen ghebruycken op die clauveren,-

Om dit eerste point te effectueren salmen moeten veranderen het trecken vande Registers het spelen van de Clauveren, ende het roeren vant wellebert, als oock het roeren vande rolletten vant groot secreet als vant Cleen,-

Ittem moeten vyt ghedaen worden alle het pijpwerck van beyde de wercken, ende die schoon ghemaekt ende wel en suyver geaccordeert,

Ittem daer syn veele pijpen gheten vande ratten, ende vele conduten die dienen tott het leyden van den winde, deselve moeten nieuwt ghemaekt worden ende wederom in Nature ghestelt syn,-

Ittem het Prestant vant groot werck moet verandert worden, mits datter eenighe pijpen vande Bassen erom ghemaekt syn recht te maeken,

ende sullen alsoo beter luden ofte harmonie geven, mitsgaeders oock het Bourdon die ten halven niet uyt en spreekt wederom in syn nature te stellen,-

Ittem daer moet ghemaekt worden ont opper werck eenighe nieuwe registers, te weeten een Holpijp ludende C fa ut beneden op 8 voet, als oock noch een ander Register off twee nootsaekelijck om het groot werck synen vollen eysch te geven, te weten een Sexquialtera, ende vox humana van 8 voet, een Quintadyn 8 voet, een Fluyte 4 voet,-

Ittem die Mixture offte het vol spel moet scherper ghemaekt worden, ende gefatoneert van pypen om alsoo heter ende starcker geclanck te geven aent vol spel vant groot werck,-

Ittem int onder werck moet ghemaekt worden een Tierze diemen stellen sal inde platse van het Regale die van Cleene werde is, ende een Cornetge geheel als oock gesneden om te ghebruyken die opper helft als men begeert,-

Ittem daer moet ghemaekt worden een Clavier van pedallen tott discretie van den Organist,-

Ittem moet gebetert worden die hardicheyt vant opperste Clavier t'welck een groote incommoditeyt is voor den Organist, alsoock een belet van yet te effectueren off uyt te wercken raekende die Conste,-

Ittem vereyscht het om die boven vermelde redenen, een nieuw secreet voer t'opperste ende onderste werck, mits daer eenighe nieuwe Registers bij gemaekt moeten worden die seer nootsaekelijck syn, ende hetselve werck seer sullen verbeteren als oock mede te maeken die Fente van effa ut ende gesolreut, beneden gesneden voer alle beyde clavieren het welck seer commodeus voer die Musycke sal syn, als oock seer agreebel om te hooren,-

Ittem voer het laetste, soo soude het een groote Commoditeyt syn om te spelen so wel van achtere als van vooren tott gerief van die twee chooren offt capellen te weeten H. Sacraments Choor, ende onser Lieve Vrouwe Choor, want dergelycke orgels vindt men alhier tott Brussel noch, daermen op alle beyde syden can spelen: -

En fin dese model ende ordonantie is bij my onderschreven met eenen Orgel maeker die seer ervaren ende expert was, ende in syn leven veel treffelycke meesters stucken gemaekt heeft wel rypelyck gepractiseert want raekende het maeken van Orgels, ende dat daeraen dependeert, dunck my (: onder behoorlycke Correctie:) dat die Orgel maekers ende Organisten volgendis hunne functie beter verstaen als ymandt die geene off luttel kennisse van sulcken functie en hebben, maer nochtans my geerne sal veughen ende conformeren naer t'advies van andere die hun die saeken (:raekende dese boven vermelde Ordonantie ende Model:) beter sullen verstaen.

(get.) Nicolaes A kempis

Een Model off Ordonnantie om te maeken een eerlyck ende treffelyck werck van een nieuwt Orgel tott dienste vander Collegiale kercke van Sir. Goedelen binnen Brusselle.

Inden eersten voer het opper ende groot werck dese naervolgende Registers

- 1 Bourdon gesneden van 16 voet
- 2 Ittem Prestant gesneden van 8 voet
- 3 Ittem Holpijp gesneden van 8 voet
- 4 Ittem een Octave van 4 voet
- 5 Ittem Super Octave van 2 voet
- 6 Ittem een Quintadijn van 8 voet
- 7 Ittem een Fluyte van 4 voet
- 8 Ittem een Nazart
- 9 Ittem een vox humein
- 10 Ittem eenen Nachthoorn gesneden
- 11 Ittem een Mixtuer voer het volspel
scherp ende wel gefatoneert met 4 pijpen op elcken steck
- 12 Ittem een Simbal op elcken steck 3 pijpen
- 13 Ittem een ruysch Simbal

14 Ittem een Trompet gesneden 8 voet

Ittem een pedael a part beginnende van C sol fa ut beneden tott die 2 fa ut.

1 Te weeten Trompet van	16 voet
2 ende een Prestant van	8 voet
3 ende eene Bombarde van	16 voet
4 ock een Trompet van	8 voet

Hiertoe salmen een besonder nieuwt secreet moeten maeken ende op e'ck register so veel pypen soo de selve vereyschen, het welck metten voet gespeelt wort tott veruullen van het werck

Ordonnatie vant Cleen werck off het rugge
Positief met dese naervolgende Registers

1 Een Holpyp van	8 voet
2 Prestant van	8 voet
3 Octaef van	4 voet
4 super van	2 voet
5 Quint Fluytken	
6 Fluyte van	4 voet
7 eene Tierce	
8 een Cornetken gesneden	
9 een Sexqui altera gesneden beginnende	
- In de Fente van C sol fa ut tott boven toe

- 10 Een Mixtuere wel gefatstoneert op elcken steck dry pypen ende die Cymbal 2 pypen
- 11 Ittem een cromborn
- 12 een velt Fluytgen
- 13 een Nasaert
- 14 een Schiflet
een Tramlant
eenen Nachtegal
- 15 Ittem een Register om eenen Eccho te maeken
t'sij int opper werck off int onderste -

Ittem twee Nieuwe secreten voer alle beyde de wercken

Ittem dese ordonantie is gestelt voer twee clavieren met syne boven vermeldte Registers, ende het Clavier voer het opper ende onder werck op sulcke maniere gelyck het nu tegenwordich is, behalvens dat die Fente van F, fa, ut, ende G. sol, re, ut, beneden tusschen beyde moeten comen ende gesneden syn van beyde die clavieren, het welck sur commodeus sal syn voer die Musycke, als oock seer harmonius

Ittem noch een Nieuw Secreet om eenen toon hoogher te spelen tott gerieff van het Musyck als den Sanckmeester ende organist belieft

Comende nu tott effectueren van dese ordonantie soo deselve van de Heeren Fabryckmeesters sal voer goet geaccept worden, soo can men alle die goede Registers die int oudt werck syn te passe brengen, om te eviteren meerder Cost oversulex het pijp werck vant'oudt affgebroken orgel sal oock daertoe dienstich syn voerder men mach niet achter laeten datmen van achteren soo wel can spelen met syn twee Clavieren als van vooren, tott commoditeyt voer de Musycke dienende voer die dry Chooren te weeten voer H.S. koor, den Hooghen Choor, onser Lieve vrouwen Choor

Ordonatie van het hermaeken het groot Orghel,

Inden eersten moeten die blaesbalcken ghetransporteert worden van boven tott beneden op het oixael vant Orghel, dewelcke moeten hermaekt worden.

Ten tweeden moet men twee nieuwe Clavieren maeken dienende voor het groot werck als voor het Cleen, soo wanneer men het Cleen werck sal doen hermaeken.

Ten 3. in platze van die schalmeye salmen maeken een Holpijp van

8 voet.

Ten 4. salmen veranderen die veltfluyt in een andere natuyrlycke Fluyt dienende voor die Musycke.

Ten 5. settende alles in goet accordt te weeten, in den eersten

1 Prestant	8 voet
2 Bourdon	16 voet
3 Holpyp	8 voet
4 Octaef	4 voet
5 Super octaef	2 voet
6 Fluyt	4 voet
7 Trompet	8 voet
8 Mixtur	
9 Cornet	

(Brussel, Archief van de St.-Goedelekerk, nr. 1867)

12 [1] JULIUS ANTHONY

Behoort tot de groep der reizende Duitse orgelmakers die gedurende de XVIIe eeuw in de zuidelijke Nederlanden carrière maakten.

Vermoedelijk uit Dantzig herkomstig komt J. Anthony, nog zeer jong, als orgelmaker naar onze gewesten waar hij o.m. werkt te Brussel. In 1617 is Anthony te Gent gevestigd waar hem in de maand december een dochttertje geboren wordt. Reeds in 1619 verbleef hij te St.-Winoksbergen waar het doopregister van de St.-Maartenskerk op 18 oktober de kerstening van een zontje - Jacques - wordt ingeschreven. Wanneer Anthony op 17 november 1621 het akkoord afsluit voor een nieuw orgel met de prior van het Dominikanenklooster te Atrecht, verblijft hij nog steeds te St.-Winoksbergen (De Pr., 1961, 94).

Van 1611 tot 1615 is Anthony te Brussel gevestigd.

- 1613. Mechelen, St.-Romboutskatedraal: onderhoud (De Pr., 1958, 35).
- 1615. Mechelen, St.-Romboutskatedraal: herstelling van het Willem Van Lare-orgel voor de Abdijkerk van Grimbergen (V.D.h., 18).
- 1616. Halle. O.-L.-Vrouw. (L. Everaert et J. Bouchery. Histoire de la ville de Hal, blz. 24. Louvain 1879).
- 1617. Gent, St.-Baafs (De Pr., 1961, 94).
- 1619. St.-Winoksbergen (De Pr., 1961, 94).
- 1621. Atrecht, Dominikanenklooster: afsluiten van een akkoord voor de bouw van een nieuw orgel (De Pr., 1961, 94).

13 [2] STEFFAN CUNTZ

Evenals Julius Anthony behoort deze kunstenaar tot de groep der Duitse orgelbouwers in onze gewesten.

- 1620. Antwerpen, katedraal: stemmen (Dr. J.A. Stellfeld, Bronnen tot de Geschiedenis der Antwerpse Clavecimbel- en Orgelbouwers in de XVIe en XVIIe eeuwen, in «Vlaamsch Jaarboek voor Muziekgeschiedenis», blz. 91) (Antwerpen, 1942).

In 1623 komt Steffan Cuntz vanuit Brussel, als opvolger van J. Anthony, aan het orgel van de St.-Romboutskatedraal te Mechelen werken (V.D.h., 19-20).

- 14 [3] JAN MATTHYS, *alias Jan den orgelmaecker (?)*.
Bekende werken:
1639. Gent, Klein Begijnhof; herstelling (nota van E.H. A. Deschrevel).
1639. Alseberg. Het orgel wordt «*volmaeckt door Jan Matthys en by diversghe meesters in de Sinxen dagen gevisiteert en goed bevonden*».
1642. Alseberg, (zelfde orgel), «*Mr. Mathys orgelmaecker, betaelt voor diverssche reysen d'orgel terstellen*».
Bij het instorten van de toren in 1807 werd het orgel verbrijzeld. Of het orgel hersteld werd of er een nieuw geplaatst werd is niet bekend. Uit stukken uit het gemeentearchief blijkt dat de kerkraad in 1830 toelagen vroeg om een orgel te voltooien, mitsgaders andere werken (C. Theys: «*Geschiedenis van Alseberg*», blz. 404. Brussel 1960).
1650 tot 1654. Waasmunster, «*visiteren en stellen*» (De S., IV, 64).
1655. Sinaai, herstelling (De S., V, 19).
1662. Anderlecht, herstellingen.
«*14 January 1662. Accordeert Mr.... orgelmaecker met de heeren des Câpls, Geestelijcke en Wereltlijcke kerckmrs over het repareren van de orgel der kercke. Sabb. 14 jan. 1662. jan den orgelmaker is met de geestelijke en werelijke kerkmeesters geaccordeert.*»
(R.A.B., K.A., nr. 14. Extraits des Registres aux Résolutions Capitulaires du Chapitre d'Anderlecht 1508-1773).

Het orgelmakersgeslacht (De of Le) ROYER.

Nicolaas Royer I
(Namen)

Nicolaas Royer II
(Brussel)

Charles Royer
(Namen - Brussel - Marseille)

Jan Royer   François Royer
(Brussel)

Lazare Royer
(Frankrijk)

16 [5] NICOLAAS ROYER II

Van deze Brusselse orgelmaker kennen wij volgende werken :

1639. Brussel, Hofkapel: nieuw orgel (V. Pr., 57).
1642. Tongerlo, Abdij: keuren abdijorgel door Hans Goltfusz «*monsieur Royer, organist ende oock orgelmaecker van het hof tot Brussele*»
(Dom. J. Kreps: «*Het Orgel in Tongerlo*, blz. 52).
1642/43. Lede: nieuw orgel, de orgelkas wordt aangevoerd uit Brussel (De S., II, 27-28).

1647. Doornik, St.-Brice: herstelling (L. Cloquet & de la Grange: «Etudes sur l'art à Tournai», Tome II, blz. 277). Volgens V. Pr., 57, was Nicolaas Royer vanaf 1647 organist aan de katedraal van Doornik.
1652. Gent, St.-Pieterskerk: .... *aen N. Royer orgelmaecker ende orghelist in het hoff van bruyssel, over tleveren ende maecken vande orghelpypen met alle tghoone dienende is tot het orghelspel staende inde dese kercke ghereserveert de casse . . . . 666 lb. 3 sch. 4 gr.* (Dr. Roger van Driessche. Het orgel en het St.-Benedictusaltaar der St.-Pieterskerk te Gent. Jaarboek, XXXIIe zitting. Congres van Antwerpen 27-31 juli 1947. Vereniging van de Oudheidkundige en Geschiedkundige Kringen van België, blz. 330 en 335.)
1653. Lede: herstelling aan de blaasbalg (De S., II, 27).
1655. Brussel, Hofkapel: herstelling van de twee orgels waarover de Hofkapel reeds in 1624 beschikte (Monumenta Musicae Belgicae - A. (v.d.) Kerckhoven. Werken voor Orgel. «Levensbericht» door Dr. Irma De Jans).
1662. Gent, St.-Michielskerk: gangbaar maken van de present (De S., IV, 26).
- 1680/81. Hamme (O.-Vl.): nieuw orgel, aangevoerd per schip (De S., V, 44).

17 [6] JAN ROYER

Van deze kunstenaar zijn ons volgende werken bekend:

- 1654/57. Kortrijk, O.-L.-Vrouw: aanpassingswerken (De Pr. 1958, 68).
1655. Gent, St.-Baafs: quidam de Royer komt uit Brussel op 16 juni het nieuwe Destré-Bis-orgel visiteren (De S. V, 28).
- 1656/57. Gent, Rijke-Klaren: Mons Roijer uit Brussel voert herstellingen uit (De Pr. 1958, 68).
1658. Oost-Eeklo: herstelling (De S., III, 117).
1662. Gent, St.-Michielskerk: «*Item Mr. Jean de Roijere, organist, over het schoonmaken, vermaken en de stellen op een goet accordt dorghete van 23 p. gr.*» (De Pr., 1958, 68).
1662. Turnhout, St.-Pieter: nieuw orgel (Taxandria 1959-60 tijdschrift, blz. 106-109).
- 1662/65. Gent, St.-Jacobskerk: herstelling (De Pr. 1958, 68).
- 1666/68. Lissewege: herstelling (De Pr. 1958, 68).
1668. Gent, Abdij der Victorinen, genaamd Groenen Briel: nieuw orgel (G., 162).
1668. Boukhoute: herstelling (De S., V, 44).
1669. Gent, Rijke Klaren: «*bet. de 18e aug. 1669 aen mon sieur Roier over het vermaecken en accorderen van ons horghel*» (De Pr., 1958, 68).

- 1670/72. Gent, St.-Jacobskerk: herstellingen (De Pr., 1958, 68).
1671. Assenede, onderhoud (De S. V, 43).
1671. Mechelen, Klooster der Augustijnen: nieuw orgel (De Pr., 1962, 63-66).
1674. Gent, St.-Jacobskerk: nieuw orgel en onderhoud ervan tot 1677 (De Pr., 1958, 68).
1675. Brussel, Hofkapel. In 1675 betaalt men aan de toenmalige orgelmeester Jan Le Royer een som van 720 pond voor een verplaatsbaar orgel, door hem voor de kapel geleverd: «.... *pour un orgue positif et portatif qu'il a fait et livré pour la musique de la ditte Chapelle Royale*».
(Monumenta Musicae Belgicae, opus cit.).
1677. Gent, St.-Niklaas: Mr. Jan le Royer, organist van het Hof te Brussel, komt het orgel stellen en repareren. De windlade wordt aangevoerd uit Brussel. (De S., IV, 99).

18 [7] CHARLES ROYER

Charles Royer, herkomstig uit Namen, week uit naar de streek van Marseille waar wij hem kunnen volgen van 12 oktober 1647 tot 1676.

Volgens Grégoir zou Charles Royer nochtans vóór zijn vertrek naar Frankrijk te Brussel gevestigd geweest zijn: «*Royer (Charles), bon facteur d'orgues à Bruxelles, où il vivait vers le milieu du XVIIe siècle*» (G., 162).

Van Charles Royer is noch in de Nederlanden noch in Walonië enig werk bekend.

Zijn zoon, Lazare Royer, volgde hem op en werkte in 1684 te Aix en in 1688 te Marseille (N. Dufourcq: «*Documents inédits...*» Tome II, blz. 319).

19 [8] ANTOINE BERGERE

Wij ontmoetten slechts éénmaal deze naam in de geschiedenis van de orgelhistorie in de Nederlanden. Zou deze «*Berger*» niet tot de Brugse orgelmakersfamilie «*Berger*» behoren?

Bij kontrakt ondertekenen *Antoine Bergere*, *Mr. orgelmaker van synen stijl* en «*Mr. Theodorus Dolnus, Mr. organist*» op 2 mei 1665 een projekt voor de bouw van een orgel te Brussel. In welke kerk dit instrument diende gebouwd te worden staat niet vermeld (V.A., 387).

20 [9] ROGER LENGLET

In een schrijven van 1670 vernoemt de Gentse orgelmaker Nicolaes Lenglet een neef van hem die orgelmaker is te Brussel en de naam draagt van Roger Lenglet: «*le sieur Roger [Lenglet], son oncle, maître compositeur d'orgues en la ville de Bruxelles*» (Bull. soc. hist. Tournai. Tome 22 (1889), blz. 317-319).

21 [10] en 23 [12]

JOANNES-BAPTISTA FORCEVILLE en zijn zoon JOANNES-

THOMAS

Een studie over deze orgelmakers publiceerde ik in het tijdschrift «De Brabantse Folklore» (Septemhernummer 1962, blz. 318-361).

Sindsdien noteerde ik van hen nog volgende werken:

1699. Bevel; nieuw orgel (J.B. Stockmans: «Geschiedenis der gemeenten Kessel, Bevel, Emblehem en Gestel», Lier 1910).
1738. Brussel, Stadskapel: er ontbrak een orgel «*tot dat in Februario 1738 eene is gekogt van Sr. Forceville den ouder, ende is door des selfs Sone de selve in de Capelle gestelt geworden*» (Historie van de Alderheyligste Maget en Moeder Godts Maria, onder den By Naem van Bystant, geëert in haere publieke Stadts-Capelle binnen de Princelyke Stadt Brussel. Brussel, drukkerij Franciscus T'Serstevens 1764, blz. 60, blz. CXLVI en blz. CXLVII).

22 [11] SR. DE BOCK, alias J.H. De Boeck?

Voor het jaar 1680 vermelden de kerkrekeningen van de Collegiale kerk van St.-Pieter te Anderlecht uitbetalingen aan de organist. Eerst in 1690 komt de naam voor van iemand die aan het orgel werkt: «*Item aen Sr. De Bock, Orgelrepareerder voor dese orghel te repareren in dit jaer met consent vande geestelijke ende wereldlijke kerckmeesters, acht pattacons blyckende bij quittantie den 18 May 1690.... xixk - iij.*» (RAB. KA., nr. 19.438, fol. xvij. In deze bundel ontbreken de rekeningen tussen 1698 en 1748).

1742-1749. Elewijt: *Item heeft den rendant betaelt aen J.H. De Boeck, meester orgelmaker binnen Brussele, de somme van 25 gl. op rekening van syn aengenomen werck, volgens het schriftelyck de date 26 april 1742, tot het herstellen der orgel, volghens quittantie de date 25 maert 1749* (J. Lavalleye: Arch. des Arts Elewijt - . «Bull. de la Soc. Roy. d'Arch. de Bruxelles», dec. 1936, blz. 143).

24 [13] JOANNES MATTEESEENS

Deze orgelmaker is vermoedelijk aanvankelijk te Brussel gevestigd. Vanaf 1696 staat hij in voor het onderhoud van het orgel in de O.-L.-Vrouw-over-de-Dyle te Mechelen. Hij ontvangt hiervoor een jaarwedde van 6 fl. Vanaf dat jaar is hij als orgelmaker te Mechelen gevestigd. Van zijn opdracht aan het orgel in laatstvernoemde kerk te Mechelen kwijt hij zich tot aan zijn dood. Het dodenregister van de Hanswijkparochie noteert zijn verscheiden op 1 november 1720 (V.D., 615).

Bekende werken:

1696. Mechelen, O.-L.-Vrouw-over-de-Dyle: herstelling (V.D., 615).
1700. Kruishoutem: «J. Matheesens ontvangt 100 gulden voor herstellingswerken aan het orgel» (De S., II, 111).

tussen 1701 en 1708. Brussel, Drievuldigheidsgesticht; herstelling: «*Betaelt aen Joannes Matteesens over het repareren van een orgel, 't welck den Heere cantuarist van den Broeck ten dienste van de capelle hadde besorgh... x r. x st.*» (Fr. & B., 39, nr. 173).

25 [14] BROEDER CORNELIS

Van deze «*minderbroeder tot bruyssel*» zijn mij enkel herstellingswerken bekend.

1699/1700. Lede: «*bet. 10 p. gr. aende eerw. paeter guardeaan der minderbroeder tot bruyssel over het repareren van d'orgele in dese kercke gedaen bij broeder Cornelis, (10.2.1700) + 2 p. 6 s. 8 gr. van tracteren*» (nota van E.H. J. de Brouwer: «*Geschiedenis van Lede*» in hs.).

1700. Roermond, Sint-Kristoffelkatedraal (Waltmans-Smeets: «*Kerkorgels te Roermond*», 1957, blz. 3).

1703/1709. Kortrijk, St.-Maartenskerk (De Pr., 1958, 68).

(Wordt vervolgd)

G. POTVLIEGHE

UIT OUDE PAPIEREN :

BRANDBRIEVEN TE ANDERLECHT IN 1764

In februari 1764 had Jan Crokaert, pachter van het Hof Helishout te Anderlecht, op 3 weken tijd vier brandbrieven gekregen, alle vier van hetzelfde geschrift, hem bevelende te leggen vóór 1 maart een som van *duizend guldens* op de weg liggende «achter de kercke van Anderlecht naer Moortebeeck».

Uit vrees deed hij niet onmiddellijk een beroep op het gerecht en antwoordde «dat zij wel wisten dat hy verhaegelt geweest was» en of zij zich niet konden tevreden stellen met... achtentwintig guldens.

Hij legde er ten slotte op 7 februari 's avonds 34 guldens en 13 stuivers zonder evenwel te kunnen opmerken wie ze kwam weghalen.

Weinige dagen later snapte men de dader te Boortmeerbeek, een zekere Paulus Conrardus La Motte Vankerckhoven, die daar insgelijks brandbrieven had afgegeven. Ondervraagd op de Hallepoort gevangenis, verklaarde hij 39 jaar oud te zijn, geboortig van Maastricht. Het was een soort avonturier, tweede man van Anne-Marie Jennis die hij sedert 7 jaar had verlaten om op zee en in verscheidene landen te zwerven, nadat hij deserteur was in het Keizerlijk Regiment van Saxo-Gotha en 3 jaar verbleven had «aen de krijgswagen».

Zijn vrouw was «van tijd tot tijd coiffuren opsettende om haeren cost te winnen». Ze heeft «daernaer gesponnen ende van den anderen cant haere sone (uit 't eerste huwelijk) dede een cleyne commerschap in leynwaede».

Welk vonnis in deze «*criminele saecke*» werd uitgesproken is ons niet bekend (Drossaart Brabant, nr. 138).

H. HERDIES

Een onbekende lijst van Affligemse monniken uit het jaar 1569

Onlangs publiceerde Dr. Mich. Dierickx S.J. de notariële akte, die werd opgesteld in 1569 bij de inbezitname van de abdij Affligem door Max. Morillon, vicaris-generaal van kardinaal Granvelle, aartsbisschop van Mechelen (1). Hierin komt een lijst van monniken voor die zelfs Dom Beda Regaus, de laatste proost en voornaamste geschiedschrijver van de abdij, niet bekend was. Hij vergist zich trouwens aangaande de datum van deze gebeurtenis, die hij plaatst op 29 augustus terwijl de akte 26-27 augustus aangeeft (2). Het oorspronkelijk document wordt bewaard in het Rijksarchief te Brussel (3). De tekst die betrekking heeft op ons onderwerp luidt als volgt :

1. ARNOLDUS MOTMANS (5)

Geboren te Leuven in 1530 legde hij zijn geloften af te Affligem in 1552. Hij ontving de hogere wijdingen te Gent : subdiaconaat op 10 maart 1554, diaconaat op 19 maart 1556 en het priesterschap op 1 april 1557. Na de ambten te hebben bekleed van vestiarius en prior werd hij in 1564 tot abt gekozen doch nooit bevestigd door Rome. Na de inbezitneming van de abdij door Granvelle trok hij zich als prior te Waver terug. Op 9 december 1577 dwongen de Staten hem weer het bestuur van de abdij op zich te nemen (6). Vruchteloos trachtte hij de abdij te redden. Nadat de monniken in 1578 de vlucht moesten nemen, werden de gebouwen in 1580 neergebrand. Hetzelfde jaar verzoende hij zich met de koning. Opnieuw trok hij zich als prior te Waver terug, waar hij tevens pastoor was en in 1597 in de parochiekerk voor het hoogaltaar werd begraven.

2. LAURENTIUS FABRI (7)

Soms wordt hij ook Smets en Smet genoemd. Nadat hij de ambten had bekleed van novicemeester en prior, werd hij in 1563 aangesteld tot proost. Na de keuze van Motmans in 1564 werd hij opnieuw prior, zodat hij slechts 7 maanden de abdij heeft bestuurd. Hij overleed op 20 februari 1574.

3. JOHANNES A LESSINIA (8)

-
- (1) Dierickx M., Documents inédits sur l'érection des nouveaux Diocèses au Pays-Bas (1521-1570) d. III, blz. 634-641, Brussel 1962.
  - (2) Regaus B., *Hafflighemum Illustratum*, d. VII, continens seriem seu cathalogum monachorum Hafflighemensium, kol. 1082 (Archief van de abdij Affligem).
  - (3) Papiers d'Etat et de l'Audience, bundel 596, fol. 131-137.
  - (4) Dierickx M., o.c., blz. 634-636.
  - (5) Regaus B., o.c., kol. 1076-1088.
  - (6) Rolin G., Une page sombre dans l'histoire d'Affligem. L'usurpation du siège abbatial (*Miscellanea Historica in honorem Leonis van der Essen*, blz. 683-690, Brussel 1947).
  - (7) Regaus B., o.c., kol. 1036-1043.
  - (8) *Ibidem*, kol. 1010-1012.

Dit moet Johannes Solebrecq zijn, die intrad in 1523 en tot prior van Waver werd aangesteld in 1559. Volgens deze tekst was hij dus afkomstig van Lessen, wat Dom Beda Regaus niet wist. Toen Motmans in 1569 als prior naar Waver werd verbannen, fungeerde Johannes als zijn vicarius. Jubilaris in 1573, wordt hij voor het laatst vermeld in 1576.

4. ANDREAS COELS (9)

Hij wordt ook Cools genoemd. Geboren te St.-Kwintens-Lennik trad hij binnen in 1524. Hij was proost van 1551 tot 1563. In 1563 stelde het kapittel van de congregatie van Bursfeld hem aan tot visitator van de abdijen van Gembloers en Ename. Motmans schonk hem in 1565 de titel van proost terug maar benoemde hem nog hetzelfde jaar tot prior van Bornem. In 1571 werd hij opnieuw proost van Affligem. Hij overleed te Gent op 9 juli 1577.

5. FRANCISCUS PASCHASIUS (10)

Zijn tweede voornaam was Petrus en hij wordt ook genoemd Van Paeschen. Ingetreden circa 1543. In 1555 was hij novicenmeester, waarna hij verbleef in de prioraten van Waver en Bornem. In 1567 was hij subprior van Affligem. Het jaar daarop werd hij door Johannes Houtaert, abt van Vlierbeek en gewezen monnik van Affligem, geroepen om prior te zijn van deze abdi (11). In 1577 treffen wij hem aan in onze refugie te Dendermonde als dispensator en het jaar daarop insgelijks als ontvanger van het scriptorium, terwijl hij de titel van subprior behield. In 1582 werd hij te Aalst door de Geuzen gevangen genomen en samen met zijn medebroeder Willelmus Van der Haeghen en de ontvanger van Aalst in de gevangenis van de Treurenberg te Brussel opgesloten gedurende zes maanden. In 1586 verbleef hij opnieuw als dispensator te Dendermonde. Hij overleed als senior van het convent op 12 november 1593 en werd begraven in de kerk van het klooster van Nazareth te Brussel, waar de monniken toen verbleven.

6. GERARDUS DUMER (12)

Dit is ongetwijfeld de prior van Frasnes, die Dom Beda Regaus Servatius of Gervasius Du Buisson noemt, ook De Buschos, Bousson, Rubus en Dumaeus geheten. Geboren te Ath werd hij in maart 1548 te Gent diaken gewijd. In 1558 werd hij naar ons prioraat van Waver gezonden en in 1564 tot keldermeester van Affligem aangesteld. Op 5 juni 1565 bevestigde Motmans zijn benoeming tot prior van Frasnes. Hij overleed te Waver op 20 augustus 1571 (13).

(9) Ibidem, kol. 1016-1023.

(10) Ibidem, kol. 1063-1065.

(11) Papiers d'Etat et de l'Audience; bundel 904, fol. 13-29 (Rijksarchief Brussel).

(12) Regaus B., o.c., kol. 1062-1063.

(13) Recessus annales Congregationis Bursfeldensis, MS, blz. 253 (Abdi)

7. PETRUS COELĖ (14)

Hij wordt ook Cools genoemd en stamde uit het adellijk geslacht van Glimes. Ingetreden in 1540 werd hij in 1548 te Gent tot priester gewijd. Van 1556 tot 1659 studeerde hij aan de universiteit te Leuven, waarna hij naar Waver werd gezonden. Motmans stelde hem in 1565 aan tot keldermeester van de abdij. Na het vertrek van de «abbas electus» in 1569 werd hij eenparig tot proost verkozen doch reeds in 1571 tot abt van Vlierbeek aangesteld. Tweemaal verduurde hij gevangenschap en overleed tenslotte op 17 september 1585 in de refugie van zijn abdij te Leuven.

8. ANTHONIUS CHASTELLAIN (15)

Castelein, Castelain, Castellanus, Casteleius. Uit adellijke ouders geboren trad hij binnen in 1537 en legde zijn geloften af in 1539. In 1550 verbleef hij in het prioraat van Waver, waar hij beneficiant was van het altaar van St.-Adrianus. Hij werd teruggeroepen in 1569 en leefde nog in 1571.

9. GERARDUS MERANUS (16)

Ook Van der Meeren genoemd, alsook De Mera. Hij stamde uit een adellijk geslacht en trad binnen circa 1544. Hij bekleedde de ambten van broedermeester en aalmoezenier. Overleden op 28 mei vóór 1578.

10. GUILLIELMUS DUMER (17)

Van der Haegen, Dumaëus. Geboren te Gent. Ingetreden circa 1544. Achtereenvolgens was hij succentor en cantor en verbleef ook te Bornem. In 1582 werd hij te Aalst gevangen genomen en bleef zes maanden opgesloten in de kerker van de Treurenberg te Brussel samen met zijn medebroeder Paschasius. Na met het convent te Leuven en te Waver te hebben verbleven werd hij «pastoor» van de Grijsse Zusters te Brussel (1588). Vervolgens trok hij met het convent naar Mechelen waar aartsbisschop Hovius hem in 1597 aanstelde tot prior. Hij overleed er op 27 oktober 1599.

11. PAULUS GRAVARIUS (18)

Waarschijnlijk moet hier «granarius» gelezen worden want er was in 1569 maar één monnik, die Paulus heette en deze bekleedde reeds in 1566 het ambt van granatarius of granarius. Zijn familienaam was Boschman, ook Boschmans en Van den Bossche geschreven. Hij was geboortig van Leuven. In 1571 was hij pomarius. Hij overleed in ballingschap te Dendermonde.

---

van Beuron in Hohenzollern).

(14) Regaus B., o.c., kol. 1052-1059.

(15) Ibidem, kol. 1045.

(16) Ibidem, kol. 1065.

(17) Ibidem, kol. 1066-1068.

(18) Ibidem, kol. 1071.

12. EGIDIUS EECKHOUT (19)

Ook Van den Eeckhoute genaamd. Hij trad in circa 1546 en vervulde de bedieningen van succentor en cantor. In 1589 verbleef hij in het prioraat van Waver, waar hij overleed.

13. HUBERTUS CANTOR (20)

Dit moet Hubertus Nijs zijn, die circa 1548 intrad, in 1554 het diaconaat ontving en in 1556 het priesterschap. Hij was ziekenpater in 1567 en zeer geliefd bij zijn medebroeders. Tijdens zijn verblijf in het prioraat van Bornem viel hij zwaar ziek. Bij de inval van de Geuzen in de abdij in 1578 bleef hij er alleen achter met de leken-ontvanger Paulus Uyterhellicht en doorstond er de kwellingen van de soldaten. Het jaar daarop fungeerde hij als cantor van het convent te Dendermonde. Hij wordt er voor de laatste maal vermeld in 1580.

14. JOHANNES HAM (21)

Hij trad in circa 1552 en verbleef in 1565 in het prioraat van Bornem. Tenger van gestel was hem geen lang leven vergund. Hij wordt niet meer vermeld na 1569.

15. MARTINUS CURSIUS (22)

Ook De Corte, de Curte en Curtius genaamd. Intrede circa 1556. Hij werd te Brussel tot subdiaken gewijd in 1559, tot diaken in 1561. Hij vervulde de ambten van succentor (zoals blijkt uit bovenvermelde lijst), vestiarius, aalmoezenier, en keldermeester. Hij overleed op 13 november 1580.

16. MICHAEL VINITOR (23)

Ook Van den Wijgaerde en a Vinea genaamd. Hier hebben we dus te doen met een familienaam en geen bediening in tegenstelling met de voornoemde Hubertus Nijs, waar cantor het ambt aangaf. Michael was geboortig van Brussel en trad binnen in de abdij circa 1556. In 1559 werd hij te Brussel tot subdiaken gewijd. Ten tijde van de inval van de Geuzen in 1578 vertoefde hij te Waver, daarna te Bornem. Van 1588 tot 1598 was hij dispensator en overleed te Mechelen op 21 september 1598.

17. HENRICUS SACRISTA (24)

Waarschijnlijk is hier Henricus De Corte bedoeld, die in 1573 als «custos» vermeld wordt en niet Henricus Uijterhellicht, die in 1569 gedurende korte tijd «custos» was maar nog hetzelfde jaar naar Waver werd gezonden. Deze laatste was immers ouder en ondertekende meestal na Paulus Boschman (25).

---

(19) Ibidem, kol. 1069.

(20) Ibidem, kol. 1072-1073.

(21) Ibidem, kol. 1088-1089.

(22) Ibidem, kol. 1135.

(23) Ibidem, kol. 1136-1137.

(24) Ibidem, kol. 1133-1135.

(25) Ibidem, kol. 1072.

Henricus De Corte, ook de Curte genaamd, trad in circa 1556. Hij ontving te Brussel het subdiaconaat in 1559 en het diaconaat in 1563. In 1582 werd hij te Aalst door de Geuzen gevangen genomen en overleed er als martelaar in de kerker op 3 juni van hetzelfde jaar.

18. LIVINUS MULDERUS (26)

Ook De Mulder, De Moulder en Mulderaeus genaamd. Hij stamde uit een adellijk geslacht en trad te Affligem binnen circa 1555. Hij werd tot subdiaken gewijd in 1558, tot diaken in 1561, tot priester te Gent in 1563. Na de ambten te hebben bekleed van novicenmeester en subprior werd hij in 1577 tot proost gekozen. Het jaar daarop bij de terugkeer van Motmans werd hij prior en in 1583 opnieuw proost. Onversaagd verdeedigde hij de onafhankelijkheid van de abdij en stierf tenslotte in ballingschap te Leuven op 8 februari 1605. Hij werd te Affligem in het pand voor het genadebeeld van O.-L.-Vrouw begraven.

19. JASPER FABRI (27)

Ook Smets en Smit genaamd. Geboren te Merchtem, trad hij circa 1554 in de abdij en ontving het subdiaconaat in 1556, het diaconaat in 1558 en het priesterschap in 1561. Van 1568 tot 1572 was hij subprior en professor in de theologie te Vlierbeek (28). Na te Affligem de ambten te hebben bekleed van subprior, aalmoezenier en prior werd hij in 1575 tot proost gekozen doch nam nooit de titel aan. Hetzelfde jaar werd hij door muitende Spaanse soldaten samen met de subprior, Livinus Mulderus, gevangelijk naar Aalst gevoerd en stierf reeds op 13 januari 1577.

20. PHILIPPUS HEGGER (29)

Ook Van den Hegghe en Van den Hege genaamd. Hij trad in circa 1556, werd in 1561 tot subdiaken gewijd, in 1562 tot diaken en in 1563 te Gent tot priester. Na studieprefekt te zijn geweest werd hij bibliothecaris. Hij verrijkte de bibliotheek met vele werken en overleed te Dendermonde op 25 augustus 1580.

21. EGIDIUS AERSCHOTIUS (30)

Ook Van Aerschot genaamd. Geboortig van Werchteren trad hij in de abdij circa 1556. In 1559 ontving hij het subdiaconaat. Na de ambten van wijnmeester, beheerder van de bossen, keldermeester en aalmoezenier te hebben bekleed werd hij in 1573 aangesteld tot prior van Bornem, een waardigheid die

---

(26) Ibidem, kol. 1108-1133.

(27) Ibidem, kol. 1100-1102.

(28) Papiers d'Etat et de l'Audience, bundel 904, fol. 13-29 (Rijksarchief Brussel).

(29) Regaus B., o.c., kol. 1141-1142.

(30) Ibidem, kol. 1137-1141.

hij gedurende 45 jaren tot aan zijn dood behield te midden van vele wederwaardigheden ten gevolge van de oorlogen. Hij overleed er op 17 september 1617 en werd in het koor van de crypte begraven.

22. FRANCISCUS BALEVIUS (31)

Ook Van Balen genoemd. Geboren te Leuven trad hij circa 1560 in de abdij. Hij verbleef een tijd te Waver en overleed te 's-Hertogenbosch, waarheen hij na de uitdrijving in 1578 was gestuurd en waar hij lessen volgde.

23. MICHAEL LOVANIENSIS (32)

Hier moet Michael Bockemont bedoeld zijn, die kopiist was en na de uitdrijving van de monniken overleed te Dendermonde, waarheen een gedeelte van het convent gevluht was. Volgens Dom Beda Regaus trad hij binnen in 1568 wat deze lijst schijnt te logenstraffen, vermits hij dan het jaar daarop nog geen priester kon zijn. Waarschijnlijk moet zijn intrede dus circa 1563 geplaatst worden, tenzij hij als priester zou ingetreden zijn.

24. JOHANNES ROSA (33)

Hij werd ook Roose geheten en was afkomstig van Leuven. Ook bij deze plaatst Dom Beda Regaus de intrede waarschijnlijk foutief in 1568 terwijl het wellicht circa 1563 moet zijn. Deze monnik overleed eveneens kort na de uitdrijving door de Geuzen te Dendermonde.

25. GUILIELMUS (34)

Noch familienaam, noch ambt worden vermeld, enkel dat hij priester was. Vermits hij de laatste komt onder de priesters mogen we veronderstellen, dat het Willelmus Van Ringelberch was, die in 1563 intrad. Zijn naamgenoot Willelmus Zegers was immers ouder en verbleef reeds in 1567 te Waver en was dus waarschijnlijk reeds priester. Willelmus Van Ringelberch overleed in de kerker te Aalst op 7 juni 1582 als gevangene van de Geuzen en werd in de kerk van de Carmelieten begraven.

26. PETRUS BREECKPOTTIUS (35)

Ook Brecpot genaamd. Hij trad volgens Dom Beda Regaus binnen in 1569 wat waarschijnlijk 1564 moet zijn, vermits onze lijst hem opgeeft als diaken. Hij was primarius. In 1582 werd hij te Dendermonde door de Geuzen gevangen genomen en stierf als martelaar te Aalst op 12 juni van hetzelfde jaar.

27. WOLFRANDUS COENE (36)

---

(31) Ibidem, kol. 1143-1144.

(32) Ibidem, kol. 1147.

(33) Ibidem, kol. 1148.

(34) Ibidem, kol. 1145-1147.

(35) Ibidem, kol. 1148-1149.

(36) Ibidem, kol. 1150-1153.

Ook zijn intrede, die volgens Dom Beda Regaus in 1568 plaats vond, moet waarschijnlijk circa 1564 gesitueerd worden vermits hij in 1569 volgens deze lijst diaken was. Hij werd geboren uit adellijke ouders te Brussel en was een ijverig kopiist in de abdij. Tijdens de troebelen reddde hij gedeeltelijk de annalen van de Affligemse geschiedschrijver Amerius. In 1599 werd hij door Hovius tot prior van ons convent te Mechelen aangesteld. Later trok hij zich terug in de abdij van Florival, waar hij overleed op 2 september 1618 en in de kerk begraven werd.

Alle monniken worden echter niet vermeld in dit document. Wanneer we de kataloog van Dom Beda Regaus nagaan komen wij tot de bevinding dat er minstens tien priestermonniken ontbreken. Het zijn de volgende: Benedictus Wouters, Joannes Montanus, Joannes Gilis, Johannes De Kempenere, Johannes Van Mechelen, Jacobus Claes, Joannes Hasselman, Henricus Uyterhellicht, Willelmus Zegers en Martinus Van den Bossche. Eveneens ontbreken de drie clerici : Adamus Baudewijns, Franciscus Van Mechelen en Johannes Jaddaert. Daarenboven telde de abdij nog vier koornovicen en minstens dertien lekebroeders doch deze zetelden niet in het kapittel. Dus telde het convent nog minstens 54 leden niettegenstaande het slecht bestuur van de abten van Croy en de godsdiensttwisten, die het land in beroering brachten. Deze gunstige toestand is wellicht voor een groot deel te danken aan het voorbeeldig bestuur van de proosten, die de abten vervingen en ook aan de heilzame invloed van de congregatie van Bursfeld, waartoe de abdij behoorde. Ook doorstond het convent schitterend de vuurproef van de vervolging: verschillende monniken stierven zelfs de marteldood te Aalst.

Hoe is de afwezigheid te verklaren van de dertien monniken die normaal in het kapittel zetelden? Waarschijnlijk vertoefden de meesten in de afhankelijke prioraten van Waver, Bornem en Frasnes, waarvan de priors aanwezig waren. Het is ook niet uitgesloten dat sommigen de incorporatie van de abdij nog niet wilden aanvaarden en trouw bleven aan de «abbas electus», Arnoldus Motmans. Dom Beda Regaus vermeldt uitdrukkelijk van Jacobus Claes, dat hij weerstand bood aan Morillon in 1569 en vervolgd werd (37).

Deze lijst verstrekt ons dus enige nieuwe gegevens aangaande de plaats van herkomst en de bediening van sommige monniken en laat ook toe enige kronologische fouten van Dom Beda Regaus te verbeteren.

Dom Wilfried Verleyen, O.S.B. - Abdij Affligem

---

(37) Ibidem, kol. 1096.

Het meiershuis Lanné te Vorst-Brussel

Het «speelgoed Lanné» zoals het in 1790 voorkomt op de figuratieve kaart van C. Everaert, gezworen landmeter bij de Soevereine Raad van Brabant (gemeente-archief Vorst), was de naam van het buitengoed van meier J.B. Lanné.

Het was eertijds een sierlijk, met schaliën bedekt, burgerhuis met zijn stallen en bijgebouwen zoals er vroeger verscheidene op het grondgebied van de gemeente verspreid lagen.

Het meiershuis Lanné. — De aanhorigheden liggen links in de haak met het hoofdgebouw en zijn hier niet zichtbaar. Het in afdak toegevoegd gebouw dateert uit de negentiende eeuw. (Foto 1952).

De voorzijde met puntgevel, bekroond met een bekkenvormige vaas, bevat een perron waar een ijzeren balustrade op voorkwam. Arthur Wauters, de geschiedschrijver van «Brussel en Omstreken» betitelde het gebouw in 1855 «la belle demeure de M. le Bourgmestre Cornet de Ways-Ruart» en op de kaart van wegenopzichter Victor Besme van hetzelfde tijdstip (R.A. Br., Kaarten en Plans) wordt het de hoedanigheid van kasteel toegekend. Zeker droeg het er wel de kenmerken van. Het was gelegen te midden van een weelderig park, groot oorspronkelijk ongeveer 2 bunder, met brede leye- of leidegrachten omringd (in het dialect «de laa») waarover de uitgang met een gemetste brug langs het zuidelijk gedeelte van de gemeentedries uitgaf. Een overblijfsel ervan, denken wij, met ijzeren borstwering lag

vroeger in de Waterstraat en is nu verdwenen (zie prent).

*Het brugje over de «Laa» in de Waterstraat.
Op de achtergrond het meiershuis Lanné. (Foto 1954).*

De Schonenvliet

Van onheuglijke tijden her moest de plaats van het meiershuis Lanné een bekoorlijk oord geweest zijn want reeds in 1313 droeg het de mooie naam Schonenvliet, waarachtig omdat twee grillige beken, de Vleesgracht en de Zandbeek, zich na een bokkesprong in dit schilderachtig plekje kwamen samenvoegen. Naar volgende zin : **Florencius molendinaris de domo apud Scoenenvliete**, vermeld in een perkamenten cijnsboekje van het Benedictinessenklooster van Vorst (R.A.B., Kerk. arch. reg. 7320, blz. 8) zou er hier al in voormeld jaar (ook in 1323) een woonhuis gestaan hebben. In de registers van de Schepenbank van het dorp (schep. grif. arr. Brussel, nr. 3347) komt zelfs in 1672 onder het bestuur van de abdis Dorothee Christine d'Yve een Katarina Schoonvliet voor als «suppriorinne» der Edele Abdij van Vorst, hetwelk laat vermoeden dat er een edel geslacht van deze naam zou bestaan hebben.

Van 1382 af (1) en namelijk in 1466, 1580, 1605 en 1707,

---

(1) De vermelding van 1382 luidt: hofstad te Scoenenvliete, wilen was Jan Scoefs (RAB, Kerk. arch. nr. 7323). Hofstad kan hofstede betekenen, d.w.z. grond of bodem waar een huis of een hof op staat, *ofwel* blote grond gelijkstaande met erve (K. Stallaert, Gloss.).

om maar enige vaste datums te citeren, is er echter geen spoor meer te vinden van een woonhuis te Schonenvliet. In voormelde jaren kennen we nog alleen een weide met deze naam, die menigmaal in de cijnsboeken der Abdij van Vorst en in de lokale schepengriffie vermeld wordt.

In het begin der XVIe eeuw hoorde het goed toe aan Henrich Vanderstraten, proest van het Benedictinessenklooster van Vorst, daarna «ghecocht ende vercregen» door Guilliame Van Eyndoven en vervolgens door meier Jooris Heetvelde, in 1558 benoemd tot proest en rentmeester van hetzelfde klooster. In 1577 door Philips Hoffman, heer van Opdorp (R.A.B., Kerk. arch., nr. 7401). De erfgenamen van Ph. Hoffman lieten het over aan de Wed. Jan Polspoel en deze laatste aan Augustijn Van Hamme in 1605 (R.A.B., K.A. nrs. 7332 en 7688).

Meier Jeronimus Lanné kocht Schonenvliet voor de helft op 9-12-1705 uit de nalatenschap van Guillerlamo Goubeau, samen met de erfgenamen Simon L'hot, procureur bij de Soevereine Raad van Brabant, zijn weduwe geboren Joanna-Françoise Sitart en haar twee dochters Anna-Catherina en Marie-Françoise L'hot (notaris Vanderlocht). De andere helft kwam in het bezit van meier Lanné op 3-4-1707 voor het bedrag van 777 gulden, 9 stuivers (Alg. Not. Br., nr. 3354). Zijn zoon meier Franciscus Lanné erfde het eigendom over in 1724 en daarna, in 1760 zijn zoon, meier J.B. Lanné.

Het was deze laatste die er in 1774 (en niet in 1764) het nog bestaande plaisantiehuis liet opbouwen. Het jaar 1774 staat op een steen van de voorgevel vermeld.

De meiers Lanné oefenden van vader tot zoon het ambt van notaris uit. Jeronimus van 1671 tot 1722. Zijn zoon Franciscus, betiteld als keiserlijken en koninklijken notaris, van 1717 tot 1758; daarna Joannes Baptista van 1753 tot 1779. Als voornaamste burgers van het dorp werden deze ambtenaren in de parochiekerk begraven: «sepultus est in ecclesia forestum sub lapide sepulch» (R.A.B., paroch. reg. Vorst).

Buiten een paar inlichtingen over het meiersambt vindt men hierna enkele niet gepubliceerde bijzonderheden die wij in het Rijksarchief te Brussel konden oppikken aangaande dit ambt en zijn titularissen te Vorst.

Het meiersambt

Als hoogste ambtenaar van de Heerlijkheid Vorst en hoofd van de plaatselijke schepenbank (die volgens A. Wauters al bestond in 1186) was de meier de rechtstreekse verantwoordelijke vertegenwoordiger van de heer van het dorp, de Edele Vrouw Abdis van het Benedictinessenklooster.

Samen met de 7 schepenen, die de gemeenschap vertegenwoordigden, oefende hij zowel een administratieve als gerechtelijke macht uit, behalve het hoger gerecht of criminele justitie die aan de Amman van Brussel toebehoorde (jaar 1352, R.A.B.,

Kerk. arch. nr. 7059). Op een eigenlijk meiersstatuut konden wij echter tot nog toe de hand niet leggen.

Einde vijftiende eeuw, begin zestiende, schijnt het meiersambt toch nog al vervallen te zijn geraakt want in de maand juli 1510 zag de abdis zich genoodzaakt bij de Soevereine Raad van Brabant een «supplicatie» in te dienen «biddende om oepenen brieven van maintenuue ende het compdæmneren van een geheeten Jan de knibere hem meyere oft preetere baptiserende» die met enige zijner consoorten: clement de beer en Willem vetteken «sonder auctoriteyt oft consent der selve suppliantse kere beesten haar toebehoirende ende op huere propre eygen goeden bynnen den vorst. eygendomme gelegen bevonden synde, te scuttene ende van daer tot sijnen huuse te driven, houdende die drie oft vier dagen sonder eenige behoirlijcke wete dair af te doene (R.A.B., K.A., bundel 7063).

Schriftelijke bepalingen nopens de rechten en verplichtingen van de meier zullen er ook niet altijd voorhanden zijn geweest, althans niet in 1352 toen de abdis van Vorst voor de Rentmeester van Brabant en Ridder Jan Crupelant, Amman van «Bruecel» door de in dienst zijnde schepenen deed getuigen «op dien eet die si deden doe si scepenen werden dat si noit en saghen noch en wisten in dertich jaren ocht in veertichgen, ochte also langhen als hen ghedenken mocht dat ander rechten dan der abdessen ende tsgoedshuis van Vorst meier, ochte rechten op den vorst abdessen ende tsgoedshuis eyghendom rechten ocht sculdich was te rechtene (oorkonde van 20 dec. 1352, RAB, KA nr. 7059).

Omwille van zijn ambt en zijn bevoegdheden, die hem heel wat opbrachten, genoot de meier bij zijn dorpsgenoten een zeer hoog aanzien. Benoemd door «Mer Vrouwe der Abdisse» ging zijn meierschap in 't algemeen op zijn zoon over, althans na 1572.

Hierna de lijst van deze elkander opvolgende eerste burgers van het dorp, zover wij ze maar konden opsporen. Ze werd opgemaakt met behulp van de registers der plaatselijke schepenbank, berustende in het Rijksarchief (Scabinale griffiën van het arr. Brussel, nrs. 3314 tot 3379 en 9858 tot 9860), die van het Kerkelijk Archief (Abdij Vorst) en van het gemeente-archief Vorst. De jaartallen naast de namen zijn de uiterste waarop wij de vermelde personen vonden als in dienst zijnde :

De meiers

1418	Joos Van Volxem
1438	Jan Gauwe geheten Neels (2)
1440-1469	Osten Van Volxhem

---

(2) Pachter. Huurde in 1432 van de Abdij Vorst de dammen van de Zaligheidsvijver en Middelste vijver.

- 1469-1474 Rombout den Hertoge, zoon Stevens die men
heet den Hertoge (3)
1475-1480 Henricke Zuete
1480-1512 Dierick Triestram
1513-1555 Merten van Marcke, alias van Lupnen (4)
1555-1558 Joris van den Heetvelde (5)
1558-1560 Jan van Beerthem (6)
1561-1571 Huybrecht van den Schrieck, alias Scricke (7)
1572-1606 Filips de Vleeschoudere (8)
1611-1628 Franciscus de Vleeschoudere (9)
1629-1664 Jan de Vleeschoudere (10)
1664-1680 Franciscus de Vleeschoudere (11)
1680-1724 Jeronimus Lanné (12)
1724-1766 Franciscus Lanné (13)
1766-1785 Jan Baptist Vanden Elsken (14)
1785-1795 Frans-Jan Vanden Elsken (15)
1797-1808 Pieter Boes (16)
-

- (3) Gastweerder van de Abdij in 1454-56, daarna helper van de proost.
× Beatrijs, die men heet de Vraevrouwe van wie kinderen Floreys
en Marie; † in 1475.
- (4) × Agatha Abts. Bewoonde «op de plaetse» tegenover de fonteyne
een huys met schal'ën gedekt. † in augustus 1556.
- (5) Werd in mei 1558 tot proost en rentmeester der Abdij Vorst benoemd.
- (6) Schepen in 1553, meier 5 jaar later.
- (7) † 13-10-1572.
- (8) Notaris. × Papen Marguerite op 17-5-1572, van wie kinderen: Bar-
bara, ° 14-12-1574; Mathias, ° 19-1-1577; Philip, ° 29-3-1579; Fran-
ciscus, ° 1593; Cecilia, ° 14-9-1597; Livina, ° 23-9-1599; Margarita,
° 5-11-1601. Woonde in het mercxhof (meiershof?) in de quaedstraete,
rechtover de herberg «de Engel».
- (9) Notaris. ° 1593, was in 1608 «stadhoudere te dezer male (plaatsver-
vang:) van zijn vader Philip, × Margareta Leyens.
- (10) Notaris. Secretaris van de Abdij Vorst. × Katarina Mercelis, van
wie kinderen Katarina en Josina. Was meier van Vorst, Ukkel-Stalle,
enz.? † 2-3-1664. Sepultus est in ecclesia.
- (11) Notaris. Zoon van Franciscus. Was griffier van de schepenbank Vorst in
1656. Had van 1673 af Jeronimus Lanné als medewerker. † 7-9-1680.
Sepultus est in ecclesia.
- (12) Notaris. Rentmeester der parochiale kerk en huisarmenmeester van
Vorst, adjunct meier van 1673 af. × Johanna Marie Leermans, van
wie kinderen: Agnes, ° 26-3-1696; Jozef, ° 7-11-1697; Karel, ° 23-1-
1702. † 26-5-1724.
- (13) Notaris, zoon van Jeronimus, was griffier van de schepenbank Vorst tot
1724 (sch. gr. reg. 3350), volgde zijn vader op de 11-8-1724 (ibid).
× 1° Marie-Anna Van Cutshem, van wie kinderen: Marie Josephine,
° 26-10-1720; Jan Baptist, ° 21-12-1721; Marie Anna, ° 25-2-1724
en Franciscus, ° 12-11-1725; 2° Anna Katarina Van de Cruys, van wie
dochter Theresa Petronila, ° 11-6-1732. Was ook meier te Drogenbos.
† 2-10-1765. Zijn zoon Jan Baptist was meier van Drogenbos, greffier
te Vorst, te Dworp en van de Tolkamer te Brussel en stierf op 29-
1-1780.
- (14) × Josina Van Herzele. Was meier van Vorst, Bollebeek, Waterloo
en Watermael. † 12-10-1785.
- (15) ° Alseberg 28-4-1758, † Brussel 5-9-1837. × Marie Anna, Josepha
Mouchet. Was meier van St.-Genesius-Rode, Alseberg, Linkebeek
en Vorst.
- (16) ° 1763. Voltrok als eerste gemeenteraadsheer (agent municipal) het

1818-1829 Graaf Martin Cornet de Ways-Ruart (17)

1829-1830 Jan Niklaas Leten (18).

N.B. De lijst der burgemeesters van 1830 tot heden vindt men in Hist. Forest, blz. 216, door L. Verniers.

Volgens de merkwaardige kaart van G. de Wauthier (Kon. Bibl. Brussel, Kaarten en Plans) behoort het kasteel in 1810 aan de heer Aimé Joseph Wirix de Tercam. De vermelding is: «château Lannay actueel W. de Tercam».

Langs zijn echtgenote komt het goed daarna in bezit van de heer Martin-Benoit, graaf Cornet de Ways Ruart, die op 15-9-1813 in het huwelijk getreden was met Justine-Marie Wirix de Tercam, dochter van Aimé Joseph.

Het goed van graaf Cornet de Ways Ruart in 1836, naar het perceelplan Vandermaelen (K.B. Kaarten en Plans).

In 1819 wordt graaf Cornet de W.R. op 26-jarige leeftijd tot meier van Vorst benoemd en blijft het tot in 1829.

Ondertussen is de oude Schonenvliet tot een flink eigendom van 11 ha 21 a 80 ca uitgegroeid, maar het splitsen in 1840 ten gevolge van het doortrekken van de spoorweg Brussel-Bergen is hem noodlottig. Verkocht op 22-5-1869 aan de genaamde Jacobus Borremans, handelaar te Brussel, had het domein al veel van zijn pluimen verloren. Het staat nog alleen in de

---

eerste huwelijk op 12 Floreal jaar VI (1-5-1798). Werd door de Franse Overheid op 13 Floreal jaar VIII (volgens Vokaer PR Forest, blz. 79) tot meier benoemd (3 mei 1800) soms borgemeester geheten.

(17) Bewoonde het meiershuis Lanné.

(18) Pachter van de Quakenbeek molen. × 8-1-1803 Katarina Vligen. Schepen van burgerlijke stand van 1819 af. Meier op 14-11-1829.

verkoopakte vermeld als: maison de campagne avec terres, prés et autres dépendances (notaris Delafortrie).

In openbare veiling van 22-12-1891 komt het in bezit van Edward Smits, burgemeester van Vorst (1886-1903) en van zijn echtgenote Anna-Katerina Caerendael (not. ibid.).

Ingekrompen en afgerond doch nog met zijn stallingen en bijgebouwen, die in de haak met het hoofdgebouw lagen, bedroeg het nog slechts 50 aren.

Het werd op 3-11-1932 afgestaan aan Willem Victor Marie Smits, zoon van Edward, doch wegens familiale omstandigheden werd het ten slotte in openbare verkoping van 27-1-1936 aan de huidige eigenaars toegewezen, de heren Joseph Aerts en zoon, brouwers te St.-Joost-ten-Node (notaris Rob. Deleener).

Terloops stippen wij aan dat de Water- en de Statiestraat waar nu het eigendom op uitloopt, respectievelijk in de voormelde verkoopsakte van 22-12-1891 als «Avenue Borremans» en «Avenue de la Station» vermeld waren (19).

Thans is het oud meiershuis een diepvervallen onbewoonbaar gebouw geworden, waar de tijd stilaan maar zeker de totale ondergang van bewerkt.

Te midden van een verminkt en heden tot 30 aren ingekrompen domein, met noch grachten, noch vaste omheining, staat het gewezen buitengoed met zijn kreupele traliepoort tussen twee uit den haak getrokken muurpilaren hier in het milde groen op het slopen te wachten.

De ingangsweg is een doodgewone bosweg geworden en waar vroeger op het ereplein de kasteelheer zijn gasten kwam verwelkomen staat nu een kleine loods tot beschutting van de huisbewaarder. Schaliën liggen er rond, want opgepast bezoeker dat er u geen op het hoofd terecht komt!

Dat is al wat er heden van het eens zo smaakvol plaisantie-huis Lanné nog overblijft.

HENRI HERDIES

---

(19) Een avenue Borremans was tot nog toe onbekend in de toponymie van Vorst. Was het naar August Borremans die destijds in de gemeente een voorname brouwerij bezat (schepen in 1900, † mei 1905) of zeer eenvoudig naar de naam van Jacobus Borremans, de toenmalige eigenaar van het meiershuis Lanné?

UIT DE PRONDELSCHUIF

VOLTAIRE EN O.-L.-VROUW VAN HALLE

Men kijkt vreemd op als men bij de hevige Voltaire iets over Halle aantreft.

De Franse dichter Jean-Baptiste Rousseau had zijn vaderland moeten verlaten wegens een duistere pamflettenzaak. Hij vertoefde meestal te Brussel waaruit hij eens op bedevaart naar Halle trok. Voor Voltaire, zijn vijand, was het bewijs van zijn schijnheiligheid gevonden: «La preuve que Roussau était un pervers c'est qu'il fit un pèlerinage à notre dame de Hall» (Brief van 5 mei 1760; zie in dezelfde trant de *Eloge de Crébillon*, 1762).

J. VERCRUYSSSE

De streek van Halle, van de voorgeschiedenis tot de vroege middeleeuwen

(Vervolg van blz. 250)

BIERK. *Gallo-Romeinse dakpannen en tegels (6Bil)*.

Aan de zuidoostelijke rand van het bos van Strihoux, «dichtbij de vijf en twintigste boom» vanaf het «Dievenhuis», op de weg naar het gehucht Radoux, merkten oudheidkundigen in januari 1898, stapels gevormd uit stukken van Romeinse dakpannen en tegels. Een villa zou in deze buurt kunnen gestaan hebben (306).

Deze vindplaats bevindt zich op ongeveer 2.000 meter ten zuidoosten van de Romeinse steenweg, 4.000 meter van de nederzetting van Warelles en 7.500 meter van die van Kester. Ze is gelegen op een naar het zuidoosten gerichte helling van een klein dal tussen de hoogtelijnen van 70-75 meter.

LETTELINGEN. *Gallo-Romeinse begraafplaatsen*

Sedert 1947 ontdekt men regelmatig op het grondgebied van de taalgrensgemeente Lettelingen, sporen van een gallo-romeinse nederzetting. De meeste vondsten kwamen te voorschijn in het gehucht Warelles, dichtbij de grens van Hoves gelegen.

Alhoewel er reeds twee verslagen over deze ontdekkingen verschenen (307), menen wij toch het resultaat van onze persoonlijke opzoekingen ter plaatse te moeten publiceren.

De drie volgende vindplaatsen bevinden zich in het eigendom van de heer Louis Vastersaeger, landbouwer te Lettelingen.

1. *Warelles. Haute-Wastine, 1947. Munten*

Op 300 meter ten zuidoosten van de Romeinse steenweg, in een veld dat van het aanpalend perceel is gescheiden door een 2,50 m hoge talud, vond men in oktober 1947, drie muntstukken, een van Vespasianus (69-79), een van Marcus-Aurelius (161-180) en het derde, hetzij van deze laatste keizer, hetzij van Commodus (180-192).

2. *Warelles. Haute-Wastine, champ de la Garenne, 1948. Grafveld I*

Op 20 m van voornoemde vindplaats, op perceel nr. 85a (Popp), en op 20 m van het talud dat de grens met perceel nr. 53bis maakt, kwamen scherven van een twintigtal (?) grafurnen aan het daglicht. Deze lagen op een diepte van 0,80 m.

---

(306) Bron: Documentatie van de Afdeling «Oud België» van de K.M. K.G., Brussel.

(307) J. GODET, *Des Fouilles à Warelles*, in *A.C.A.E.*, dl. XI, 1959, blz. 249-260 (overdruk: blz. 1-7).

In een nota verschenen in *Archeologie*, 1960, afl. 1, blz. 162, betreft Mevr. G. Faider-Feytmans dat dit verslag met geen plan en geen andere illustratie is aangevuld.

J. GODET, *Découvertes archéologiques le long de la chaussée (romaine) Brunehaut à Petit-Engbien*, in *A.C.A.E.*, dl. XI, 1959 (overdruk: blz. 1-5).

De vier hiernabeschreven stukken komen uit deze vindplaats. Deze vormen schijnbaar een volledig grafmeubilair :

a) bord met gleuf aan buitenzijde van lip en met ingedrukte bodem zonder standring. Grijs en vrij ruw aardewerk. Hoogte 4,8 cm; randdoormeter 20,2 cm; bodemdoormeter 9,5 cm. Borden van dat type zouden typisch zijn voor de flavische periode (308).

b) bord met naar binnen buigende randlip en met ingedrukte bodem. Grijs aardewerk. Hoogte 4 cm; randdoormeter 18,5 cm; bodemdoormeter 7,7 cm. Vgl. stukken uit Hofstade-bij-Aalst (309).

c) bol-ovale beker met schuin-opstaande rand en met standring. Grijs aardewerk. Hoogte 16,6 cm; randdoormeter 11,4 cm; buikdoormeter 18,6 cm; voetdoormeter 6,3 cm. Datering: 2e helft 1e eeuw te Hofstade-bij-Aalst (310) en 1e helft IIe eeuw te Cerfontaine (311), te Trier, Klau-disch en vroeg-Flavisch (312).

d) scherven van kleine beker van hetzelfde type. Grijs ruw aardewerk. Randdoormeter 7,5 cm; buikdoormeter 13,5 cm.

3. *Warelles. Basse-Wastine. 1951-1952. Grafveld II*

In de noordelijke hoek van perceel nr. 154, dichtbij perceel nr. 39, werden in 1951 en 1952 brandgraven ontdekt. Deze vindplaats bevindt zich op een naar het zuidwesten gerichte helling van het kleine dal der Ordru-beek, op 450 m van de Romeinse steenweg en op 400 m van de beek.

Op 21 december 1951 kwamen uit één graf waarschijnlijk - volgende stukken aan het daglicht :

a) kruik. Vrij langwerpige, eivormige buik, lange hals, hoekige randlip, tweeledig oor, smalle voet zonder standring. Aardewerk lichtroze. Hoogte 23,4 cm; randdoormeter 5 cm; buikdoormeter 15,4 cm; voetdoormeter 5,3 cm. Vgl. stukken uit Hofstade bij Aalst (laatste kwart Ie eeuw) (313), uit Duitsland (einde Ie eeuw en IIe eeuw) (314) en uit Cerfontaine (midden IIe eeuw) (315).

b) halfrond kommetje met naar buiten gebogen rand en standring; bruingrijs aardewerk. Hoogte 7,7 cm; randdoormeter 19,6 cm (max.); voetdoormeter 6,6 cm. Vgl. Duits stuk uit het laatste derde van de Ie eeuw (316).

c) parel uit donkerblauw glas. Hoogte 1,6 cm; doormeter 2,7 cm.

Op 25 september 1952, op een meter afstand van voorgaande vondst:

d) bord met lip door verdikking aangegeven en met ingedrukte bodem. Lichtgrijsblauw aardewerk, vrij ruw aan de oppervlakte. Hoogte 5,4 cm; randdoormeter 19,1 cm; bodemdoormeter 7,8 cm.

e) klein langwerpig flesje, met cilindrische hals, naar buiten gebogen

-
- (308) S.J. DE LAET, *Een gallo-romeins Heiligdom op de Steenberg te Hofstade bij Aalst*, in *Cult. Jb. O.-Vl.*, 1950, blz. 297-298; pl. 5, nr. 9 en 10.
- (309) *Ibid.*, blz. 297; bodem: pl. 5, nr. 6.
- (310) *Ibid.*, blz. 191, 196.
- (311) J. BREUER, H. ROOSENS en J. MERTENS, *Le cimetière belgo-romain de Cerfontaine*, in *E.H.A.U.*, 1952, graf III, blz. 102.
- (312) E. GOSE, *Gefässtypen der Römischen Keramik im Rheinland*, Kevelaer, 1950, nr. 326.
- (313) Stukken van hetzelfde type maar minder slank: S.J. DE LAET, *Romeinse oudheden gevonden te Hofstade bij Aalst (O.-Vl.)*, in *Ant. Class.*, dl. XVI, 1947, nr. 2, pl. 8; blz. 302. S.J. DE LAET, *Een gallo-romeins Heiligdom...*, afb. 9.
- (314) E. GOSE, *op. cit.*, nr. 383 (laatste derde IIe e.); nr. 375 (3e kwart IIe e.); oortype, nr. 372 (einde Ie e. - midden IIe e.).
- (315) J. BREUER, H. ROOSENS en J. MERTENS, *op. cit.*, blz. 118-119, graf XVIII.
- (316) E. GOSE, *op. cit.*, nr. 241.

lip en afgeronde bodem. Groenachtig glas. Hoogte 10,8 cm; randdoormeter 2,1 cm; max. buikdoormeter 3,2 cm.

4. *Warelles. 1951. Gallo-Romeinse pot*

In een weide gelegen tussen de hoeve van Warelles en de Romeinse steenweg, perceel nr. 134a, ontdekte men in december 1951, op een oppervlakte van een vierkante meter, een hoop aardewerkscherven.

In zijn nota over de opgravingen van Warelles, beweert J. Godet dat men te doen heeft met Romeinse potten (317). Wij hebben dit materiaal eveneens onderzocht en mogen bevestigen dat, op een uitzondering na, al deze scherven uit de middel-euwen dagtekenen.

Het gallo-romeins stuk is een grote fles met smalle hals en smalle voet. Het bovenste gedeelte is bijna volledig. De juiste hoogte kan niet bepaald worden daar er buikscherven ontbreken. De schouder is versierd met een zigzagvormige lijn tussen twee parallele gleuven. De wand is dun. De klei is bruingrijs en het baksel is zacht. Hoogte ong. 30 cm; randdoormeter 7,1 cm; buikdoormeter 26,2 cm; voetdoormeter 8 cm. Datering: te Hofheim, Claudisch (41-54) (318).

5. *Warelles. 1956. Gallo-Romeinse waterleidingen?*

In september 1956 ontdekte men onder de Romeinse steenweg een kleine waterleiding uit metselwerk. Deze lag, halfweg tussen de weg naar de hoeve van Warelles (Hoveweg) en het brugje over de Ordru.

Deze waterleiding bestond uit dikke stenen, liggende op een basis van rode bakstenen, gemetseld met roze mortel bevattend slecht gemengde kalkkernen. Het bovenste van het metselwerk lag op een diepte van 0,50 m onder de huidige baan; de breedte en de hoogte van de leiding bedroegen ongeveer 0,30-0,35 m (binnenzijde?).

In november van hetzelfde jaar kwam een tweede leiding van hetzelfde type aan het daglicht, tussen voornoemde weg en de oude vijver van Munoz. Deze was opgebouwd met blauwe fylladen (?) van Steenkerke, en had ongeveer dezelfde afmetingen als de andere. Dichtbij deze leiding kwamen eveneens twee kleine muurtjes te voorschijn; deze, uit kleine stenen met kalkhoudende mortel gemetseld, waren in rechthoek met de baan opgetrokken (319).

Met J. Godet vragen wij ons af, of deze leidingen wel uit de Romeinse tijd dagtekenen. Het gebruik van roze mortel zou een positief element kunnen zijn.

Datering en conclusie

De voorwerpen uit grafveld I dagtekenen bij benadering uit de tweede helft van de Ie eeuw of de eerste helft van de IIe eeuw. De muntstukken dichtbij grafveld I gevonden, uit de tweede helft van de Ie eeuw en het eerste kwart van de IIe eeuw. Het vaatwerk uit het grafveld plaatst zich rond het laatste

---

(317) J. GODET, *Des fouilles à Warelles*, blz. 3.

(318) E. GOSE, *op. cit.*, nr. 348.

(319) J. GODET, *Découvertes archéologiques le long de la chaussée romaine Brunebaut à Petit-Engbien*, blz. 2 (overdruk).

kwart van de Ie eeuw of het midden van de IIe eeuw. De twee begraafplaatsen zouden dus wel gelijktijdig kunnen zijn.

De grote fles gevonden tussen de hoeve van Warelles en de Romeinse baan kan men omstreeks het midden van de Ie eeuw dateren.

Een nederzetting heeft dus in de omgeving van Warelles bestaan minstens vanaf het midden van de Ie eeuw tot het einde van de IIe eeuw. Waar was deze gelegen? De plaatsen waar de graven werden ontdekt dragen respectievelijk de namen Haute-Wastinne en Basse-Wastinne (= woestijn), benamingen die tijdens de Middeleeuwen de onbebouwbare gronden aanduiden; de bodem bestaat er inderdaad respectievelijk uit vochtige Adp, Ada en Aca gronden en uit Aca, Ada gronden; de nederzetting dient dus op een andere plaats gezocht te worden, bv. ten zuiden van de Ordru-beek, op het grondgebied van Hoves, waar de bodem hoofdzakelijk uit Aba gronden bestaat (320).

b. Zennedal

LOT. *Zenne* (6Lt 1)

Ter gelegenheid van werken in 1959 te Lot uitgevoerd om de Zenneloop recht te trekken, kwamen, in een bocht, op de linkeroever (perc. sect. C, nr. 364) overblijfselen uit de Romeinse periode aan het daglicht.

Deze bestonden uit een 22m lange laag materiaal, hoofdzakelijk dakpannenstukken en aardewerkscherven welke schijnbaar opzettelijk waren samengegooid om de modderachtige bodem te verharderen en de rivier gemakkelijk te kunnen bereiken.

Onder de gevonden voorwerpen bevonden zich vishaken die het bewijs leveren dat de visvangst een van de bezigheden van de gallo-romeinen uit het Zennedal was. De overige voorwerpen, ceramiek, fibulae, munten, nagels, schijnen afkomstig te zijn uit een of meer nederzettingen uit de buurt.

De dateerbare vondsten, twee muntstukken uit de IIe e., een groot aantal sigillata-scherven uit de IIe-IIIe eeuw, laten toe te besluiten dat de Romeinse bezetting te Lot vanaf het einde van de eerste eeuw tot het einde van de IIIe eeuw duurde (321).

c. Streek ten oosten van de Zenne

UKKEL. *Fort Jaco* (6U1)

Kleine bronzen armband, door G. Cumont gevonden ten westen van de steenweg naar Waterloo, op de plaats van een vroegere heide (322).

UKKEL. *Nekkersgat* (6U2)

Op dezelfde plaats als de mesolithische en protohistorische

---

(320) *Bodemkaart Edingen 114E*, Gent 1956 (*Verklarende tekst* door A. LOUIS).

(321) Y. GRAFF, *Ontdekkingen van Gallo-romeinse overblijfselen (IIe-IIIe eeuw) te Lot (Brabant)*, in E.S.B., XLIIIe jg., 1960, blz. 413-438.

(322) A. DE LOE, *Belgique Ancienne*, dl. II, blz. 61.
M.E. MARIEN, *La région bruxelloise*, blz. 50, nr. 6.20.

nederzettingen die wij reeds vermeldden, kwamen eveneens Romeinse overblijfselen aan het daglicht, o.m. een munt van Augustus en een doorboorde oesterschelp (323).

UKKEL. *Neerstalle en Stalle* (6U3)

In 1899 ontdekte men, tegenover het station van Ukkel-Stalle, Romeinse *tegulae*; in deze omgeving, in velden die respectievelijk de gehuchten Stalle en Neerstalle beheersten, vond men eveneens dakpannen- en aardewerkscherven; deze laatste vindplaats leverde bovendien een mooie *intaglio* uit jaspis (324).

UKKEL. *Groeselenberg* (6U4)

In 1905 ontdekte E. Delheid scherven van Romeins vaatwerk op de Groeselenberg, in een zandgroef dichtbij het gesticht van Twee-Alice gelegen. Deze vindplaats bevindt zich op iets meer dan 2 km van de nederzetting van Neerstalle en op ongeveer dezelfde afstand van die van Nekkersgat (325).

UKKEL. *Tomberghof* (6U5)

Ten zuidwesten van het grondgebied van Ukkel, merkt men een heuveltop (90-95 m) die in de bocht van de Linkebeek vooruitspringt; de naam van deze plaats - Tomberghof - herinnert aan een verdwenen tumulus (326).

LOT. *Sollemberg* (6Lt2)

Op de Sollemberg, «rechts van de bocht van de baan naar Halle», werden, rond 1900, enkele Romeinse tegulae ontdekt (327).

DWORP

C. Van Dessel vermeldt een tumulus op het grondgebied van deze gemeente; de juiste ligging maakt hij niet bekend (328).

DWORP. *Meigemheide. Gallo-romeinse nederzetting* (6Dwl)

In de jaren 1900-1903 werden op de Meigemheide, aan de grens van Alseberg, gallo-romeinse oudheden gevonden; de vindplaats, een smalle heuvelrug (97 m), leverde reeds neolithische vuurstenen (zie hoofdstuk I, Neolithicum, Dworp).

Kwamen aan het daglicht: tegulae en grof aardewerk, in de omgeving van de hoeve Van Isterdael gevonden; verder naar

---

(323) P. CLAES, *Uccle*, blz. 300.

M.E. MARIEN, *op. cit.*, blz. 50, nr. 6.21.

(324) A. DE LOE, *Fouilles à Uccle-Stalle*, in *A.S.A.B.*, dl. XI, 1900, blz. 21-22.

A. DE LOE, *Découvertes de vestiges belgo-romains*, in *A.S.A.B.*, dl. XI, 1900, blz. 38-39.

G. CUMONT, *Intaille romaine trouvée à Uccle-Stalle*, in *A.S.A.B.*, dl. XIV, 1900, blz. 243-245.

A. DE LOE, *Belgique Ancienne*, dl. III, blz. 225.

M.E. MARIEN, *op. cit.*, blz. 50-51, nr. 6.22.

(325) M.E. MARIEN, *op. cit.*, blz. 52, nr. 6.24.

(326) *Ibid.*, blz. 52, nr. 6.52.

(327) A. DE LOE, *Découverte de vestiges belgo-romains à Uccle, à Tourneppe et à Loth*, blz. 39.

(328) C. VAN DESSEL, *Topographies des voies romaines de la Belgique*, blz. 207

het zuiden vond men een zilveren munt van Trebonianus Gallus (251-254):

Voorzijde: IM.CA.E.C.VIB.TREB.GALLVS.AVG. Borstbeeld naar links.

Keerzijde: PIETAS.AVG. Staande gesluierde Pieta, naar links en met opgelichte handen (329).

BUIZINGEN. 't Hoogveld, 1902 (6Bul)

Ter gelegenheid van de uitbating van bakstenenklei, op perceel sect. A, nr. 121a, kwamen te voorschijn, op een diepte van ongeveer één meter, tal van Romeinse dakpannenstukken en enkele scherven van grof aardewerk (330).

BUIZINGEN. Sect. B, nr. 89, 1899 (6Bu2)

Op dit perceel (sparrenbos) ontdekte men, tijdens archeologische opzoekingen, aardewerkscherven, dakpannen en stukken van kwartsiet (Cambrium); deze laatste vertoonden geen sporen van mortel maar zouden toch in een gebouw zijn gebruikt geweest (331).

BUIZINGEN. Molenbouw, 1905 (6Bu2)

Aan het bovenste uiteinde van het veld genaamd Molenbouw (sect. B, nr. 98), hebben opgravingen sporen van verkoold hout aan het daglicht gelegd, op een oppervlakte van 7,65 m bij 4,25 m en op een diepte van 0,85 m; buiten deze grenzen bevatte de grond geen andere sporen.

Uit deze brandlaag kwamen Romeinse dakpannen, scherven, nagels en een beslagring uit brons te voorschijn. De conclusie van de opgravers was, dat zij te doen hadden met een ijzergieterij (332).

BUIZINGEN, Kluisbos. Dakpannenoven, 1899

Een der merkwaardigste vondsten die te Buizingen werden gedaan is zeker die van een *dakpannenoven*, die, aan de rand van het Kluisbos, aan het daglicht kwam, in een naar het zuiden gericht veld dat het dal van de Kleinebeek beheerst (perc. sect. B, nr. 106).

De basis van deze oven, die op een helling was gelegen, bedroeg een lengte van 4,20 m en een breedte van 3,50 m en was samengesteld uit opeengestapelde misbakken dakpannen; deze waren met klei gemetseld.

In deze oven was de tocht bekomen door vier naar de hoofdwinden georiënteerde pijpen; drie van deze schoorpijpen waren W-O gericht, met de opening naar het westen, de vierde

---

(329) A. DE LOE, *Découverte de vestiges belgo-romains entre Buysinghen et Tournepe (Brab.)*, in *A.S.A.B.*, dl. X, 1899, blz. 12-15.

A. DE LOE, *Rapport...* in *A.S.A.B.*, dl. XI, 1900, blz. 39.

G. CUMONT, *Etablissement belgo-romain à Tournepe (prov. de Brabant), au lieu dit Meigembeyde*, in *A.S.A.B.*, dl. XIX, 1905, blz. 149.

A. DE LOE, *Belgique ancienne*, dl. III, blz. 220.

K.M.K.G., afd. «Oud België», inv. nr. 2180 (plaat-fibula), nr. 2181 (munt).

(330) A. DE LOE, *Rapport sur les fouilles, 1902*, in *A.S.A.B.*, 1902, dl. XVII, 1903, blz. 97-98.

(331) *Fouilles à Buysinghen*, in *A.S.A.B.*, 1900, dl. XI, blz. 39.

(332) *Fouilles au lieu dit «Molenbouw»*, in *A.S.A.B.*, dl. XX, 1906, blz. 300.

N-Z, met de opening naar het noorden; aan de ingang van deze pijpen vond men veel houtskool (333).

Kluisbos. Heuvel I (6Bu4)

Dichtbij de rand van het Kluisbos, op perceel sect. B, nr. 106k, bestond een kunstmatige ophoging van onregelmatige vorm; de omtrek bedroeg 94 m en de hoogte iets meer dan 3 m. Volgens de traditie zou dit heuveltje, genaamd «doel», twee of drie eeuwen geleden opgericht zijn geweest om de artillerie te plaatsen die de stad Halle moest beschieten; volgens de ligging van het heuveltje, is dit onwaarschijnlijk.

In 1899 werd er een opgraving ondernomen (334): in het westelijk gedeelte van het heuveltje werd een sleuf gegraven, 3 m breed, 9 m lang en 1 m diep in de onberoerde grond. Op 1,5 m van de rand merkte men reeds houtskoolsporen; deze werden intenser in de richting van het centrum van de heuvel, waar, op 2 m van de top en op 9 m van de buitenrand, zich een houtskool laag bevond, dik 0,25 m 0,26 m en 1,50 m lang, waaronder de onberoerde grond was roodgebrand. In de houtskool heeft men heel kleine stukjes dierenbeenderen, een varkenstand, ijzersporen, en drie scherven van ruw gallo-romeins aardewerk ontdekt. In het onberoerd zand onder de heuvel heeft men eveneens een kleine silex-schrabber gevonden. Merken wij nog op, dat het bergje, gelegen op de zandbodem, uit gele klei werd opgeworpen.

Kluisbos. Heuvel II (6Bu5)

Op een korte afstand van het besproken heuveltje bevond zich een tweede, van kleinere afmetingen; deze lag op perceel sect. B, nr. 89c, op 5 m links van de weg die door het bos loopt en de verbinding maakt tussen de steengroef en de herberg van de Nachtegaal.

Dit ronde heuveltje had een doormeter van 15 m en een hoogte van 2,50 m. Het werd in 1901 onderzocht (335): een zuidoost-noordwest gerichte sleuf, 3,50 m lang bij 1,50 m breed en 4 m diep werd in het centrum ervan gegraven. De oudheidkundigen merkten dat het heuveltje opgericht was boven een regelmatige kuil van 5 m bij 3 m in de onberoerde zand- en leemgrond uitgegraven.

Deze kuil, met klei gevuld, bevatte houtskoolfragmenten, talrijke Romeinse dakpannenstukken en potscherven, evenals een buis uit aardewerk en een zilveren denarius van Alexander Severus (222-235); deze laatste vondst duidt aan, dat de kuil

---

(333) G. CUMONT, *Découverte à Buysinghen (Brab.), d'un four à tuiles de l'époque belgo-romaine*, in *A.S.A.B.*, dl. XIV, 1900, blz. 173-181.

A. DE LOE, *Fouilles à Buysinghen*, in *A.S.A.B.*, dl. XI, 1900, blz. 39-40.

(334) A. DE LOE, *Fouilles à Buysinghen*, in *A.S.A.B.*, dl. XI, 1900, blz. 40-42.

(335) G. CUMONT en J. POILS, *Fouilles à Buysinghen*, in *A.S.A.B.*, dl. XII, 1901, blz. 32-34.

ten vroegste in het tweede kwart van de IIIe eeuw opgevuld is geworden. De bestemming van dit overblijfsel blijft onzeker. Heeft men te doen met een geplunderde grafheuvel?

Hof ten Bloten (6Bu6)

Links en rechts van de weg die langs het Hof van ten Bloten loopt en zich naar Krabbos en Kesterbeekbos richt, ontdekten landbouwers, rond het jaar 1898, tal van pottenfragmenten, dakpannen en munten (336).

Sanatorium (6Bu6)

Ter gelegenheid van het uitgraven van de funderingen voor het Sanatorium, werden Romeinse tegulae ontdekt (337).

Onbepaalde vindplaats

Een parel «tegen het slechte oog» werd te Buizingen gevonden (338).

HALLE. *Essenbeek. Espinette, 1919 (6H1)*

In 1919 vond een lid van de Dienst voor Opgravingen, in een gracht van de baan Halle-Nijvel, ter hoogte van wegpaal nr. 3, enkele fragmenten van Romeinse dakpannen (tegulae).

Het bleek, dat deze overblijfselen in een aanpalend veld aan het daglicht waren gekomen; de opzoekingen in dit veld ondernomen bleven vruchteloos (339).

3. *De gallo-romeinse muntschatvondsten uit de streek van Halle*

In de geschiedenis zijn de perioden van onrust en onzekerheid steeds gekenmerkt door het groot aantal muntschat-ten die aan de bodem werden toevertrouwd. Dood of definitieve vlucht van de eigenaars zijn de oorzaak dat tal van deze «schatten» niet meer teruggevonden werden. Vele gallo-romeinse muntschatten, in dergelijke omstandigheden aan de bodem toevertrouwd, zijn door oudheidkundigen of amateurs gered geweest; ze verstrekken belangrijke gegevens omtrent de laatste tijden van de Romeinse bezetting. In onze streek kent men een achttal muntvondsten die tot deze periode behoren:

1. *Gooik*. Bronzen ketel, in 1880 in een veld gevonden; deze bevatte gouden muntstukken waaronder een *aureus* van keizer Augustus (24 v. Kr. - 15 n. Kr.); de ketel zou aan het Museum van de Hallepoort, te Brussel, zijn gegeven geweest (340); een munt werd aangekocht door de verzamelaar Edm. Dedejn, burgemeester van Ninove (341).

2. *Leerbeek*. In 1873 of 1874 vond een landbouwer een merkwaardig aantal zilveren en koperen munten in het veld ge-

---

(336) A. DE LOE, *Rapport sur les fouilles de 1898*, in *A.S.A.B.*, dl. X, 1899, blz. 5.

(337) F. MARTENS, *Les Environs de Hal*, in *Gedenk. Halle*, dl. IV, 1927, blz. 26.

(338) A. DE LOE, *Belgique Ancienne*, dl. III, blz. 227.

(339) Verslag Dienst voor Opgravingen voor het jaar 1919, Archief K.M. K.G., Brussel.

(340) De archeologische verzamelingen van dit Museum werden later naar de K.M.K.G. overgebracht, maar de besproken ketel is zoek geraakt.

(341) *Monnaies trouvées aux environs de Ninove (Coll. Ed. Dedejn)*, in *A.S.A.B.*, dl. XIX, 1905, blz. 480-483.

naamd *den Neyssen*, palende aan het Lombaertveld, aan de Koutrastraat ten noorden en aan de gemeente Kester ten zuiden. Een deel van deze schat, 84 stukken, werd door Ed. Dedeyn aangekocht; vier andere munten werden verspreid; onder de door Edm. Dedeyn bewaarde stukken bevonden zich uitsluitend munten gaande van Septimus Severus (193-211) tot Postumus (258-267) (342).

3. *Kester*. Bronzen vaas bevattend ongeveer 600 zilveren muntstukken van Gordianus (238) en van Philippus I en II (244-249), ontdekt in 1574 (343).

4. *Kester*. Muntschatvondst, gevonden in de omgeving van deze gemeente, waarvan een reeks van 36 munten in het bezit van de K.M.K.G. kwam (legaat Dedeyn); deze munten gingen van Elagabal (218-222) tot Gallienus (260-268) (344). G. Cumont veronderstelt, dat deze munten deel uitmaakten van de schat in 1873-74 te Leerbeek gevonden (zie nr. 2).

5. *Herfelingen*. Schat kort voor 1900 opgedolven in de nabijheid van de Romeinse baan en bestaande uit zilveren munten van Gordianus III (238-244) en van Philippus de Oude (244-249). Vondst verspreid.

6. *Herfelingen*. In 1898, vondst van een zestigtal munten van dezelfde keizers, in een vaas verborgen. Het grootste gedeelte van de vondst werd door M. Van den Berghe zoon, goudsmid te Halle, gekocht.

7. *Buizingen*. Volgens de traditie zou een Romeinse muntschatpot ontdekt zijn geweest, vele jaren voor 1898, in het veld genaamd *Drijdagwandland* (345).

8. *Tubeke*. Rond 1862, tijdens werken uitgevoerd om de steenweg Tubeke-Virginal te verbreden en te herstellen, vonden arbeiders een pot gevuld met 800 denarii, gaande van Caracalla (197-217) tot Gallienus (260-268). Deze schat bestond uitsluitend uit grote muntstukken (346).

Geen enkel uit deze acht vermelde schatten is grondig beschreven geweest en de meeste zijn verloren gegaan. De zeldzame gegevens die erover werden gepubliceerd bevatten wel enkele interessante elementen, maar het is met de grootste voorzichtigheid dat wij er conclusies mogen uittrekken.

---

(342) Legaat Dedeyn, K.M.K.G., Brussel; vermeld in A. DE LOE, *Belgique Ancienne*; dl. III, blz. 222.

(343) Betreffende de muntschatvondsten uit Kester, Herfelingen en Leerbeek, raadpleegt men:

G. CUMONT, *Découverte d'antiquités romaines et gallo-romaines à Castre*, in *A.S.A.B.*, dl. XVIII, 1904, blz. 373-393.

G. CUMONT, *Découverte d'antiquités romaines et gallo-romaines à Castre-la-Chaussée (Brabant)*, in *A.C.A.E.*, dl. VI, 1905, blz. 276-278, 280-295.

A. DE LOE, *Legs Dedeyn*, in *B.M.R.A.H.*, 12e jg., februari 1913, blz. 15.

(344) A. DE LOE, *Belgique Ancienne*, dl. III, blz. 223.

(345) Nota van A. DE LOE, in *A.S.A.B.*, dl. X, 1899, blz. 5.

(346) Nota van R. CHALON, in *R.B.N.*, 3e reeks, dl. VI, 1862.

Merken wij eerst op, dat de jongste munten tot de volgende keizers zouden behoren :

2. Leerbeek. Postumus (258-268).
3. Kester. Philippus I en II (244-249)?
4. Kester. Gallienus (253-268).
5. Herfelingen. Philippus de Oude (244-249).
6. Herfelingen, id.
8. Tubeke. Gallienus (253-268).

Deze muntschatten schijnen dus rond het midden of in de tweede helft van de IIIe eeuw verborgen te zijn. Ongetwijfeld staan zij in verband met de Germaanse invallen uit de tweede helft van de IIIe eeuw.

Indien men mag voortgaan op de verstrekte gegevens, zouden de vondsten nr. 3 en 4 (Kester), nr. 5 en 6 (Hurfelingen) en nr. 8 (Tubeke), in de jaren 253-255 verborgen zijn, toen, onder keizer Gallienus, de Franken meerdere malen de grenzen van Germanië doorbraken (347). Het is echter niet uitgesloten dat dit even later is gebeurd, onder keizer Postumus (258-268), toen nieuwe Germaanse invallen plaats grepen (348). De verborging van de schat nr. 2 (Leerbeek) met munten van deze laatste keizer kan men in elk geval aan deze omstandigheid toeschrijven.

Samenvatting en besluit

Rond het midden van de eerste eeuw na Christus bouwen de Romeinen de belangrijke steenweg Bavai-Asse (nr. VII), die door het westelijk gedeelte van ons gebied loopt.

Een tweede voorname verkeersader, de Oost-West-gerichte (vermoedelijke) weg Tongeren-Cassel (nr. VIII, II), kruist voornoemde steenweg te Kester. Vooral de eerste van deze wegen is van strategisch belang en heeft de ontwikkeling van onze streek in grote mate bevorderd.

Benevens deze hoofdwegen bekleden verschillende aangepaste preromeinse wegen of nieuwgebouwde diverticula een aanzienlijke plaats in het kader van de kolonisatie van onze streek. Wij noemen vooreerst de pre-romeinse weg nr. I, die in de Romeinse tijd de verbinding tussen de vici van Waudrez en van Elewijt schijnt te maken; met de Zennedalweg Klabbek-Lot (nr. XII) zal deze aan de oorsprong staan van de bloei van de nederzettingen die zich te Lot, Buizingen en Dworp komen vestigen. Tussen deze laatste plaatsen en het belangrijk gewestelijk centrum van Asse bestaat waarschijnlijk ook een rechtstreekse verbinding (nr. XI). Kester zou verbonden zijn met de steenweg Bavai-Tongeren, door een weg die, deels over reeds bestaande wegen, deels over een nieuw tracé (nrs. VIII, IX, IV, I, VI, X), in de buurt van Liberchies bij deze grote weg aangesloten is.

---

(347) J. BREUER, *Romeinsch België*, blz. 22.

(348) *Ibid.*, blz. 22.

Tenslotte dient een steenweg vermeld (nr. XIII), die aan het oostelijk uiteinde van ons studiegebied, de scheidingslijn tussen de verzamelgebieden van de Zenne en van de Dijle volgt; waarschijnlijk is deze aangesloten bij de weg Bavai-Tongeren en richt hij zich naar Elewijt; deze weg schijnt geen invloed te hebben gehad op de ontwikkeling van onze streek.

De enige Romeinse vicus die in onze streek bestaat is die van Kester, ontstaan rond het kruispunt van de Bavai-Asse met de Tongeren-Cassel. De vondsten wijzen hier op een bezetting vanaf de eerste eeuw tot het einde van de derde eeuw ten laatste.

De gallo-romeinse beschaving heeft zich ten onzent niet regelmatig verspreid. Men onderscheidt er drie afzonderlijke gebieden die vrij dicht schijnen bewoond te zijn:

1. Ten noorden van de vicus van Kester ontdekt men sporen van nederzettingen te Gooik, Lennik (349) en Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek. Een belangrijke villa schijnt echter in dit gebied niet te hebben bestaan. Men moet tot Denderwindeke gaan om de sporen van een echte villa te ontdekken. De kolonisatie van de streek van Kester, Gooik, Lennik en Lombeek is de voortzetting van een bezetting die ten minste tot het IJzertijdperk opklimt.

O.i. is de topografie van de streek de oorzaak, dat slechts kleine landbouwondernemingen zich in de Romeinse tijd hebben ontwikkeld: tal van beken verdelen er het landschap in smalle en langwerpige heuvelruggen waarvan alleen de bovenkant als landbouw- en weidegrond is geschikt (Aba-gronden).

Ten oosten van het gebied Kester-Gooik-Lennik-Lombeek en tot bij de Zenne ontbreken, misschien bij één uitzondering na (St.-Laureins-Berchem) elk spoor van gallo-romeinse bezetting. Dit zou kunnen verklaard worden door het feit, dat ten oosten van een lijn gaande ongeveer over Gaasbeek-Elingen-Pepingen, voornoemde Aba-gronden veel kleinere oppervlakten innemen dan ten westen van deze lijn, dat dus veel minder bruikbare gronden te vinden zijn. Daarom denken we dat dit gebied, dat in de pre- en protohistorische tijden bijna onbewoond was, in de Romeinse periode nog grotendeels bebost bleef.

2. In de omgeving van Bellingen-Bogaarden bevindt zich de overgangszone tot een vochtig leemgebied van Henegouwen. Deze laatste streek wordt gekenmerkt door haar onvoldoende gedraineerde leemgronden (Ada). In de winter vooral, heeft men hier een hoge grondwaterstand, veroorzaakt door een kleilig substraat. Gallo-romeinse overblijfselen zijn zeldzaam in het deel van dit leemgebied gelegen in ons studieterrein. Slechts te Bierk kwamen Romeinse dakpannen aan het daglicht. Een grafveld naast de Romeinse baan, te Lettelingen, is minstens van het midden van de eerste eeuw tot het einde van de IIe eeuw in gebruik gebleven; maar een nederzetting zal men ten zuiden van

---

(349) De naam *Liniacum* is van gallo-romeinse oorsprong (J. VERBESSELT, *Het Domein van de abdij Nijvel in West-Brabant*, blz. 229).

de Ordru moeten zoeken, op het grondgebied van de gemeente Hoves, waar uitgestrekte Aba gronden opnieuw voorkomen.

3. In het Zennedal en in de streek ten oosten van deze rivier heeft de Romeinse okkupatie eveneens sporen achtergelaten.

De hoge zandplateau's die reeds in de prae- en protohistorische tijden bewoond waren, worden meestal ook door de gallo-romeinen bezet.

Op het plateau van Ukkel tekent men een concentratie van kleine gallo-romeinse nederzettingen op te Nekkersgat, Stalle en op de Groesenberg. Deze bevindt zich in de nabijheid van een vrij belangrijk kruispunt: dat van de baan Tongeren-Cassel met de weg Waudrez-Elewijt.

Op de Sollenberg te Lot, op korte afstand van de aansluiting van voornoemde weg met de Zennedalweg Klabbeek-Lot, alsook op de Meigemheide te Dworp, dienen een paar kleine nederzettingen vermeld.

Bij de Zenneovergang van de weg Asse-Lot, aan de voet van de Sollenberg, heeft men het bewijs gevonden, dat de bevolking van deze plaatsen de visvangst in de Zenne uitoefenden.

Een tweede gallo-romeinse concentratie merkt men op het grondgebied van Buizingen, op het vrij uitgestrekt plateau van Kluisbos-Krabbos, dat sinds de prehistorie is bezet: de daar ontdekte sporen zijn waarschijnlijk die van een viertal kleine hoven; een dakpannenoven werd er ook gebouwd.

Ofschoon de gallo-romeinse nederzettingen ten noorden van de Molenbeek, op droge zandgronden zijn gevestigd, is dit niet het geval voor die van Buizingen; de bodem van het Kluisbos-Krabbosplateau bestaat in het algemeen uit goed gedraineerde leemgronden (Aba) en zandleemgronden (sLba) die voor de gallo-romeinse landbouwondernemingen zeer geschikt zijn.

Buiten een vondst van dakpannen te Essenbeek, ontbreekt er, onmiddellijk ten zuiden van Buizingen, elk spoor van kolonisatie. Men vindt er terug te Eigenbrakel en, tussen Zenne en Sennette, op het plateau van Virginal.

Gelet op de beperkte uitbreiding van de gallo-romeinse kolonisatie op de rechter oever van de Zenne, menen we dat de bossen er de grootste oppervlakte blijven bedekken; op de hoge zandige heuvelkammen heerst steeds de heide, en slechts enige plekken in de buurt van de nederzettingen gelegen, zullen uitgeroeid worden, bv. te Buizingen.

Dichtbij de Zenne en naast de Zennedalweg Klabbeek-Lot, te Buizingen, staat waarschijnlijk een klein gebouw; te Ruisbroek-Mastellebrug, Lot en Halle, liggen drie belangrijke rivierovergangen. Buiten dit, zijn er geen sporen van menselijke bedrijvigheid te ontdekken in het dal, dat steeds het moerassig en bebost gebied blijft, dat het in de prae- en protohistorische tijd was.

We menen te mogen besluiten, dat de gallo-romeinse be-

schaaving zich in onze streek kenmerkt door gegroepeerde kleine landbouwbedrijven, uitgebaat door de nakomelingen van de autochtone Keltische (?) bevolking. De drie belangrijkste centra liggen in de streek Kester-Lombeek-Lennik, op de hoge heuvels van Ukkel en op het plateau van Kluisbos-Krabbos te Buizingen.

Een vrij uitgebreid wegennet verbindt deze drie centra met de diep geromaniseerde streken van Nijvel en van Henegouwen evenals met de reeks Romeinse nederzettingen die langs de benedenloop van de Zenne verspreid liggen, zodat een druk economisch leven zich kan ontwikkelen.

Tijdens de invallen van de Chauken, rond de jaren 172-174 (350), worden tal van nederzettingen verwoest, waaronder de vicus van Elewijt (351), de villa's van Rumst, Anderlecht (352), Melsbroek, Laken, Schaarbeek-Kattepoel (353). De vicus van Elewijt wordt nadien heropgebouwd maar de fundi worden door hun eigenaars verlaten zodat het einde komt van de economische bloei van de Zennestreek.

Wordt onze streek eveneens door deze ramp geteisterd? De totnogtoe ondernomen opgravingen laten niet toe hierop een antwoord te geven. Een feit is zeker: meerdere vondsten leveren het bewijs, dat het leven er in de eerste helft van de IIIe eeuw nog voortduurt; de jongste munten te Kester gevonden zijn die van Alexander Severus (222-235), Gordianus (238-244), Philippus (244-249) en van Decius (249-251); te Dworp kwam een munt van Trebonianus Gallus (251-254) aan het daglicht en te Buizingen één van Alexander Severus. De muntschatten alhier ontdekt, schijnen allen kort na het midden van de IIIe eeuw verborgen te zijn; indien men mag voortgaan op wat erover is gepubliceerd, zouden de meeste ervan tengevolge van de Frankische invallen der jaren 253-255 onder keizer Gallienus aan de bodem toevertrouwd zijn; het is nochtans mogelijk, dat het later gebeurt, hetzij onder Postumus (258-268), hetzij rond 275, onder Aurelianus of zijn opvolgers, toen nieuwe invallen vele verwoestingen opnieuw veroorzaken (354); de verberging van een muntschat uit Kester kan men aan deze omstandigheden toeschrijven. Het is in ieder geval onbetwistbaar, dat onze streek rond het einde van de IIIe eeuw grotendeels onbewoond is geraakt en dat het economisch leven er totaal is stopgezet; geen enkele nederzetting levert er een voorwerp dat jonger is dan de IIIe eeuw (355).

---

(350) J. BREUER, *Romeinsch België*, blz. 21.

(351) J. MERTENS, *De Romeinse Vicus te Elewijt. Verslag over de Opgravingen van 1947-53*, in *Handelingen van de Kon. Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, dl. XLVII, 1953, blz. 61.

(352) R. DE MAEYER, *De Romeinse villa's van België*, dl. I, blz. 283-289.

(353) M.E. MARIEN, *La région bruxelloise*, blz. 42.

(354) J. BREUER, *op. cit.*, blz. 21-22.

(355) Slechts in de vici van Elewijt en van Asse, die de invallen van het

III. HET MEROVINGISCH TIJDPERK

Sedert het einde van de IIIe eeuw toont onze streek een tragisch beeld. De vicus van Kester en de gebouwen van de landbouwbedrijven liggen er in puin; slechts een klein gedeelte van de akkers wordt nog bewerkt door de zeldzame gallo-romeinen die niet hebben willen vluchten.

De vicus van Asse is het enige centrum waar nog enig economisch leven blijft bestaan; muntvondsten bewijzen dat de handel er in het tweede kwart van de IVe eeuw steeds voortleeft (356). Maar het Romeins beheer moet in West-Brabant na de invallen van de jaren 268-275 nagenoeg een einde genomen hebben (357).

Nadat ze op het einde van de IIIe eeuw het land van de Bataven hebben bezet, komen de Salische Franken zich rond het midden van de IVe eeuw in Toxandrië vestigen, wat hun nadien door keizer Julianus wordt toegestaan (358). Het is mogelijk dat ze vanaf dit ogenblik de vruchtbare streken van Brabant ook trachten in te palmen (359). In de tweede helft van de IVe eeuw stelt men in ieder geval de aanwezigheid vast van Germaanse hulptroepen in het Zennedal (360).

De oudste sporen van de Merovingische beschaving in dit gebied zijn de graven die rond de jaren 520 op de plaats van de Romeinse villa te Anderlecht worden aangelegd (361). Tussen de IVe eeuw en de VIe eeuw zou dus in het Zennedal een hiaat van een honderdtal jaren bestaan. Dr. Breuer meent dit niet en veronderstelt dat sommige vrij primitieve ceramiekstukken, die als protohistorisch zijn aangezien, aan de Franken uit de Ve eeuw moeten toegeschreven worden (362).

Ons gebied, dat waarschijnlijk geen belangrijke Romeinse fundi bevat, zal de belangrijkste Frankische hoofden minder aantrekken dan het noorden van het Zennedal en dan de uitgestrekte landbouwgebieden van Haspengouw en van Henegouwen (363)

-
- einde van de IIIe eeuw overleven, komen nog voorwerpen uit de IVe eeuw te voorschijn. J. MERTENS, *op. cit.*, blz. 61; J. MERTENS, *Archeologisch onderzoek van een Romeinse straat te Asse*, in *E.S.B.*, jg. XXXIV, 1951, blz. 140.
- (356) J. GILISSEN, *Note sur la colonisation germanique en Brabant*, in *R.B.Ph.H.*, dl. XVII, 1938, afl. 1-2, blz. 76.
- (357) *Ibid.*, blz. 78.
- (358) *Ibid.*, blz. 87-88. J. BREUER, *Romeins België*, blz. 96.
- (359) J. GILISSEN, *op. cit.*, blz. 90.
- (360) Twee graven van germaanse hulp-soldaten werden te Molenbeek-Lakenveld ontdekt: M.E. MARIEN, *La région bruxelloise*, blz. 63.
- (361) M.E. MARIEN, *op. cit.*, blz. 64.
- (362) J. BREUER, *Anderlecht depuis les temps préhistoriques jusqu'au moyen âge*, in *Folk. Brab.*, Xe jg., 1930, Anderlecht-nummer, blz. 21-22.
- (363) Vermelden we, ten zuiden van ons gebied, volgende Merovingische begraafplaatsen: Arquennes, Ecaussines-d'Enghien, Feluy, Ronquières, Seneffe (A. DE LOE, *Belgique Ancienne*, dl. IV, blz. 202, 134 en 189, 202, 203, 201).

waar ze zich een groot eigendom kunnen afbakenen. Het is dus geen wonder, dat totnogtoe een enkel van deze rijke grafvelden zoals dat van Anderlecht bv. ten onzent is geïdentificeerd. Persoonlijk vermoeden we, dat een hierna besproken begraafplaats te Gooik tot deze periode kan behoren.

In de noordoostelijke hoek van ons gebied, te Ukkel, evenals op de plaats genaamd Kerkhof, te Halle-Essenbeek, kwamen skeletgraven, met weinig of geen meubilair, aan het daglicht; deze zouden tot het Merovingisch tijdperk kunnen behoren. Aan het zuidelijk uiteinde van ons studieterrein, te Quenast, werden eveneens Merovingische graven ontdekt. De materiële overblijfselen van deze beschaving zijn dus zeer zeldzaam in onze streek.

1. DE VONDSTEN

GOOIK

Langs het Lombergbos en de Kester-Heide kwamen «een urne, Romeinse munten en geraamten aan het daglicht» (364). Heeft men hier te doen met een Merovingisch grafveld? De aanwezigheid van skeletten laat het vermoeden; de vondst van Romeinse munten, niet zeldzaam in Merovingische graven, is niet in tegenstelling met deze hypothese.

UKKEL (7U1)

Twee groepen van skeletgraven werden dichtbij de Zeekrabbeweg ontdekt; slechts enkele aardewerkscherven en silex-splinters kwamen erbij te voorschijn. Misschien heeft men hier eveneens met Merovingische graven te doen (365).

HALLE

Essenbeek (7H1)

Tegenover de gemeentelijke jongensschool van Essenbeek bevindt zich een zandgroef (sect. K, nr. 70), eigendom van de stad Halle. Op deze plaats, genaamd Kerkhof, gelegen in de hoek gevormd door de pre-romeinse wegen nr. I en VI, hebben oude lieden mensengeraamten aan het daglicht zien komen, schrijft Possoz (366).

Dit perceel, oorspronkelijk een heide, werd in 1357 met andere heiden en woestijnen door Willem van Beieren, graaf van Henegouwen, aan de stad geschonken, met de voorwaarde, dat de inwoners van Halle er zouden mogen zand delven (367). De grootste oppervlakte ervan is nu uitgegraven.

Oorspronkelijk maakte deze plaats deel uit van de vrij steile helling (95-105 m) die de rand van het plateau vormt. De bodem bestond uit droge zandgronden met niet bepaalde profielontwikkeling (368). We vermoeden dat men te doen heeft met het

---

(364) L. DE WEERDT, *Uit het Verleden van Gooik*, blz. 8.

(365) M.E. MARIEN, *La région bruxelloise avant 700*, blz. 67.

(366) POSSOZ, I, 41.

(367) *Ibid.*, In 1711: *Kerkhofheide* (M.J. VAN DEN WEGHE, *De Oude Pachthoeven te Halle*, in *Hallensia*, dl. IV, 1936, blz. 15 (*Gedenk. Halle*, dl. XI).

(368) *Bodemkaart Ittre 115 E* (Zbx gronden).

grafveld van de primitieve Frankische gemeenschap van Essenbeek.

QUENAST

Te Quenast, op de plaats genaamd «*Montagne des Falises*», kwamen, rond 1870-1875, een reeks skeletgraven aan het daglicht; een twaalfstal urnen, twee bijltjes, een mes, een schijffibula met granaat, enz., er eveneens ontdekt, laten toe deze begraafplaats in de Merovingische periode te dateren (369).

2. DE TOPONYMISCHE GEGEVENS

De archeologie levert dus nog steeds heel weinig elementen betreffende de Frankische landname en de Merovingische beschaving in onze streek. De toponymie daarentegen komt ons belangrijke gegevens hierover verstrekken.

Dank zij de studies die Dr. J. Lindemans aan dit onderwerp gewijd heeft, kan een beeld geschetst worden van de evolutie van de Saalfrankische kolonisatie welke in de jaren 370-400 in West-Brabant reeds zou plaats gehad hebben (370).

De oudste Frankische plaatsnamen zouden de hoevenamen op *-heim* zijn waarvan het bepalend lid een patroniem op *-inga* is; hieronder kan men volgende plaatsnamen rangschikken :

Op de linker Zenneoever (371) :

IJZERINGEN (St.-Kwintens-Lennik), pers. n. *Is-bari*; gehucht (65 m) aan de bronnen van een zijriviertje van de Mollenbeek; Aba gronden (372). Gunstige ligging.

ALSINGEN (St.-M.-Lennik), pers. n. *Also*; hoeve (45 m) aan de rand van een naar het westen gerichte helling van een klein plateau; Aba gronden. Gunstige ligging.

TRONTINGEN (St.-M.-Lennik), hoeve (40 m) aan de rand van een naar het zuidwesten gerichte helling en van vernoemd plateau; Aba gronden. Gunstige ligging.

TUITINGEN (St.-M.-Lennik), pers. n. *Tuto*;

BUVINGEN (Pepingen).

RELINGEN (Pepingen).

(Wordt vervolgd)

R. BORREMANS

-
- (369) A. DE LOE, *Recherches faites à Quenast au lieu dit «Montagne des Falises»*, in *A.S.A.B.*, dl. V, 1894, blz. 18-19.
- (370) J. LINDEMANS, *De Frankische kolonisatie in Brabant*, in *E.S.B.*, XIIIe jg., 1930, blz. 177-193; XVIIe j., 1934, blz. 1-11, 87-94, 333-336, 375-381; XXe jg., 1937, blz. 85-93, 197-200, 366-374.
- J. LINDEMANS, *Een Saksische Vestiging in Brabant*, in *E.S.B.*, XXXIe jg., 1948, blz. 1-7.
- (371) De toponymische gegevens ontleen wij aan Dr. J. Lindemans; de bodemkaart en de stafkaart leveren de overige inlichtingen.
- (372) Aba gronden: leemgronden met textuur B horizont (A. LOUIS, *Verklarende tekst bij het kaartblad Sint-Kwintens-Lennik 101W*, blz. 27-28.

Brabantse kroniek

GEBRUIKEN BIJ TROUWFEESTEN TE KAMPENHOUT

Toen wij voor korte tijd toevallig op een zondag in het gehucht Relst-Kampenhout aanlandden bemerkten wij een huis, waarvan de toegang, deuren en vensters, op een zonderlinge wijze waren versperd. Na navraag bij een paar geburen stelden wij vast dat wij hier te maken hadden met een traditioneel gebruik, dat wij wel kenden uit vroeger jaren, meestal in zwang tot 1914, maar waarvan wij niet konden vermoeden dat het nog heden in gebruik was, stellig niet in Brabant, zo dicht bij Brussel. Is het nog een unicum of kunnen de lezers ons nog dergelijke gebruiken in andere Brabantse gemeenten aanduiden? Te dier gelegenheid noteerden wij de volgende nog steeds bestaande geplogenheden te Kampenhout.

1. Het inbreken

Het inbreken bestaat in de gewoonte, ter gelegenheid van het trouwen van een jong koppel, in het huis, dat de jonggehuwden 's avonds na het trouwfeest zullen betrekken, gewelddadig of niet, binnen te dringen en de ganse huishoudelijke inrichting het onderste boven te keren.

Ziehier hoe men te Relst in de maand april jl. te werk is gegaan. De nieuw getrouwde was steeds een haantje vooruit geweest om de zgn. poets aan een andere te bakken. Nu het zijn beurt was had hij er zich op voorzien dat de jonge mannen van de buurt bij hem niet zouden inbreken. Daarom had hij de toegang zorgvuldig afgesloten. De deuren, zowel voor- als achteraan van het huis, zelfs de vensters werden volledig «gebarricadeerd» op een zonderlinge wijze. Juist dit had onze aandacht getrokken bij het voorbijgaan. De inbrekers, jongens uit de buurt, vonden er dan niets beters op dan op het dak te klauteren, de pannen weg te nemen en een opening uit te zagen. Eens binnen, verhuisden ze de ganse inboedel van de keuken, de kachel inbegrepen, naar de kelder en al wat in de kelder stond, zelfs de volledige stapel kolen, naar de keuken. Verder werden alle meubelen uit mekaar gegeven en van de ene naar de andere plaats gedragen. Hoe brutaal dit ook moge wezen, het werd goedschiks door de getrouwden opgenomen. «Poets, wederom poets», zegde men. Het getuigt nog immer van een «geburengeest», die op sommige plaatsen nog sterk voortleeft in onze dorpen. Wij hebben het niet gelaten bij dit feit alleen, en in het dorp zelf navraag gedaan omtrent deze geplogenheden. De drukker, een echt type van de dorpsgeest te Kampenhout, verhaalde ons dat het nog een algemeen aangenomen en verspreid gebruik is. Wij vestigen de aandacht op «aangenomen gebruik», daar onze moderne tijdsgeest juist dit niet altijd meer aanvaard.

Klassiek is volgens onze zegsman het binden van twee of drie bellen onder aan «de ressort» van het bed, zodat, wanneer de jonggehewden te bed gaan, een heel ketelmuziek begint te rinkelen tot groot jolijt van de burenen, die op vinkenslag zitten.

Even klassiek is het uit mekaar vijzen van het bed ofwel het op zulke losse schroeven zetten dat het nieuwe paar er door valt. Bij mij heeft het echter acht dagen geduurd, zei onze zegsman, vooraleer ik er doorviel. Het was de schrijnwerker zelf, die het bed had geleverd, die het had gedaan.

Maar niet alleen het bed wordt uit mekaar gevezen, ook de hele slaapkamer en vervolgens naar een ander vertrek overgebracht. Het verhuizen van het meubilair is vrij algemeen, zodat velen het de eerste huwelijksnacht zeer primitief moeten stellen.

Het verhuizen van meubilair gebeurt ook nog bij andere, meestal toevallige omstandigheden. Aldus vond onze zegsman op zekere dag zijn huisraad, kasserollen inbegrepen, boven op het dak van zijn drukkerij.

Bij een jong paar had men onlangs alle lampen uitgevezen, zodat ze die eerste nacht volledig in het donker hadden doorgebracht.

Sleutels mag men die dag niet op deuren en kasten laten, zoniet wordt alles potdicht gesloten en worden de sleutels weggenomen.

Een ander gebruik is het strooien van bloem - meestal patattenbloem - tussen de lakens. Dit voelt men niet volgens onze zegsman, maar het gevolg is dat men 's anderendaags met witte haren opstaat.

In deze streek noteerden wij ook nog heden ten dage het gebruik van het boompjes planten voor het huis van trouwers. Deze boompjes zijn versierd met witte driehoekige vlagjes en papieren kransen.

Het is zo, verklaarde onze zegsman, dat dikwijls de geburen nog meer feest vieren dan de trouwers zelf. Dat hierbij het beschenken van de burenen hoort, spreekt van zich zelf. Dit gaat terug tot het zeer oude gebruik van «het kwanselbier». Het «verplicht schenken van een ton bier aan de gebuurte» bestaat echter niet meer te Kampenhout. Het gebeurt spontaan, wanneer de burenen in de weer zijn, maar dan niet met een ton bier. Dit gebruik bestaat nog in sommige gebuurten in Limburg. Te Kaulille werd ons verteld dat voor een drietal jaren in een afgelegen gebuurte nog een heftige rel was ontstaan ten gevolge van het weigeren van de verplichte ton bier door jong gehewden. Dien ten gevolge kwam 's avonds rond acht uur de gebuurte samen om gedurende meer dan acht dagen «ketelmuziek» te maken met kasserollen en alle andere mogelijke instrumenten nabij het huis van de getrouwen. Of mijnheer pastoor en anderen tussenbeide kwamen, het heeft niet geholpen. Tot ver in het dorp kon men tot laat in de nacht het ketelmuziek horen.

2. De koord houden

Meer algemeen bekend schijnt ons de koord houden. Wij noteerden het in verscheidene dorpen. In Leefdaal spreekt men van «de barreel spannen». Wanneer de trouwers uit de kerk komen, wordt voor het kerkportaal een touw gespannen, waardoor de trouwers en de familieleden worden aangemaand geld te geven aan de koordspanners. Dit is geen kindergebruik, maar wel een gebruik dat door ouderen in ere wordt gehouden. Te Kampenhout zijn het de oude mannekens die het koord spannen. Te Leefdaal zijn het wel bekende volkstypen, die hiermede een stuiver verdienen. Vanwege trouwers en familie noemt men dit «het geld smijten».

Te Leefdaal worden ook bij het uit de kerk komen de schoenen van de trouwer gepoetst. Dit wordt gedaan door iemand uit de geburen. Ook daaraan is een beloning in geld verbonden.

Te Neder-Over-Heembeek is slechts de laatste jaren door toedoen van de pastoor, het gebruik verdwenen van «het kapellekens zetten». Persoonlijk heb ik er nog aan mee gedaan. De kinderen van de gebuurte maken voor de kerkdeur «kapellekens». Elk maakt een versiering in gele of witte zand en zet te midden van het kapelleke vaasjes en een heiligenbeeldje. Ze gaan achter het kapelleke staan en wachten tot de trouwers en familie uit de kerk komen, die dan geld smijten in het kapelleke. Het kapelleke, dat het schoonst versierd is, wordt het meest beloond. Kapellekens werden niet alleen gezet voor de kerkdeur, maar ook langs de straat, waarlangs de bruidstoet voorheen te voet trok.

3. Met de kafmolen mee rijden

Wanneer te Kampenhout een gouden of diamanten bruiloft wordt gevierd, versiert men niet alleen het huis en de straat met dennen, enz., maar bestaat ook het gebruik dat een boer met paard en kar en daarop een kafmolen achter de gevierden mee rijdt. De kafmolen waait heel de tijd hele zakken kaf uit tot groot jolijt van de omstaanders, terwijl de gevierden van onder tot boven vol kaf zitten.

Bestaat dit gebruik nog elders en welke betekenis geeft men er aan?

Welke andere gebruiken bij huwelijk en gouden bruiloften in Brabant kan men ons nog aanduiden?

J. VERBESSELT

- Fr. MAES, *Wezembeek-Oppem vroeger en nu*, 60 F (voor de leden: 40 F).
 Fr. MAES, *Kortenberg, zijn Abdi, zijn oude woningen*, 50 F; voor de leden: 35 F. — *Idem*, *Oude woningen te Zaventem*, 40 F; voor de leden: 30 F. — *Idem*, *Omheen de kerk van Teruuren*, 40 F; voor de leden: 30 F. — *Idem*, *Meerbeek en zijn verleden*, 51 blz., ill., 50 F; voor de leden: 35 F.
 A. TOLLEBEEK, *Het klooster van de Berg Sion te Brussel*, 68 blz., 60 F; voor de leden: 40 F.

IV. Iconografie van Vlaams-Brabant, door A. VERBOUWE.

- 1: *Kanton Aarschot* (uitverkocht). — 2. *Kanton Diest* (uitverkocht). — 3. *Kanton Assche*, 72 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F) — 4. *Kanton Wolvtem*, 92 blz., ill., 90 F (voor de leden: 60 F). — 5. *Kanton Tienen*, 53 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F). — 6. *Kanton Vilvoorde*, 136 blz., ill. 135 F (voor de leden: 90 F). — 7. *Kanton Zoutleeuw*, 37 blz., ill. 60 F (voor de leden: 40 F). — 8. *Kanton St.-Kwintens-Lennik*, 52 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F).
 W. VAN DEN STEENE, *Iconografie van het Belgisch Parlementsgebouw*, ill. 60 F; voor de leden: 40 F.

V. Toponymie van Vlaams-Brabant.

- De volgende werken zijn te bestellen op het Instituut voor VI. Naamkunde, E. van Evenstraat 10a, Leuven (postrekening nr. 162.831, H.J. van de Wijer, Leuven):
 J. LINDEMANS, *Westbrabantse plaatsnamen: Baardegem, Beersel, Beert, Beigem, Bekkerzeel, Drogenbosch, Bellingen, Bogaarden, Borchtlombeek*, elk deeltje: 35 F.
 J. LINDEMANS en C. THEYS, *Toponymie van Dworp*, 80 F. — J. LINDEMANS, *Toponymie van Asse*: 150 F. — Ed. DEWOLFS, *Top. van Tienen*: 60 F. — J. LINDEMANS, *De Frankische Kolonisatie in Brabant*: 50 F. — J. LINDEMANS, *Een Saksische vesting in Brabant*: 20 F.

VI. Brabantse Anthroponymie.

- J. LINDEMANS, *Brabantse persoonsnamen in de XIIIe en XIVe eeuw*, 60 F. — L. DE MAN, *Vondelingen en hun naamgeving*, 60 F. — Te bestellen, mits betaling van het bedrag, op het Instituut voor VI. Naamkunde (p. rek. nr. 162.831, H. J. van de Wijer, Leuven).

VII. Brabantse Heraldiek.

- J. MELKENBEECK, *De Gemeentewapens van Vlaamsch-Brabant*, 48 blz. ill. (1947), 60 F (voor de leden: 40 F). — *Idem*, *Emblemen van de landbouw en het bedrijfsleven in de heraldiek*, ill. 14 blz., 30 F; voor de leden: 20 F.

VIII. Oude Brabantse Geslachten.

(De met * aangeduide deeltjes zijn uitverkocht)

1. *Pipenpoy*, 60 F — *2. *van Overstraten*. — *3. *Wambacq.* — *4. *Goossens*. — *5. *van Ginderachter*. — *6. *Covens*. — *7. *de Riddere*. — *8. *Meerte*. — *9. *Pasteels*, 5 F — *10. *van der Hasselt*. — *11. *De Keyser*. — *12. *Van Bever*. — 13. *van den Heuvel*, 5 F. — *14. *Stroobant*. — 15. *van Mulders* en 16. *'t Sas*, samen 15 F. — *17. *De Smedt*. — *18. *van Ophem*. — 19. *de Hertoghe*, 10 F. — 20. *Rogghe*, 5 F. — *21. *Vereertbrugghen*, 15 F. — 22. *Van den Nieuwenhove*, 20 F. — 23. *de Kempeneer*, 20 F. — 24. *Stuckens*, 20 F. — 25. *Lindemans*, 40 F. — 26. *De Smeth*, 40 F. — 27. *Van Nuffel*, 40 F. — 28. *Van Liërde*, 20 F. — 29. *Van Wayenberghe*, 30 F. — 30. *De Boeck*, 30 F. — 31. *van der Meeren*, 40 F. — 32. *Van der Elst* en 33. *Walckiers*, samen 40 F. — 34. *Evenepoel*, 30 F. — 35. *Stallaert*, 30 F. — 36. *van den Bossche*, 40 F. — 37. en 38. *van Marselaer en De Rijke*, 39. *Paridaens*, 30 F. — 40. *van Hagendoren*, 30 F. — 41. *Wauters, Fierens, De Smeth*, 20 F.
 Jan LINDEMANS, *Van Meiseniersbloed*, 252 blz., 270 F; — voor de leden: 180 F.
 Leo LINDEMANS, *De voorouders van Jan III, hertog van Brabant*, 40 blz., 50 F; voor de leden: 30 F.

- A. MALCORPS, *Duizend Van Beethovens*, 110 F; — voor de leden: 80 F.

IX. Folklore en Varia.

- ALBUM Dr. JAN LINDEMANS. Ingen. 300 F; geb: 375 F; voor de leden resp. 200 en 250 F.
 Henri PAUWELS, *De Vlaamsch-Brabander*, 20 F.
 Jan LINDEMANS, *O.-L.-Vrouw in 't Hammeken (Zemst)*, 20 F.
 Pieter CNOPS, *Mariaverering te Evere*, 30 F.
 A. VAN HAGELAND, *Folkloristische Mengelingen uit het Hageland*, 20 F.
 P. CNOPS, *Bijdrage tot de bibliografie van de stad Brussel*, 30 F, voor de leden: 20 F.

INHOUD VAN DEZE AFLEVERING

J. SPANHOVE, mSC, E.H. Petrus Jozef Triest, deservant van Asse in 1791	273-292
G. VAN HERREWEGHEN, De kapel te Ledeborg	293-308
G. POTVLIEGHE, Bijdrage tot een biografisch en organologisch perspektief betreffende de Brusselse orgelmakers vanaf de XVe eeuw tot 1956	309-327
Dom Wilfried VERLEYEN, O.S.B., Een onbekende lijst van Affligemse monniken uit het jaar 1569	328-334
H. HERDIES, Het meiershuis Lanné te Vorst-Brussel	335-341
R. BORREMANS, De streek van Halle, van de voorgeschiedenis tot de vroege middeleeuwen	342-357
J. VERBESSELT, Brabantse kroniek	358-370
Uit oude papieren :	
H.H., Brandbrieven te Anderlecht in 1764	327
Uit de prondelschuif :	
J.V., Voltaire en O.-L.-Vrouw van Halle	341

BOEKHANDEL

Wij vestigen er de aandacht van de leden op dat voortaan alle bestellingen van vroegere jaargangen van het Tijdschrift en alle andere uitgaven van het Genootschap moeten gedaan worden bij de Algemeen Beheerder, *J. Verbesselt*, Ransbeekstraat, Neder-Over-Heembeek. De betaling wordt VOORAF gedaan op postrekening nr. 5170.40 van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, Brussel.

Drukk. G. Veys, Pittem.